

Onderwijsachterstandenbeleid in de school

Op zoek naar een integrale aanpak: tien schoolportretten

Annemarie van Langen (KBA Nijmegen)
Annemiek Veen (Kohnstamm Instituut)
m.m.v. Anouk Brouwer & Annabel Vaessen

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Van Langen, A., Veen, A., m.m.v. Brouwer, A., & Vaessen, A.

Onderwijsachterstandenbeleid in de school

Op zoek naar een integrale aanpak: tien schoolportretten

Amsterdam: Kohnstamm Instituut

(Rapport 1124, projectnummer 20870)

ISBN 978-94-6321-185-7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Uitgave en verspreiding:

Kohnstamm Instituut

Bezoekadres: Keizer Karelplein 1, 1185 HL Amstelveen

Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Telefoon: 020-2141400

Internet: kohnstammstituut.nl

Vormgeving: Edgar Tossijn

Dit onderzoek is gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek
NRO-projectnummer: 40.5.21941.006

© Copyright Kohnstamm Instituut, 2024

Inhoud

Inleiding	1
1 Kindcentrum De Ark in Vlaardingen	3
1.1 Inleiding	3
1.2 Kunstprofiel	3
1.4 Integraliteit	7
1.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	8
2 IKC De Buytenkans in Zoetermeer	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Gewoon goed onderwijs	9
2.3 Andere elementen in de aanpak van De Buytenkans	11
2.4 Integraliteit	12
2.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	12
3 Basisschool De Dolfijn in Zwijndrecht	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Sturende aanpak, ICT en arrangementen	16
3.3 Andere elementen in de aanpak van De Dolfijn	17
3.4 Integraliteit	20
3.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	20
4 Kindcentrum IJsselmonde in Rotterdam	23
4.1 Inleiding	23
4.2 Vijf kernwaarden	23
4.3 Andere elementen in de aanpak van IKC IJsselmonde	26
4.4 Integraliteit	27
4.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	28
5 Basisschool Het Mozaïek in Arnhem	29
5.1 Inleiding	29
5.2 Wereldoriëntatie en taal	29
5.3 Andere elementen in de aanpak van Het Mozaïek	31
5.4 Integraliteit	32
5.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	32
6 Basisschool Noorderlicht in Den Bosch	35
6.1 Inleiding	35
6.2 Alle leerlingen zijn gelijk, alle leerkrachten werken samen	36
6.3 Andere elementen in de aanpak van Noorderlicht	37
6.4 Integraliteit	38
6.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	39

7	Basisschool De Schakel in Heerlen	41
7.1	Inleiding	41
7.2	Focus op basisvaardigheden, veiligheid en zorg	42
7.3	Andere elementen in de aanpak van De Schakel	43
7.4	Integraliteit	44
7.5	Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	44
8	Basisschool Silvester-Bernadette in Helmond	45
8.1	Inleiding	45
8.2	Extra faciliteiten en ondersteuning	46
8.3	Andere elementen in de aanpak van Silvester-Bernadette	48
8.4	Integraliteit	49
8.5	Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	49
9	BS De Touwladder in Sint-Michielsgestel	51
9.1	Inleiding	51
9.2	Gespreid leiderschap en professionalisering	52
9.3	Andere elementen in de aanpak van De Touwladder	53
9.4	Integraliteit	55
9.5	Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	55
10	Basisschool De Wierde in Almelo	57
10.1	Inleiding	57
10.2	Rust en regelmaat: een schoolbrede pedagogisch-didactische aanpak	58
10.3	Andere elementen in de aanpak van De Wierde	59
10.4	Integraliteit	61
10.5	Redeneerlijnen en inspiratiebronnen	61
	Tot slot	63

Inleiding

Onderzoekskader

Het Ministerie van OCW heeft in samenwerking met NRO een onderzoeksprogramma opgezet op het gebied van de bestrijding van onderwijsachterstanden. Het programma omvat verschillende onderdelen en heeft mede als doel om het onderwijsveld te voorzien van relevante kennis over dit onderwerp. In dat verband heeft NRO een onderzoek uitgezet naar onderwijsachterstandenbeleid op het niveau van de school. Het onderzoek moet meer inzicht geven in het achterstandenbeleid dat scholen voor primair onderwijs voeren en ook laten zien in hoeverre dit beleid kan worden getypeerd als integraal. Aanvullende vragen betreffen de primaire doelen, redeneerlijnen en wetenschappelijke onderbouwing van het OAB-beleid dat scholen voeren, alsmede de eventuele invloed van gemeenten en schoolbesturen op dat beleid.

Het onderzoek is in de periode 2021-2024 uitgevoerd door een consortium bestaande uit onderzoekers van het Kohnstamm Instituut en KBA Nijmegen. De onderzoeksvragen luiden:

1. Wat zijn volgens onderzoek en volgens experts effectieve aanpakken voor onderwijsachterstandenbeleid in scholen, en in welke mate zijn deze te typeren als integraal?
2. Welke strategieën hanteren scholen in hun beleid, op welke aspecten richten ze zich en in welke mate is sprake van integraal beleid? In hoeverre sluit dit beleid aan bij de aanpakken die in de literatuur worden beschreven of door experts worden aanbevolen?
3. Wat zijn de achterliggende redeneerlijnen die scholen volgen bij hun keuze voor hun op bestrijding van onderwijsachterstanden gerichte aanpak?

Aanpak en verloop casestudies

Ten behoeve van de derde onderzoeksvraag hebben we casestudies uitgevoerd onder tien basisscholen, ter aanvulling op de survey die eveneens in dit onderzoek is uitgevoerd¹. Hiervoor is gekozen omdat het op basis van een survey moeilijk is om de redeneerlijnen achter de aanpakken diepgaand te onderzoeken. Als strategie om de praktijktheorieën te achterhalen die scholen hanteren over de relatie tussen hun doelen en aanpak hebben we gebruik gemaakt van de methodiek van de verklarende evaluatie. De algemene vraag waar deze een antwoord op probeert te geven is: wat werkt voor wie, waarom, en in welke omstandigheden? Met behulp van deze methodiek is het mogelijk de veronderstelde mechanismen achter de aanpak van de school (wat wordt toegepast, met welk beoogd effect en waarom zou dit moeten optreden?) en de condities en factoren die daarop van invloed kunnen zijn, in kaart te brengen. Ook is gevraagd naar evidence voor de beoogde effecten (zijn die effecten zichtbaar, waaruit blijkt dat?).

¹ Dit onderzoek bestaat uit verschillende deelonderzoeken.

De titels van de andere deelonderzoeken zijn:

Langen, A. van & Veen, A. (2024). Effectief integraal schoolbeleid ter bestrijding van ongelijke kansen. Verslag expertraadpleging en literatuurstudie. Nijmegen: KBA Nijmegen/Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Jenniskens, T. & Langen, A. van, m.m.v. Veen, A. (2024). Onderwijsachterstandenbeleid in de school. Survey onder schoolleiders basisscholen. Nijmegen: KBA Nijmegen/Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Daarnaast is er een bijsluiter uitgebracht:

Langen, A. van & Veen, A. (2024). Bijsluiter onderzoek onderwijsachterstandenbeleid in de school. Reflecties op vier deelonderzoeken. Amsterdam: Kohnstamm Instituut/Nijmegen: KBA Nijmegen.

De selectie van de scholen als cases voor deze dieptestudie verliep langs twee lijnen:

- Uit de survey kwamen een aantal scholen naar voren die opvielen door hun antwoord op de vraag naar de mate van integraal werken en de visie/filosofie onder de schoolaanpak.
- Een ander deel van de scholen is afkomstig uit ons eigen netwerk of is ons aangeraden door experts die bij het begin van het onderzoek zijn geraadpleegd.

De interviews zijn aan de hand van een interviewleidraad gehouden; eerst een interview met de schoolleiding, vervolgens een groepsinterview met enkele leerkrachten om te achterhalen of er sprake is van een schoolbrede aanpak en een gedeelde visie. Om te kunnen beschrijven hoe de aanpak voor de verschillende leeftijdsgroepen/leerjaren uitwerkt, is geprobeerd om van elke bouw (boven-, midden, onderbouw) een (naar het oordeel van de schoolleider) ervaren leerkracht (of: bouwcoördinator) te betrekken, inclusief de voorschoolse periode indien de kinderopvang integraal onderdeel uitmaakte van het schoolconcept.

Leeswijzer

Hierna wordt verslag gedaan van de casestudies in de vorm van tien schoolportretten. Elk portret is door de betreffende schoolleider gecontroleerd en eventuele feitelijke onjuistheden zijn gecorrigeerd. We besluiten dit rapport met een overkoepelende analyse van wat de casestudies hebben opgebracht.

1 Kindcentrum De Ark in Vlaardingen

1.1 Inleiding

De Ark is een Integraal Kindcentrum (IKC) voor kinderen van 0-13 jaar in de wijk Holy in Vlaardingen. Gemiddeld heeft de basisschool van dit kindcentrum jaarlijks vierhonderd leerlingen. De sociaal-etnische samenstelling van de bevolking in de wijk varieert nogal en dat wordt weerspiegeld in de gemêleerde leerlingenpopulatie van De Ark. Het leerlinggewicht is 35.44 (schooljaar 2021/2022). De Ark heeft een managementteam met een directeur (eindverantwoordelijke van het kindcentrum), twee teamleiders voor onderwijs en opvang en een zorgcoördinator. De bij dit onderzoek behorende survey is door de schoolleiding ingevuld en bij het analyseren van de resultaten vallen de antwoorden op doordat deze getuigen van visie en samenhang. De Ark presenteert zich als kunstprofielschool. Niet alle kinderen krijgen voldoende culturele bagage mee van huis uit. Dat wil de school compenseren door een cultureel aanbod voor alle kinderen, te beginnen in de voorschoolse periode.

1.2 Kunstprofiel

Kunst en cultuur voor alle leerjaren, te beginnen in de voorschoolse periode

Voor het kunstprofiel is gekozen omdat van huis uit de culturele bagage van de kinderen, die nodig is om in het (vervolg)onderwijs verder te komen, over het algemeen gering is. Volgens één van de leerkrachten merk je dat bijvoorbeeld bij de zaakvakken. "Als een onderwerp als het Rijksmuseum ter sprake komt zijn er ook in de hogere groepen wel kinderen die hier nog nooit zijn geweest." Door cultuuronderwijs ontdekken kinderen hun creatieve talenten en leren de waarde van kunst te begrijpen. Via muziek, dans, drama en beeldende kunst verwerven leerlingen kennis en vaardigheden die een bijdrage leveren aan hun algemene en persoonlijke vorming, zo is de gedachte. De school doet er dan ook veel aan om de horizon van de kinderen te verbreden door kunstzinnige en culturele ervaringen te bieden. Schoolreisjes zijn bijvoorbeeld altijd educatief en/of kunst-gerelateerd. Op het lesrooster staan, naast de normale kunstvakken, zoals handvaardigheid, tekenen en muziek, twee keer per jaar zogenoemde 'Kunstblokken'. Hierin zijn kinderen gedurende vier weken een uur bezig met kunstzinnige en technische activiteiten, zoals

(naar keuze) solderen, houtbewerken, drama, dans en schilderen. Ook filosofie is onderdeel van het profiel. De reguliere kunstvakken worden deels gegeven door de groepsleerkracht, maar daarnaast heeft de school specialismen zelf in huis. Zo is één van de groepsleerkrachten tevens gespecialiseerd in muziek, geeft een andere leerkracht drama en is één van de pedagogisch medewerkers (pm'ers) tevens dansdocent. De specialisten zijn voor alle groepen inzetbaar. Volgens een bepaald rooster krijgen alle groepen (1 tot en met 8) om de beurt drama-les. Ook de kinderopvang (0- tot 4-jarigen, buitenschoolse opvang) en de peuterspeelzaal (2- tot 4-jarigen) maken gebruik van specialisten. Dat zorgt voor inbedding en versterkt de (nagestreefde) samenhang in het profiel. Ook om een andere reden is het positief om deze mensen zelf in huis te hebben. Volgens de teamleider onderwijs: *“omdat je dan van de pedagogische kwaliteit op aan kunt. En dat is belangrijk voor onze doelgroep. We hebben ook wel gebruik gemaakt van aanbod van buiten, maar dat blijkt toch vaak lastiger. Je moet namelijk ook kinderen die niet zo gemotiveerd zijn voor bijvoorbeeld dans, net zoals voor rekenen, toch kunnen motiveren. Hier in de regio zijn er nogal wat bureautjes die activiteiten voor scholen aanbieden, bijvoorbeeld theaterdocenten om een voorstelling te maken met kinderen. We zijn nogal voorzichtig met dat soort buitenschools aanbod, want we hebben gemerkt dat niet iedereen over de juiste pedagogische vaardigheden beschikt. De groep moet luisteren en doen wat je zegt, het moet geen ontplofing zijn. Voor onze kinderen zijn vertrouwde gezichten belangrijk.”* De school werkt voor deze lijn daarom bij voorkeur samen met het ‘cultuurhuis’ in Vlaardingen, Kade40². Eén van de voormalige leerkrachten is naar Kade40 overgestapt en dat bood kansen om de geboden activiteiten op het curriculum af te stemmen en bijvoorbeeld tegemoet te komen aan de wens van ‘vaste gezichten’: *“het aanbod wordt toegesneden op de school onder andere omdat zij weet wat onze school nodig heeft.”*

Structuur en vaste gezichten

Op veel integrale kindcentra is het onderwijs georganiseerd in units of clusters en zitten kinderen van verschillende leeftijden bij elkaar. De teamleider onderwijs vertelt over een kindcentrum in de buurt, waar gewerkt wordt in clusters, met aparte vakleerkrachten voor rekenen en taal. Kinderen kunnen daar intekenen op lessen en werken zelfstandig in verwerkingslessen. *“Dat zie ik hier nog niet voor me. Dat vraagt veel van leerlingen. En bovendien, hoe zorg je dan dat je de kinderen goed in het zicht hebt? Het komt ook voor dat een kind als het op school komt 's ochtends thuis al het één en ander aan negativiteit heeft meegemaakt. Dit kind heeft er veel aan als de leerkracht de thuissituatie kent en er eventueel even aandacht aan kan besteden. Vaste gezichten zijn belangrijk voor onze kinderen: deze mensen zijn er altijd. De voorspelbaarheid is heel belangrijk.”* Vanuit dit gegeven werkt de school volgens het leerstofjaarklassensysteem en met één leerkracht op de groep. Om de leerlingen veel structuur te bieden wordt de leerstof stap voor stap aangeboden en werkt men voor de kernvakken taal en rekenen volgens het model van expliciete directe instructie (EDI).

Taal, ontwikkelingsstimulering, ouders

Van het begin af aan staat stimulering van de taalontwikkeling van de kinderen centraal. Dat begint al in de peutergroep (voorschool) waar (evenals in de basisschool) gewerkt wordt aan woordenschatontwikkeling volgens het Viertaktmodel³, een methodiek om nieuwe woorden aan te bieden. De meeste kinderen stromen van de voorschool door naar een kleutergroep, waardoor er al een basis voor de woordenschat is gelegd. De Ark zet er sterk op in om de ouders al vroeg bij de ontwikkeling van hun kind te betrekken. Dit gebeurt onder meer via het ‘peuter- en kleuterlab’, een speciale methodiek voor taalontwikkeling en ouderbetrokkenheid die wordt

² <https://www.kade40.nl/>

³ <https://simea.nl/viertakt>

aangeboden door Stichting Aanzet (Schiedam). Peuters en kleuters kunnen samen met hun ouders (of grootouders) aan de hand van spelletjes en proefjes samen spelen, experimenteren en ontdekken. Ieder lab heeft een thema. Zo leren kinderen spelenderwijs de betekenis van nieuwe woorden. Ouders worden gecoacht in hoe zij hun kind ook thuis bij de taalontwikkeling kunnen stimuleren. De uitgangspunten van het peuter- en kleuterlab zijn gebaseerd op de zeven stappen van Thuis in Taal van Martine van der Pluijm⁴. Vanuit Stichting Aanzet is er ook de zogenoemde Boekenfiets⁵, die het voorlezen en verhalen vertellen in de gezinnen moet stimuleren. *“Zo leren ouders van heel jonge kinderen al wat je kunt doen met boeken”*, aldus de schoolleiding. Het voorlezen zelf wordt verder gestimuleerd door de VoorleesExpress⁶, waar veel gezinnen van De Ark aan meedoen. Ook via de peuter- en kleuterinloop op school krijgen ouders ideeën aangereikt voor thuis en raken ze bekend met wat er op school met peuters en kleuters wordt gedaan. Voor leerlingen die in leerjaar 2 een grote taalachterstand (in het Nederlands) hebben, is er in leerjaar 3 een schakelklas. Een schooljaar lang krijgen deze leerlingen intensief taalonderwijs in een kleine groep aangeboden, met als doel om beter voorbereid in te stromen in groep 4. Er wordt dus sterk ingezet op ‘taal’ en ‘ouders’, met nadruk op het jonge kind. Anders dan veel andere scholen heeft De Ark bewust geen ouderkamer, omdat hier doorgaans alleen bepaalde ouders komen, waardoor er vaste groepen ontstaan en andere ouders zich buitengesloten kunnen voelen. Liever benadert men actief alle ouders die dat nodig hebben, met de genoemde activiteiten.

Zorg

Ook als het gaat om zorg ligt de nadruk op vroeg signaleren en ingrijpen wanneer er signalen zijn dat dit nodig is. De Ark heeft een zorgteam bestaande uit een zorgcoördinator, een intern begeleider en een orthopedagoog. Het zorgteam wordt ondersteund door een didactisch coach en specialisten/leerkrachten die werken op het instructieplein, zie later. De orthopedagoog begeleidt kinderen met een specifieke problematiek, zoals faalangst of gebrek aan zelfredzaamheid. Zij formuleert: *“We investeren veel in de jonge kinderen, ook als het gaat om zorg. Vanaf de peutergroep tot en met groep 4 ben je vaak nog erg zoekend. Als het niet lukt met een kind, waar zit het hem dan in, in de thuissituatie, in kindkenmerken of in het leervermogen? Als je dat vroeg onderzoekt en het juiste traject aanbiedt, heb je het vanaf groep 5 voor iedereen goed op de rit. En als ieder kind zich prettig voelt, wordt ook de groepsdynamiek rustiger en ontstaan er hechtere groepen, waarmee je dan in de bovenbouw goed door kunt werken.”* In de latere leerjaren komt het overigens ook nog voor dat de orthopedagoog zo nodig kinderen uit de klas haalt om individueel of in kleine groepjes met een eigen traject te begeleiden. Dat kunnen bijvoorbeeld kinderen zijn die moeilijk contact maken, snel in conflict vervallen of door hun gedrag de groepsdynamiek verstoren. Afhankelijk van het probleem gebeurt de extra ondersteuning buiten of binnen de groep. Een onderdeel van het zorgaanbod is de Familieklas, een methodiek voor kinderen met gedragsproblemen in de klas, die het eigen leren, of het leren van anderen in de weg staan. De aanpak richt zich niet alleen op het kind, maar ook op de omgeving: thuis en op school. Ouders, kinderen en leerkrachten ontdekken waar problemen ontstaan en werken samen aan een oplossing met behulp van leerdoelen. De Ark heeft twee familieklassen, één voor peuters en kleuters en één voor de leerlingen van groep 3/4/5. De Familieklas wordt gedraaid door een leerkracht/kindercoach vanuit

4 <https://stichtingaanzet.nl/peuterlab-kleuterlab>

5 <https://www.boekfiets.nl/regios/vlaardingen>

6 <https://voorleesexpress.nl/>

De Ark en een gezinscoach vanuit Mevis⁷. Ook zijn er goede contacten met het wijkteam, waar een jeugdprofessional op school de locatie en ouders kan ondersteunen.

1.3 Andere elementen in de aanpak van De Ark

Globespecialisten

Om leerlingen met een niet-Nederlandstalige achtergrond te begeleiden volgen enkele leerkrachten een opleiding tot 'Taal & Cultuur-specialist'. In Vlaardingen wordt hiervoor via een 'nieuwkomersschool' De Globe, een trainingsprogramma⁸ aangeboden aan leerkrachten die hun kennis op dit terrein willen vergroten. Deze zogenoemde 'Globespecialisten' ondersteunen andere leerkrachten bij het taalaanbod voor meertalige leerlingen.

Mooie opbrengsten bij filosofie

De Ark heeft een leerlijn 'filosofie' van groep 3 tot en met 8. Volgens de leerkrachten is filosoferen niet per se een activiteit die past bij deze doelgroep, maar het werkt vormend omdat de leerlingen ontdekken hoe ze over de wereld denken, leren deze gedachten en meningen verwoorden en deze uit te durven spreken. Vaak is daar thuis geen tijd voor of missen de ouders het vermogen om met hun kinderen over maatschappelijke of gevoelige onderwerpen te praten. Filosoferen is ook een sociale activiteit. Kinderen leren luisteren, elkaar respecteren en zich verplaatsen in de positie van een ander. Kinderen kunnen dingen delen tijdens de filosofieles. De leerkrachten zien dat het voor hun leerlingen wat oplevert: "*Kinderen die normaal gesproken stil zijn in de klas, worden open en komen tot hun recht. Kinderen die onrustig zijn, leren stil zitten en luisteren. Van filosofie zie je mooie opbrengsten*", aldus één van de leerkrachten. "*Er komen soms heel verrassende dingen uit.*" Voor dit vak wordt samengewerkt met de Denkschool⁹.

Extra ondersteuning in kleine groepjes

Als kinderen in de middenbouw (groepen 3, 4 en 5) uitvallen op een bepaald onderdeel binnen rekenen of taal kunnen ze extra ondersteuning krijgen van een extra leerkracht. Deze volgt het schema van de groepsleerkracht, maar dan in een kleinere groep, van zes tot acht kinderen. Daarnaast wordt gewerkt met een instructieplein dat gerund wordt door leerkrachten met een specialisme op het gebied van taal, lezen, rekenen of interne begeleiding. De leerlingen van groep 4 tot en met 8 kunnen hier terecht voor extra ondersteuning. Dit zorgt ervoor dat er in de reguliere groepen minder instructieniveaus nodig zijn en De Ark alle leerlingen op niveau kan bedienen.

Meerjarengroep s(b)o

De Ark heeft een zogenoemde 'meerjarengroep' in het leven geroepen voor leerlingen uit de groepen 5, 6 en 7 met een grote achterstand (van meer dan een jaar) op rekenen en taal, vaak in combinatie met gedragsproblematiek. Vaak functioneren deze kinderen moeilijk in een grote groep en komen beter tot hun recht in een kleinere groep. De meerjarengroep bestaat uit hooguit 15 leerlingen, die werken volgens een eigen leerlijn en les krijgen van een groepsleerkracht in combinatie met een onderwijsassistent. Zo wordt voorkomen dat sommige leerlingen uit deze groepen (5, 6 en 7) een verwijzing krijgen naar het speciaal basisonderwijs of speciaal onderwijs. Deze voorziening past bij de ontwikkeling van de school naar inclusief, passend onderwijs.

⁷ <https://www.mevis.nl/>

⁸ <https://deglobevlaardingen.nl/schooltijden/>

⁹ <https://dedenkschool.nl/>

1.4 Integraliteit

Volgens de directie was het team het erover eens dat het IKC meer moest worden dan een bord op de deur. Daarom is men bij de start begonnen met inhoudelijke afstemming tussen de sectoren, basisschool en voorschool/kinderopvang, zowel ten aanzien van de zaakvakken als wat betreft het pedagogisch klimaat en het cultuurprofiel. Zo wordt bij rekenen bij de kleuters gewerkt volgens de methode 'Met Sprongen Vooruit'¹⁰. Ook de pedagogisch medewerkers zijn zich bewust van het belang van voorbereidend rekenen bij peuters en werken hier aan. Voor taal- en woordenschatontwikkeling wordt in alle leerjaren (inclusief de peutergroepen) gewerkt volgens Viertakt. Er is een doorgaande leerlijn cultuur/kunstzinnige oriëntatie, startend bij de peuters. En de pm's en leerkrachten hanteren een uniforme aanpak ter ondersteuning van de sociaal-emotionele ontwikkeling, Kwink¹¹. Ook de pedagogisch medewerkers van de buitenschoolse opvang zijn in deze aanpak geschoold. Wat bijvoorbeeld verbindend werkt zijn de zogenaamde Gouden Weken in de periode van de eerste schooldag van het nieuwe schooljaar tot aan de herfstvakantie. Omdat de ervaring is dat de eerste weken zes tot acht weken cruciaal zijn voor het creëren van een fijne sfeer in de groep, is er in alle leerjaren extra aandacht voor sociale vaardigheden. Voor De Ark is veiligheid van belang. Daarom werken zij het hele jaar door met de kaders 'Goed voorbeeld doet goed volgen'. Daarmee wil de school bevorderen dat kinderen en volwassenen waardering hebben voor elkaar, goed met elkaar omgaan en zorg dragen voor de omgeving.

Kwaliteitszorg

De Ark werkt sinds de start van het kindcentrum met de aanpak van Stichting Leerkracht: de LeerKRACHT aanpak¹². De leerkrachten en pm's zijn geschoold in deze aanpak en nieuwe medewerkers worden zoveel mogelijk in deze verbetercultuur meegenomen. De kern is het gezamenlijk ontwikkelen van een aanpak, waarin 'de klant', in dit geval de leerling of ouder, centraal staat. Een belangrijk doel is het bevorderen van 'eigenaarschap', van de leerling, de ouder, het team. De Ark werkt met 'actieteams', een mix van leerkrachten uit verschillende bouwen die gedurende een week of acht de uitwerking van een bepaald 'focusthema' op zich neemt, bijvoorbeeld 'woordenschat', of 'begrijpend luisteren in de onderbouw'. In overleg met de directie en de rest van het team maken zij samen het beleid. Eén van de geïnterviewde leerkrachten formuleert: *"Het is geen top-down model. Onderwijsinhoudelijk zijn wij als leerkrachten degenen die meedelen en -beslissen."*

Belemmerend voor verbinding en afstemming is dat de school verdeeld is over twee locaties. De stuurgroepvoorzitters die de verschillende bouwen coördineren zijn momenteel aan het zoeken hoe ze tot een betere afstemming tussen de bouwen kunnen komen: *"We zitten nu nog te veel op een eilandje. Voor rekenen, taal en sociaal-emotioneel zou er meer afstemming moeten komen"*, zegt één van hen. Om de veranderingen te managen past De Ark de cyclus van *plan-do-check-act* toe.

¹⁰ <https://www.metsprongenvooruit.nl/>

¹¹ <https://www.kwinkopschool.nl/>

¹² <https://stichting-leerkracht.nl/kennisbank/lean-onderwijs/>

1.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

Het geïntegreerde aanbod van onderwijs, zorg en kinderopvang van De Ark moet ervoor zorgen dat kinderen 'binnen de eigen muren' en in een vroeg stadium (in de voorschoolse fase) de juiste ondersteuning krijgen van een divers team van professionals en specialisten. Door het kunstprofiel krijgen de kinderen (eveneens met inzet van specialisten) gedurende meerdere jaren een breed spectrum aan activiteiten aangeboden (zoals muziek, dans drama, filosofie), die belangrijk zijn voor de schoolloopbaan en waar zij van huis uit minder mee in aanraking komen dan kinderen uit meer kansrijke gezinnen.

Er wordt door de actieteams van De Ark veel gebruik gemaakt van bronnen: artikelen, boeken, websites. Volgens de schoolleiding is er *“heel veel informatie beschikbaar en het is belangrijk om te beoordelen of het bij je visie past.”* Een moment om systematisch op zoek te gaan naar bronnen is bij de vaststelling van een focusthema. Het actieteam gaat mogelijke interventies verkennen en gaat daarbij op zoek naar bronnen ter onderbouwing.

Verder volgen sommige leerkrachten scholing. Die komen dan ook vaak terug met nieuwe informatie. De schoolleiding noemt als voorbeeld de leerkrachten die de Globe-cursus volgen. *“Zij brengen veel kennis en informatie(bronnen) over meertaligheid in. Het is de bedoeling dat ze die aan de collega's in de onder- midden- en bovenbouw terugkoppelen.”*

Eerder beschreven we al dat De Ark op weg is naar inclusief onderwijs. Op dat onderwerp is er behoefte aan informatie, waar een actieteam mee aan de slag gaat, die zich eerst in de beschikbare literatuur zal verdiepen. Ze gaan ook wel op andere scholen kijken, ter inspiratie.

Verder zijn er reflectiemomenten, zoals de uitkomsten van interne audits van het schoolbestuur of bezoeken van de onderwijsinspectie. Die vragen soms ook om verdere verdieping.

De schoolleiding leest vakbladen, zoals Kinderopvangtotaal, waarin allerlei voor de school relevante thema's in voorkomen. Ook de Nieuwsbrief van de onderwijsinspectie wordt gelezen. Die bevat soms podcasts, bijvoorbeeld een verhandeling over rekenen. Vanuit het schoolbestuur wordt de school geïnformeerd over allerlei cursussen.

2 IKC De Buytenkans in Zoetermeer

2.1 Inleiding

De Buytenkans is een integraal kindcentrum in Zoetermeer. In het gebouw is een kinderopvang gehuisvest, voor kinderen van 0-4 jaar. Voor de peuters (2-4) die extra stimulering nodig hebben is er het zogenoemde speeltaalhuis, waar voor- en vroegschoolse educatie (vve) wordt aangeboden. Door de gezamenlijke huisvesting bezoeken de 'speeltaalhuiskinderen' vaak al vóór hun vierde jaar de kleutergroepen. Omgekeerd bezoeken de kinderen uit de kleutergroepen regelmatig het speeltaalhuis. De Buytenkans is een kleine school met nog geen tweehonderd leerlingen. Vrijwel alle kinderen horen tot de doelgroepen van het onderwijsachterstandenbeleid. De school heeft een schoolweging van bijna 37 (schooljaar 2021/2022). Veel kinderen zijn afkomstig uit vluchtelingengezinnen en spreken thuis een andere taal dan het Nederlands. De directeur omschrijft de kinderen als 'enorm gedreven'. Volgens haar maakt het onderwijs op De Buytenkans daadwerkelijk het verschil tussen 'blijven waar je opgroeit en komen waar je hoort te zijn'. Kern van de aanpak is structuur en duidelijkheid bieden én de randvoorwaarden bieden (zoals maaltijden en veiligheid) om tot ontwikkeling te komen.

2.2 Gewoon goed onderwijs

Kennisoverdracht

De school is erachter gekomen dat de kinderen gebaat zijn bij duidelijkheid in de klas. "Wij werken met het jaarklassensysteem en geven klassikale instructie." Volgens de leerkrachten en de directeur hebben de kinderen veel structuur nodig. Het moet heel duidelijk voor leerlingen zijn wat ze moeten doen. Volgens de leerkrachten vragen ze dat ook. De leerkrachten hebben zich verdiept in en werken volgens het Doordacht Passend Lesmodel (DPL)¹³. "Dit lijkt op EDI¹⁴ 'maar dan meer passend bij onze kinderen. We hebben niet echt kinderen die je een half uur naar een verhaal moet laten luisteren. Het moet kort zijn en ze moeten vooral dingen doen. Passend bij de kinderen

¹³ <https://www.cedgroep.nl/cursussen/doordacht-passend-lesmodel-dpl>

¹⁴ Expliciete Directe instructie (EDI) helpt leerlingen stapsgewijs en actief de leerstof eigen maken.

betekent onder meer: instructie in twee groepen, heel kort, waarna één groep wordt losgelaten als hij dat kan. We zijn echt van de kennisoverdracht door leerkrachten”, aldus de directeur. “We hebben geen onderwijscoaches. Alles wat we doen, doen we in dezelfde groep. Er wordt niet heen en weer gelopen naar leerpleinen of iets dergelijks en we doen ook niks met de leerkracht als coach. Wel werken we adaptief en wordt er gebruik gemaakt van de allernieuwste methoden en leermiddelen. Voor alles hebben we gewoon goed onderwijs.” Met de gekozen aanpak is de school erop uit om het uiterste uit de kinderen te halen. Want de ouders, die vaak gevlucht zijn uit het land van herkomst, willen graag het beste voor hun kind: “Onze ouders zijn heel gemotiveerd. Voor deze ouders liggen de kansen in het onderwijs voor hun kind en nergens anders. Deze ouders weten dat hun kind een achterstand heeft, het zijn deels laagopgeleide ouders, maar wel met de wil om verder te komen. De motivatie vanuit huis is immens.” Het is mooi als leerlingen vervolgens hoog uitstromen, maar: “wij zijn even blij met onze vmbo’ers, als er maar het uiterste uit gehaald wordt. En dat je ziet dat ze ook daadwerkelijk iets hebben aan de kennis.”

Welbevinden en initiatief nemen

De school heeft een hoog percentage getraumatiseerde kinderen. Daarom is het heel belangrijk om warmte, liefde en zorg te bieden. *“Dat is ook de basis van het welbevinden. Als het gaat om wat we uitstralen naar kinderen, dan hoop ik en dat zie ik ook wel, dat we allemaal duidelijk zijn vanuit liefde. Onze kinderen hebben dat meer nodig dan andere kinderen. Onze kinderen hebben minder de belerende vingertjes nodig en veel meer liefde, warmte, begrip, acceptatie. Daar gaan onze kinderen het allerbeste op”, aldus de directeur. De gedachte is, dat als een kind niet veilig is en niet blij is, het niet tot leren zal komen. “Dus als één van de leervoorwaarden moet een kind goede voeding tot zich hebben gekregen. Het moet geprikkeld en uitgedaagd worden en een kind moet zich welbevinden.”* Verder wil de school leerlingen leren om eigen initiatief te nemen en keuzes te maken. De leerlingen zijn van zichzelf niet echt heel erg onderzoekend, volgens de directeur. *“We willen ze wel eigenaarschap laten ervaren, maar dat ligt bij ons vooral op sociaal gebied.”* Ze geeft hierbij als voorbeeld dat leerlingen moeten leren zich staande te houden in de ‘straatcultuur’. *“Op straat zijn er allerlei verleidingen en er lopen bijvoorbeeld jeugdbendes rond die kinderen aan het ronselen zijn. Dan is het belangrijk dat ze leren voor zichzelf op te komen en keuzes te maken. Op school leren we ze om te durven ‘nee’ te zeggen.”*

Extra aanbod

“Alle activiteiten die op ‘rijke witte scholen’ aangeboden worden biedt De Buytenkans ook aan, maar dan kosteloos”, aldus de directeur. “We hebben het over kansengelijkheid, dan moet je deze kinderen drie keer meer meegeven dan op een gemiddelde andere school waar kinderen het van huis uit al meekrijgen. Je kunt niet gelijkwaardig zijn in je onderwijs. Onze kinderen hebben echt veel meer nodig. Daarom nemen wij een taak over van thuis, waar minder geld is en minder know how.” Het gaat om sport, cultuur, gezonde voeding, kortom, om alles wat in de basis hoort te zitten. In de jaarbegroting van de school zitten alle uitjes, schoolreisjes, schoolkamp: *“alles wat wij doen is kosteloos voor onze ouders. Daarnaast verzorgen we het ontbijt, de lunch en nu ook één keer in de week soep.”* Om aan die behoefte aan uitdaging tegemoet te komen is er een extra aanbod voor kinderen die dit nodig hebben, de ‘plusklas’. Voor kinderen die graag met techniek bezig zijn is er de ‘klusklas’.

Taal is de basis

Naast veel taal in de voorschoolse periode wordt ook in de kleutergroepen sterk ingezet op taal. Zo wordt het vve-programma 'Ik ben Bas' gebruikt om de woordenschat te vergroten en krijgen ouders van kinderen in de kleutergroepen de VoorleesExpress¹⁵ aangeboden. Vanwege het grote aantal aanvragen voor deze voorleesactiviteit komt er ook op school iemand van de VoorleesExpress om groepjes kinderen tegelijk voor te lezen. Een leerkracht verwoordt: *"Er ligt heel veel nadruk op taal voorlezen. Ook zijn we gewend om veel uitleg te geven over bepaalde woorden; veel uitleg, veel herhalen en veel visueel maken". Daarnaast is er vanaf groep 4 de Taalklas, een soort schakelklas waar taalzwakke kinderen extra taalondersteuning krijgen.*" In de schakelklas krijgen deze leerlingen drie kwartier per week pre-teaching en inoefening. Daarvoor worden ze even uit de klas gehaald. Verder zet de school groepsdoorbrekend technisch lezen in, een aparte groep waar kinderen die dat nodig hebben op hun eigen niveau het technisch lezen onder de knie kunnen krijgen. Hier wordt onder meer gewerkt met Bouw!¹⁶ Om het lezen te stimuleren is er ook de schoolbibliotheek, waar kinderen boeken kunnen lenen, voor op school en voor thuis.

Een manier om aan woordenschat en begripsvergroting te werken is wereldoriëntatie. Daarin zit woordenschat en kennis over de wereld vermengd. "Want", zegt een leerkracht *"als je wereldoriëntatie aanbiedt moet je de woorden daarin verklaren."* Vorig jaar zijn ze begonnen met Faqta¹⁷, een methode die ervan uitgaat dat de woorden die in het thema voorkomen, aan het begin worden besproken.

Extra handen in de groep

De school heeft er, analoog aan het speciaal onderwijs, voor gekozen aan elke groep een vaste leraarondersteuner of onderwijsassistent te verbinden. De ondersteuning wordt binnen het klaslokaal gegeven, in een vide. Hoe groter de zorgzwaarte van de groep, hoe meer uren extra hulp de groep krijgt. Groep 7 heeft vijf dagen fulltime ondersteuning, naast de groepsleerkracht. Volgens de directeur levert dit rust op voor de hele groep omdat de kinderen de groep niet meer uit hoeven en de ondersteuning in de groep krijgen: *"dat scheelt veel geloop."* De aanwezigheid van een extra professional geeft de groepsleerkrachten veel ruimte en lucht, *"juist nu de belastbaarheid van de leerkrachten onder druk staat"*, aldus de directeur.

2.3 Andere elementen in de aanpak van De Buytenkans

Onderzoeksmatig werken, van elkaar leren

Het jaarplan wordt gevuld door drie hoofdwerkgroepen: rekenen, taal en spelling, lezen en schrijven. Elke werkgroep bestaat uit leerkrachten (naar expertise en voorkeur) die onder leiding van een coördinator jaarlijks een plan maken met doelstellingen voor het hele jaar. De werkgroepen houden gedurende het jaar bij wat er gebeurt. Evaluaties aan het eind van het jaar vormen weer input voor het nieuwe jaar. Volgens de directeur *"zorgt deze structuur ervoor, dat de doelen op de werkvloer liggen en leerkrachten eigenaar zijn van het proces."*

Kenmerkend is het onderzoeksmatig werken, met name op taal en rekenen, waar sterk op wordt ingezet. De leerkrachten brengen naar voren: *"We evalueren voortdurend of een aanpak effect heeft. Daarbij wordt dan bijvoorbeeld ook de leesspecialist ingeschakeld als er iets is. Die gaat soms wel een aanpak volgen en deelt dat dan ook weer de leerkracht of soms met het team. We analyseren steeds: wat gebeurt er op resultaatniveau. Je bespreekt het met elkaar en je stelt met elkaar een plan op, je eva-*

15 <https://voorleesexpress.nl/>

16 <https://lexima.nl/bouw/>

17 <https://faqta.nl/>

lueert dat met elkaar. Je probeert zo goed mogelijk te vinden wat er werkzaam is, zodat je de kinderen de meeste kansen geeft en met elkaar op één lijn zit."

Ter illustratie van wat het 'samen onderzoeken' inhoudt geven de leerkrachten het voorbeeld van tegenvallende resultaten op rekenen. De rekenspecialist, die als coördinator het aanspreekpunt vormt, gaat dan in eerste instantie kijken welke mogelijkheden er zijn om die te verbeteren. In dit geval kwam ze met een nieuwe aanpak, het Rekenmuurtje van Bareka¹⁸. Gekeken werd hoe ze dat het beste konden toepassen en voor wie en wat de resultaten waren. Uiteindelijk hebben ze de nieuwe methode Rekensprint¹⁹ aangeschaft en ingezet. *"En na een tijd zagen we inderdaad verbeterde rekenresultaten. Dat zal daarmee te maken hebben. We proberen te beredeneren waarom. Dus zo evalueren we, zetten een interventie in en kijken hoe die werkt."* Het hele team wordt hierbij betrokken: *"We maken een plan en het wordt schoolbreed ingezet. We zijn geen eilandjes."*

Eenzelfde werkwijze wordt gevolgd als het gaat om de sociaal-emotionele ontwikkeling en het gedrag van leerlingen. Ook hierover wordt systematisch informatie verzameld en besproken, op bouwvergaderingen waar het vaste agendapunten zijn. *"Besproken wordt welke kinderen opvallen, of we er zorgen over hebben, wat we ermee gaan doen. Vervolgens evalueren we samen wat er heeft gewerkt."* Om deze informatie goed te kunnen organiseren en voor iedereen toegankelijk te maken wordt gewerkt met het managementsysteem Canvas²⁰.

2.4 Integraliteit

Eenheid in aanpak wordt (ook) bereikt door schoolbreed te werken met methodieken als 'Breinhelden'²¹ (executieve functies) en 'Kanjert'²². Zo moeten ook nieuwe leerkrachten, leraarondersteuners en onderwijsassistenten de kanjertraining volgen. *"Dan weet iedereen wat het inhoudt en spreken we allemaal dezelfde taal."* Integraliteit is er vooralsnog vooral binnen het basisschoolteam. De afstemming met de kinderopvang moet nog verder worden vormgegeven. Een eerste stap hierin is de warme overdracht. *"Onze ib'er gaat bij peuters kijken om te zien of het een kind is voor regulier onderwijs, of dat er onderzoeken nodig zijn. Daarvoor schakelt de ib'er dan hulp bij in, als geobserveerd moet worden of als het samenwerkingsverband betrokken moet worden."* Wel werken ze steeds meer volgens dezelfde thema's. Er is een gezamenlijke themahoek voor peuters en de kleuters en groep 3. *"Stapje voor stapje komen we dicht bij elkaar. Maar het moet echt nog wel duidelijker vorm gaan krijgen."*

Integraal handelen strekt ook verder dan de muren van de school: *"Van belang is het integrale binnen de wijk. Daar ontkom je niet aan. Alle wijkpartners samen moeten zorgen voor de veiligheid van de schoolomgeving."* Om dit te bereiken zijn er veel contacten met partners in de wijk en is er periodiek 'groot wijkoverleg' geïnitieerd door de school, met partners als de wijkregisseur, politie, woningbouwverenigingen, jeugdwerk.

2.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

Het motto van het team van De Buytenkans is 'gewoon goed onderwijs' geven. Dit uit zich in kennisoverdracht door de leerkracht en structuur bieden. Maar goed onderwijs geven betekent ook: zorgen dat kinderen zich veilig voelen. Veel kinderen zijn getraumatiseerd als gevolg van het vluchtverleden. Zij hebben warmte, liefde en zorg nodig, als basis van het welbevinden en om

18 <https://www.bareka.nl/>

19 <https://rekensprint.nl/rekensprint-online>

20 <https://drieam.com/nl/oplossingen/canvas-lms/>

21 <https://www.breinhelden.nl/>

22 <https://kanjertraining.nl/>

tot leren te komen. Om te zorgen dat het hele team dit gedachtegoed in praktijk brengt, wordt er intensief samengewerkt. Dat gebeurt dagelijks, op het niveau van de klas, door de leerkracht en de onderwijsassistent of leraarondersteuner. En het wordt gestimuleerd door als team met dezelfde methodieken te werken. Verder hanteert men de evaluatieve cyclus, waarin gezamenlijk wordt onderzocht welke aanpakken werken en waarom.

Volgens de leerkrachten word je op De Buytenkans makkelijk meegenomen in de kennis die er is. De reken- en taaldeskundigen hebben echt een duidelijke visie en kunnen literatuur ontsluiten. Zij kunnen ook makkelijk bronnen vinden en inpassen, daar waar er behoefte aan is: *“ook boeken voor een bepaalde leraar persoonlijk, of websites.”* Verder zijn er studiedagen waar heel veel kennis wordt gedeeld, als het gaat om zaken waar ze mee willen werken of die ze al doen: *“daar is de kennis.”* De directeur zegt altijd op zoek te zijn naar bruikbaar onderzoek. Het is daarbij prettig als de eigen praktijk wordt ondersteund met onderzoeksresultaten. Zo viel haar oog laatst op een artikel in een landelijk dagblad waarin onderzoek werd aangehaald dat ingaat op wat kinderen in achterstandsgebieden het hardst nodig hebben. *“Daar bleek uit dat het leerstofjaarklassensysteem en klassikaal onderwijs voor onze leerlingen het best werkt.”* Een belangrijke inspiratiebron waarin ze zich op dit moment verdiept is de leer van Hattie. De directeur zoekt ook veel op websites, bijvoorbeeld naar nieuwe lesvoorbeelden over DPL of Kanjer.

3 Basisschool De Dolfijn in Zwijndrecht

3.1 Inleiding

De Dolfijn is een Integraal Kindcentrum met twee locaties in twee verschillende wijken in Zwijndrecht. Locatie 1 staat in een wijk met overwegend migranten uit Marokko, Turkije en verschillende Aziatische en Afrikaanse landen. Op deze locatie zitten vooral kinderen die bij binnenkomst de Nederlandse taal niet of nauwelijks beheersen en de aanpak is er primair gericht op taalstimulering/NT2. De Dolfijn is opvangschool voor nieuwkomers en vluchtelingenkinderen uit heel Zwijndrecht, die op deze locatie worden opgevangen in een zogenoemde 'Wereldklas'.²³ Op locatie 2 zitten veel kinderen met een Nederlandse achtergrond en een lage sociaaleconomische status. De school staat in een wijk waar veel armoede heerst, volgens de directeur één van de armste wijken in Zuid-Holland. De aanpak op deze locatie is vooral gericht op het ondersteunen van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Beide locaties samen tellen 369 leerlingen. De school heeft een schoolweging van 37 (schooljaar 2021/2022).

Op De Dolfijn wordt geprobeerd het maximale uit de kinderen te halen. Dat doet de school onder andere door 'neo-klassikaal' en methodisch te werken in een leerstofjaarklassensysteem, in combinatie met kort- en langdurende arrangementen en inzet van digitale tools. De term 'neo-klassikaal' heeft de school bedacht "omdat we anno 2023 zeker niet vies zijn van een klassikale instructie en/of les. Het 'neo' is dat wij het zo organiseren wij adaptief kinderen aan hun eigen leerdoel werken en hun eigen ambitie laten bepalen. Daarnaast werken wij met arrangementen, waarin kinderen extra instructie- en oefenmomenten kunnen krijgen die per dag worden geëvalueerd en per week worden aangepast door de leerkracht", aldus de directeur.

²³ De Dolfijn biedt twee wereldklassen aan, waarvan één op locatie 1. Voor de andere klas heeft de gemeente ruimte in een andere school elders in de wijk moeten zoeken, omdat er in het gebouw van De Dolfijn geen plek is voor het groeiende aantal vluchtelingenkinderen.

3.2 Sturende aanpak, ICT en arrangementen

Methodisch werken en digitaal programma

Het maximale uit de kinderen halen “dat doen we door gelijk vanaf de kleuterleeftijd al redelijk methodisch te werken: methodisch woordenschatonderwijs, methodisch rekenonderwijs. We doen dat omdat we erop uit zijn dat die kinderen hun achterstand inhalen”, aldus de directeur. De basis is veel structuur bieden, ‘prestatief’ bezig zijn en grenzen stellen: “Je moet dit en je moet dat. ‘Moeten’ is geen negatief woord bij ons. We hebben een nogal dwingend programma. Wij noemen het sturend.” De achtergrond is dat de leerlingen van huis uit niet meekrijgen dat ze heel erg hun best moeten doen. De ouders zijn vaak met andere dingen bezig dan met school, niet zozeer omdat ze het niet willen, maar omdat ze er vanuit hun eigen achtergrond te weinig kennis over hebben. “Ze bemoeien zich vaak weinig met school en denken al gauw: dat moet de school maar regelen, daar hebben we vertrouwen in, daar gaan wij ons niet mee bemoeien.”

In de schoolgidsen van Zwijndrecht scoort de school hoog, als derde van Zwijndrecht ondanks de hoge schoolweging. Volgens de directeur zit het succes hem onder andere in de digitale aanpak, die het methodisch werken ondersteunt. Microsoft kreeg lucht van de hoge scores en de digitale aanpak en is op school komen kijken om te zien hoe dit kwam. Zo is de school Microsoft Showcase School geworden.

De kinderen werken voor veel vakken op de laptop, met het programma Snappet²⁴. “Alles wordt digitaal verwerkt: rekenen, spelling, woordenschat, taal. Het mooie van een digitaal programma is het adaptieve karakter: het programma past zich aan het niveau van het kind aan, dus kinderen gaan op eigen niveau door de stof heen. Een kind kan gewoon sneller door de leerstof heen dan wanneer het louter afhankelijk is van de leerkracht. Leerlingen kunnen er ook thuis mee werken en dat gebeurt ook.” De kinderen krijgen direct feedback en de leerkracht kan (op afstand) volgen wat de leerlingen doen en waar in de leerstof ze zijn. Het mooie van een digitaal programma is volgens de directeur dat de kinderen hun eigen ambitie kunnen bepalen en daarover met grote regelmaat kunnen overleggen met de leerkracht. Als de leerkracht ziet dat een leerling niet aan de eigen ambitie voldoet, dan volgt een kindgesprek “Hoe kunnen we nou weer zorgen dat die ambitie weer omhooggaat? En dan kan het kind dat ook zelf aanpassen en dat stimuleert ook de kinderen weer om de goede kant op te gaan. Of zelfs nog verder omhoog”, aldus de directeur. Omdat het programma ook aangeeft op welk niveau een leerling zit (bijvoorbeeld op mavo- of havoniveau) kan de leerling zelf bepalen of hij wil proberen een tandje bij te zetten. “Soms zit dat erin, maar soms zit dat er qua IQ niet in. Dat maakt ook niet uit, zolang de ontwikkelingslijn maar omhooggaat.” De leerkracht heeft het direct in de gaten als het minder gaat, bijvoorbeeld als een kind veel fouten maakt in de sommen. Dan kan de leerkracht direct met het kind gaan zitten en analyseren waar het in zit.

De school werkt al zo lang met laptops, dat ze het onderwijs tijdens de lockdown nauwelijks hoefden aan te passen, omdat de kinderen al gewend aan werken op de laptop. De directeur: “We zijn die periode heel goed doorgekomen. Het enige waar we voor moesten zorgen was dat alle kinderen thuis een laptop kregen. Vanaf de kleuters, groep twee werken we al met Teams, dus alle kinderen konden ook thuis gewoon met de juf of meester hun werk doen. We hebben nauwelijks achterstanden of vertragingen opgelopen.” Overigens gebruiken ze de laptops alleen voor verwerking. Naast het werken op de laptops is er ruim voldoende interactie tussen de leerkrachten en de kinderen. Daarnaast zijn er andere vakgebieden en activiteiten waar veel aandacht aan wordt besteed en waar de laptop geen prominente plek inneemt.

24 <https://snappet.nl/>

Kortdurende arrangementen

In combinatie hiermee wordt er gewerkt met arrangementen. Op De Dolfijn zijn dat over het algemeen kortdurende trajecten, gericht op het verhelpen van een bepaald probleem. *“Zoals we nu werken, hebben we direct zicht op hoe het gaat. Kortere periodes zijn beter (dan langdurige trajecten) omdat een kind zich al lang ontwikkeld kan hebben.”* De groepsleerkracht voert per week gegevens over leerlingen in een Excelbestand in en kijkt waar een leerling op uitvalt. Dat kan iets kleins zijn, bijvoorbeeld ‘klokkijken’, maar uitval kan zich ook voordoen op een meer fundamenteel onderdeel, bijvoorbeeld begrijpend lezen. Dan is langere tijd oefening nodig en wordt het traject voor langere tijd ingezet. Dit kan soms maanden duren, met name bij (begrijpend) lezen. De leerkracht fungeert als casemanager en geeft aan welke sommen of oefeningen er gedaan moeten worden. De intern begeleider maakt in overleg met de leerkrachten en de uitvoerders het arrangementenrooster, zodat dit zo effectief mogelijk gebeurt. De uitvoering gebeurt in principe door een andere groepsleerkracht, maar vanwege het leerkrachtentekort tegenwoordig ook door een onderwijsassistent of een Pedagogisch Educatief Professional. Deze zoekt er concrete materialen bij om het probleem uit te leggen en schrijft een evaluatie in het Excelbestand, zodat de eigen leerkracht het direct kan zien. Als de aanpak niet lijkt te helpen weet de leerkracht dat er iets anders moet worden bedacht. Als het wel geholpen heeft, wordt getoetst of het kind het nu helemaal snapt en weer terug kan keren in de groep. Als het mogelijk is wordt geprobeerd te clusteren, door een groepsarrangement voor meerdere leerlingen te organiseren. Arrangementen worden ook ingezet specifiek voor hoogbegaafde leerlingen. Dit zogenoemde ‘plus programma’ is langdurig, want *“deze leerling zal zijn/haar hele loopbaan uitdaging nodig hebben. Dan krijg je dus een ander soort groepje”*, aldus de directeur. Voor de uitvoering wordt het liefst gekozen voor groepsleerkrachten en niet voor leerkrachtondersteuners of onderwijsassistenten, hoewel dat vanwege het leerkrachttekort nu haast onvermijdelijk is. De ondersteuning vraagt namelijk veel en het zijn vooral leerkrachten die voldoende kennis en didactische vaardigheden hebben om dingen op een andere manier aan te leren: *“Denk aan het gelijknamig maken van breuken. Dat hoeft je niet door een onderwijsassistent uit te laten leggen, want die heeft daar zelf heel veel moeite mee als basisvaardigheid”*, aldus de directeur. De opzet is in zeker opzicht kwetsbaar. Twee jaar geleden waren er nog vier groepsleerkrachten die de arrangementen uitvoerden. Momenteel is dat er nog maar één, aangevuld met onderwijsassistenten en Pedagogisch Educatief Professionals (PEP's). Deze vragen extra begeleiding door de directie.

3.3 Andere elementen in de aanpak van De Dolfijn

Weerbaarheid

Op locatie 2 van De Dolfijn zitten vooral kinderen uit kansarme gezinnen waar soms sprake is van problematische thuissituaties, zoals werkloosheid, armoede, drank- en middelengebruik. *“De kinderen komen bijvoorbeeld zonder ontbijt naar school, maar spreken over het algemeen wel Nederlands”*, zo typeert de directeur deze groep. Volgens hem is voor deze kinderen vooral van belang dat de school een veilige plek is, waar ze uitgedaagd worden om zich te ontwikkelen en te ontplooiën: *“Waar ze tot leren komen.”* Op locatie 2 ligt het accent in de aanpak vooral op sociaal-emotionele ondersteuning. Het gaat om het bevorderen van weerbaarheid, leren autonoom keuzes te maken en weerstand te bieden tegen verleidingen (het snelle geld) die kenmerkend zijn voor de buurt waarin deze kinderen leven. *“We proberen de kinderen krachtig van school af te laten gaan, dus dat ze krachtig staan, in de maatschappij, zodat ze keuzes kunnen maken: wat is wel goed en wat is niet goed?”*, aldus de directeur. Om de kinderen hierin goed te kunnen begeleiden zijn alle leerkrachten getraind in vaardigheden die het sociaal-emotioneel leren van kinderen ondersteunen. Hierbij maken ze gebruik van inzichten en methodieken, zoals de Kanjertraining en op dit

moment kijkt de school naar de methode Kwink²⁵ (een online methode voor sociaal-emotioneel leren (SEL), inclusief burgerschap, sociale integratie en mediawijsheid voor groep 1 tot en met 8). Op studiemiddagen worden thema's behandeld als 'omgaan met lastige groepen'. Regelmatig wordt hier Kees van Overveld²⁶ bij gevraagd, een deskundige op het terrein van gedrag en sociaal-emotioneel leren.

Taal en 'topklas'

Alle kinderen die in Zwijndrecht binnenkomen en de taal niet beheersen, gaan eerst naar één van de wereldklassen op De Dolfijn. Hier krijgen ze twee jaar lang intensief taalonderwijs en rekenen, waarna ze soms uitstromen naar andere scholen, maar als ze in de wijk wonen meestal op De Dolfijn blijven. Er is dan ook veel expertise op taal en NT-2 onderwijs aanwezig, waar ook de overige leerlingen van profiteren.

Taalstimulering is ook het uitgangspunt van de zogenoemde 'topklas', een taalschakelklas die de directeur in 2007/2008 heeft opgezet in samenwerking met het voortgezet onderwijs. De topklas is bedoeld voor kinderen die vanwege taalproblemen moeite hebben met het maken van de Cito-toetsen (en op basis van de Cito-eindtoets het advies vmbo-basis/kader krijgen), maar volgens de school meer in hun mars hebben. Door een extra programma te bieden wil men voorkomen dat de leerlingen vroegtijdig uitvallen omdat ze in het vo onder hun niveau werken. Met de vo-scholen is afgesproken dat deze leerlingen op mavo-niveau geplaatst worden en gedurende een schooljaar in de topklas twee keer per week taallessen op De Dolfijn volgen. Uitgangspunt voor de vormgeving van het taalcurriculum zijn de boeken die de leerlingen in het vo krijgen. De teksten worden behandeld, maar alleen op taaltechnisch niveau: Hoe pak je die teksten aan? Welke woorden zijn er belangrijk?

Jaarlijks volgen twaalf leerlingen de topklas, waarvan er tien of elf slagen en op de mavo kunnen blijven, of soms zelfs in het tweede jaar doorstromen naar de havo. De topklas is met name bedoeld voor kinderen op locatie 1. Soms komen ook leerlingen van locatie 2 ervoor in aanmerking. Er worden alleen kinderen geselecteerd die bereid zijn om zich in te zetten en ouders hebben die erachter staan. Inmiddels is de topklas een arrangement geworden van het samenwerkingsverband en is een boek gemaakt (met als titel: Meester, ik wil ook in die klas! Van taalschakelklas tot taalprofielsschool²⁷), waarmee de directeur het land is ingetrokken.

'Social scout' en 'financial scout'

De school investeert veel in het toerusten van ouders, onder meer door taallessen in een beginners- en gevorderdengroep, die in de 'ouderkamer' op locatie 1 worden aangeboden. De lessen worden gegeven door bevoegde taaldocenten en bekostigd door 'brede schoolbudget' voor de ouderkamer. Ouders krijgen ook zwem-, sport- en fietslessen aangeboden, bekostigd door de gemeente Zwijndrecht. De activiteiten zijn bedoeld om de ouders (merendeels moeders) 'uit huis te krijgen'. Als ouders zich ontwikkelen, is dat voor de kinderen goed, heeft de school gemerkt: *"Moeders gaan vragen stellen over het leerproces van de kinderen. Het communiceren met deze moeders is een stuk eenvoudiger, als ze de Nederlandse taal eenmaal beheersen"*, aldus de directeur. De nadruk die de school legt op structuur en methodisch werken komt ook bij de benadering van ouders tot uiting. Elke ochtend is er bij de peuters, de kleuters en groep 3 verplichte/facultatieve ouderinloop. Van ouders wordt verwacht dat ze van half negen tot negen uur samen met hun kind aan het werk gaan: puzzelen, kleuren, samen spelen met ontwikkelingsspeelgoed en

25 <https://www.kwinkopschool.nl/>

26 <https://www.keesvanoverveld.nl/>

27 <https://www.lowan.nl/wp-content/uploads/2020/02/Taalprofielklassen-BW.pdf>

spelletjes doen. Spelenderwijs leren de ouders zo hoe het op school toegaat, welke materialen er zijn, wat je ermee kunt doen en hoe hun kind daarop reageert en mee omgaat. De leerkracht loopt rond en geeft informatie en uitleg over de materialen en het nut voor de ontwikkeling van het kind.

Als het nodig is worden met dit doel ook ouders thuis bezocht. Sinds vorig jaar heeft de school een social scout op school, die gezinnen langsgaat die volgens de school ondersteuning nodig hebben bij opvoeding en ontwikkelingsstimulering.

Ook is er, vooral voor de ouders op locatie 2 een *financial scout*, een medewerker van de sociale dienst, die de ouders op school kan helpen hun financiën op orde te krijgen. De drempel is laag want ouders zien de school als veilige plek, waar ze *“hun hart wel willen luchten, ook over financiën”*, aldus de directeur. Op het financiële vlak worden de ouders met alles geholpen als ze willen. De directeur heeft hier ook zelf een actieve rol in. Zo wijst hij ze op mogelijkheden om toeslagen aan te vragen en verwijst ze naar de juiste instanties voor het aanvragen van bijvoorbeeld zorg- en huurtoeslag: *“Dat helpt als ouders in de financiële problemen zitten.”* Volgens de directeur heeft de hele aanpak als doel om samen te kijken: hoe kunnen we eruit komen met elkaar. *“Als de ouders rustig worden in hun hoofd, dan is dat voor die kinderen ook weer prettiger.”*

Leiderschapstijl, zeggenschap leerkrachten en professionalisering

De leerkrachten hebben veel zeggenschap over hun werk. Toen de directeur op De Dolfijn begon heeft hij vakcoördinatoren aangesteld die verantwoordelijk zijn voor een bepaald vakgebied (taal, spelling, woordenschat, rekenen, sociaal-emotionele ontwikkeling, motorische ontwikkeling). Ook volgens de leerkrachten²⁸ *“ligt er veel verantwoordelijkheid bij het team. Een leerkracht is vaak tegelijk vakcoördinator van een bepaald vakgebied. Op een gegeven moment wekt dat je interesse en ga je de diepte in. Een coördinator zoekt bijvoorbeeld een nieuwe methode uit, gaat zich daar goed in verdiepen en presenteert bevindingen aan het team. Zo word je specialist. En eigenaar van een bepaald terrein. Dat bevordert de autonomie. Wij als leerkrachten ervaren meer autonomie en zeggenschap in ons werk. Je weet waar je mee bezig bent en het wordt niet bovenaf opgelegd.”* De directeur zegt: *“Wij bepalen het hier met elkaar. Het team komt met de ideeën en ik kijk. Ik denk dat het ook zo moet gaan, want zo worden de leraren gemotiveerd en gestimuleerd om na te denken, te zoeken naar oplossingen. Ik bewaak natuurlijk wel de lijn en kijk of het past binnen de visie die we met elkaar hebben afgesproken, of het binnen die kaders blijft lopen. Dus dat betekent bijvoorbeeld dat de aanpak hier niet ontwikkelingsgericht gaat worden. Het blijft methodisch, het blijft structuur.”*

De afspraken over zeggenschap van de leerkrachten zijn nog niet vastgelegd in een professioneel statuut. De directeur vertrouwt meer op goede werkafspraken dan op een dik boekwerk in de kast: *“Het gaat mij erom dat het team zeggenschap voelt. Als ik het zou opschrijven, dan is een A4'tje met tien punten genoeg.”* Belangrijk is dat de leerkrachten en de directeur steeds met elkaar in dialoog blijven over de zeggenschap. Zo blijven de afspraken steeds up-to-date. Wat de directeur vooral ook belangrijk vindt is dat de leerkrachten het gevoel hebben dat ze gesteund worden. *“Als je hand in hand gaat met de leerkracht, dan merk ik wel dat ze dat heel erg fijn vinden dat ze niet alleen staan, maar dat het ook mijn probleem is waar we een oplossing voor moeten bedenken.”*

²⁸ Door tijdgebrek van de leerkrachten konden we op De Dolfijn geen leerkrachten spreken. Het citaat is afkomstig uit een filmclip over de school op <https://www.leraar24.nl/420325/meer-zeggenschap-voor-leraren-zo-regel-je-dat/>

Als onderdeel van de OZHW-academie²⁹ heeft De Dolfijn een interne opleiding voor beginnende leerkrachten en onderwijsassistenten. De opleiding is onder meer nodig om kennis over (het aanpakken van) onderwijsachterstand op te bouwen, met als belangrijk onderdeel kennis over NT2-onderwijs. De directeur noemt dit nodig *“omdat niet alle beginnende leerkrachten opgewassen zijn tegen de problematiek die op dit soort scholen speelt.”* De interne opleiding moet zorgen voor een goede basis en gedeelde kennis over het vraagstuk van onderwijsachterstanden. De leerkrachten van De Dolfijn scholen zich voortdurend. *“Het woord ‘innovatief’ is in dit verband belangrijk voor ons. ‘Innovatief klassikaal’, want we zoeken voortdurend naar nieuwe middelen om het leren te verbeteren”,* aldus de directeur.

3.4 Integraliteit

Negen jaar geleden is de directeur begonnen met het opzetten van het kindcentrum. Zijn voorwaarde was dat er pedagogische en didactische afstemming zou zijn tussen het voorschoolse deel en de kleutergroepen. Samenwerking met kinderopvang heeft volgens de directeur alleen waarde als leerkrachten van de kleutergroepen op dezelfde manier naar de kinderen kijken als de pedagogisch medewerkers in de peutergroep. De kinderopvang vond dit best lastig omdat de pedagogisch medewerkers allemaal op dezelfde manier (volgens dezelfde vve-aanpak) geschoold zijn en de organisatie tussen peuteropvangvoorzieningen willen kunnen schuiven met personeel. Toch heeft de school het na goede overleggen zo ver gekregen dat pedagogisch medewerkers en leerkrachten aan dezelfde doelen werken en hetzelfde, hierbij passende leerlingvolgsysteem hanteren. Het is volgens de directeur arbitrair op welk moment je deze vorm van samenwerking een kindcentrum noemt. Het bordje ‘Kindcentrum’ kwam pas vijf jaar na de eerste gesprekken met de kinderopvang op het gebouw. *“‘Kindcentrum’ is bij ons geen bordje op de deur, wij gaan voor de inhoud. Je moet zorgen dat het echt een doorgaande lijn wordt en dat de pedagogisch medewerkers en het team van de basisschool één team worden. Inmiddels betekent het dat we één inkoop hebben, één begroting en dat de pedagogisch medewerkers ook meedoen met de studiedagen.”* Om eenheid te creëren zijn destijds vertegenwoordigers van beide teams samen naar Berlijn geweest om te kijken hoe je gezamenlijk kunt werken aan de ontwikkelingslijn van nul tot zes jaar. *“Wat nu gerealiseerd is, is een doorgaande lijn, zowel pedagogisch als didactisch vanaf de peuters tot en met groep 8”,* aldus de directeur.

Integraliteit zit hem ook in het methodisch en digitaal werken, de structuur van arrangementen in alle groepen en in de organisatiestructuur van het werken met vakcoördinatoren.

3.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

De twee locaties van De Dolfijn trekken verschillende groepen doelgroepkinderen: op de ene locatie zitten vooral kinderen met voornamelijk een achterstand op taalvaardigheid in het Nederlands. Op de andere locatie zitten kinderen die te typeren zijn als sociaal zwakke groep, met een Nederlandstalige achtergrond. Bij de ene groep ligt de nadruk in het curriculum op taal en bij de andere groep meer op ondersteuning van de sociaal-emotionele ontwikkeling. De directeur noemt de school ‘neo-klassikaal, vanwege het leerstofjaarklassensysteem en de nadruk op structuur in combinatie met digitaal onderwijs, en ‘innovatief’ vanwege de voortdurende gerichtheid op systematische onderwijsontwikkeling en verbetering van de onderwijspraktijk.

²⁹ Onderwijsgroep Zuid Hollandse Waarden (OZHW; <https://www.ozhw.nl/academie/>) is een platform van basisscholen en de Hogeschool Rotterdam die gezamenlijk studenten opleiden tot leraren basisonderwijs.

De directeur vindt het belangrijk dat er wordt gewerkt vanuit een gedeelde visie op onderwijsachterstanden. *“Niet één die van bovenaf is opgelegd, maar een visie van onderop.”* Om ervoor te zorgen dat het hele team betrokken is, staat inhoud op de eerste plaats en wordt gekozen voor een bottom-up veranderingsstrategie, zoals de directeur zegt: *“vanuit de werkvloer omhoog werken.”* Een middel hierbij is het werken met de vakcoördinatoren, die verantwoordelijkheid hebben voor de verschillende vakgebieden. Omdat het team met ideeën komt (en de directeur kijkt of het past binnen de visie) zijn er vele inspiratiebronnen, ook al omdat die per vakgebied verschillen. *“De school haalt inspiratie uit verschillende concepten, zoals bijvoorbeeld ‘Daltononderwijs’. Wij gebruiken het passende bij onze school uit verschillende concepten”,* aldus de directeur. Concreet worden bijvoorbeeld de boeken van Kees van Overveld veel gebruikt: *“die circuleren door de school.”*

4 Kindcentrum IJsselmonde in Rotterdam

4.1 Inleiding

Kindcentrum IJsselmonde is een integraal kindcentrum, voor kinderen van 0-13 jaar in de Rotterdamse wijk IJsselmonde. Het kindcentrum is het resultaat van een fusie van twee reguliere basisscholen en een school voor speciaal basisonderwijs, en omvat regulier basisonderwijs, speciaal basisonderwijs, kinderopvang/peuterspeelzaal en zorg. Sinds begin 2022 wordt er in een nieuw gebouw unitonderwijs gegeven aan bijna vierhonderd leerlingen. IKC IJsselmonde heeft de maximale schoolweging van 40 (driejaarsgemiddelde over de schooljaren 2019/2020-2021/2022). De populatie van de wijk IJsselmonde bestaat uit een grote groep niet-Nederlandstalige bewoners (54%) en laaggeletterden (30%). Ruim 92% van de mensen heeft een laag inkomen. In de leeftijdsgroep van nul tot veertien jaar is bijna 17% van de kinderen in aanraking gekomen met jeugdzorg. Met deze gegevens als basis zijn de initiatiefnemers een aantal jaren geleden gestart met dit integrale kindcentrum.

De school is aangedragen door één van de experts, als goed voorbeeld van een integrale aanpak, met name omdat aan de organisatie en de inhoud van het aanbod een systematische probleemanalyse ten grondslag ligt. Het fundament wordt gevormd door vier pijlers die richtinggevend zijn voor het aanbod: taalontwikkeling, zelfredzaamheid, gezondheid en zorg.

4.2 Vijf kernwaarden

Verbondenheid, veiligheid, zorg, groei en eigenheid

Het kindcentrum is gebaseerd op vijf kernwaarden: verbondenheid, veiligheid, zorg, groei en eigenheid. Deze kernwaarden zijn vertaald in vier pijlers, die het fundament vormen en richtinggevend zijn bij de vormgeving van het aanbod en het schoolbeleid: taalontwikkeling, zelfredzaamheid, gezondheid en zorg. De pijlers vormen niet alleen de leidraad voor het werken met de kinderen, maar ook voor het team. Ze fungeren volgens de directeur “*als thermometer en raadgever van het aanbod en van het beleid.*” Bij elke verandering of vernieuwing wordt gekeken of deze past bij de pijlers. Er wordt lesgegeven in units, iedere unit bestaat uit twee leerjaren. Daarbinnen wordt gedifferentieerd lesgegeven, op drie niveaus en naar onderwijsbehoefte. Zo leert

het ene kind beter in relatie met concreet materiaal, terwijl het andere kind de vertaalslag naar het platte vlak al heeft gemaakt. De instructiegroepen per vak worden samengesteld op basis van analyses van de resultaten op het Leerling Volg Systeem, twee keer per jaar, aangevuld met observaties door leerkrachten en unitpedagogen. Tussendoor verschuift een kind van instructie-groep als daartoe aanleiding is op basis van observaties en toetsresultaten.

Vooraf taal

Eén van de leerkrachten formuleert: *“Het is bij ons op school vooral taal. Een heel groot deel van de school heeft een achterstand op taal.”* Het belang van taalstimulering werd ook onderbouwd door de buurtanalyse. Een lid van het managementteam zegt: *“Onze kinderen moeten al tegen veel vooroordelen vechten. Dan moeten ze een hele goeie basis op taal krijgen. Bij wijze van spreken moeten ze in elk geval weten hoe je d-t-vervoegingen moet gebruiken.”* Daarom wordt in alle vakken expliciet aandacht gegeven aan taal, ook bij vakken van de vakdocenten. Er is veel aandacht voor woordenschat, wat ertoe moet bijdragen dat leerlingen opdrachten – ook bij andere vakken dan taal – beter kunnen begrijpen. Er worden concrete leermaterialen aangeschaft om leerlingen context te bieden bij het leren van nieuwe woorden. Er wordt verkend welke toetsen toegankelijk en niet te talig zijn voor leerlingen. De zogenoemde ‘expertwerkgroep Taal’, waarin elke unit is vertegenwoordigd, houdt zich bezig met een doorgaande lijn in taalmethoden. Er is standaard een logopedist in de school aanwezig die leerlingen begeleidt, maar zich ook breder bezighoudt met specifieke projecten, zoals de door het Cito georganiseerde ‘Woordenschat Challenge’³⁰. Eén van de projecten met als doel het stimuleren van taalontwikkeling (ook van ouders) is het project Thuis in Taal³¹, in samenwerking met de Hogeschool Rotterdam. Een ander voorbeeld is Overstap³², waarbij leerlingen in groep 3 extra begeleiding krijgen van ouderconsulenten en leerkrachten. Via de VoorleesExpress³³ worden vrijwilligers ingezet om leerlingen thuis voor te lezen. Er is een bibliotheek op school en er is samenwerking met de buurtbibliotheek, die bijvoorbeeld boeken schenkt bij het afscheid van groep 8.

Zelfredzaamheid en zelfstandigheid stimuleren

Volgens de school is het van groot belang voor de ontwikkeling van de kinderen dat er aandacht is voor vaardigheden als zelfredzaamheid, zelfstandig keuzes maken en eigenaarschap over het eigen leerproces verwerven. De school wil de kinderen uitnodigen tot zelfreflectie en leren dat zij eigen keuzes kunnen maken. Dit wordt bijvoorbeeld gestimuleerd door het zelfstandig werken op leerpleinen, onder begeleiding van meerdere professionals, de leerkracht, de leerkrachtondersteuner en de sociaalpedagogisch hulpverlener (SPH’er). Op het leerplein werken de kinderen zoveel mogelijk zelfstandig aan taal, rekenen en spelling. Ook worden de executieve vaardigheden getraind, zoals zelf verantwoordelijkheid nemen voor een taak en zorgen dat binnen de gestelde tijd wordt gewerkt. Leerlingen moeten inzicht krijgen in waarom ze iets leren. Om ze te helpen greep op de lesstof te krijgen en in te laten zien waar ze naartoe werken, is de stof opgedeeld in overzichtelijke eenheden en voorzien van in voor leerlingen begrijpelijke taal geformuleerde leerdoelen op drie niveaus, waar ze zelfstandig, onder begeleiding van de aanwezige volwassenen aan werken. De leerdoelen en bijbehorende taken hangen zichtbaar voor de leerlingen op zogenoemde ‘doelbordjes’ in het lokaal.

³⁰ <https://citotestvideo.wishpondpages.com/woordenschatvlog/>

³¹ <https://aanpakthuisintaal.nl/>

³² <http://www.taalbeginthuis.nl/overstap/>

³³ <https://voorleesexpress.nl/>

Door te werken met doelen en in combinatie daarmee met instructie op drie niveaus kunnen leerlingen zien welk niveau ze hebben bereikt en wat het volgende doel is. Dit 'vooruit kunnen kijken' moet leerlingen motiveren om de volgende stap te zetten. Volgens de leerkrachten hebben de leerlingen veel baat bij de indeling op niveau en naar onderwijsbehoefte omdat het zorgt voor succeservaringen, die een leerling aanmoedigen om de volgende stap te zetten. Een leerkracht formuleert: *"Je ziet kinderen letterlijk en figuurlijk groeien. Dat is echt prachtig om te zien. Met rekenen bijvoorbeeld, dat je dan echt ziet: 'Oh, ik snap het'. En dan beheerst die leerling het en kun je samen beslissen: dan ga je dus naar het volgende niveau. Het werkt echt motiverend."* Een voordeel van het unitonderwijs is volgens de leerkrachten, dat ze elk kind kunnen bedienen. In klassikaal onderwijs lukt dat ook wel, met verlengde instructie, maar een voordeel van het unitonderwijs is dat leerlingen op eigen tempo door de stof heen kunnen gaan. Mocht een leerling, blijkend uit de toets, toch het doel niet hebben gehaald, dan wordt samen met de leerling gekeken waar dat aan kan liggen en wat ervoor kan zorgen dat de leerling toch het niveau bereikt. Ter ondersteuning wordt veel gebruik gemaakt van tastbare materialen en visualisaties, zoals instructiefilmpjes bij rekenen.

Voeding en bewegen

Vanuit de pijler gezondheid wordt er veel aandacht besteed aan gezonde voeding en bewegen. Er is fruit voor de leerlingen en twee keer per week wordt er alleen water gedronken. Om meerdere redenen zijn traktaties bij verjaardagen afgeschaft. In de eerste plaats met het oog op de fysieke gezondheid, maar in de tweede plaats ook met het oog op de kosten: *"de financiële situatie van ouders is sprekend uit de cijfers dus we willen ze niet opscheppen met 100 traktaties voor een hele unit"*, zegt een lid van het managementteam. De traktatie is vervangen door een soort verjaardagsritueel op de unit (jaarlijks). Dan krijgen de leerlingen een presentje van de school. *"Dus ouders hoeven daar niet meer over na te denken"*, aldus een lid van het managementteam. Er is een grote keuken waar kinderen kunnen koken en leren over gezonde voeding. De school is een Lekker Fitschool, wat onder meer inhoudt dat leerlingen drie keer per week 45 minuten gymles krijgen en minstens een keer per week een naschoolse beweegactiviteit³⁴. IJsselmonde werkt hiervoor samen met 'Halo Jobbing'³⁵, die twee uur per week per leerling 'bewegend leren' aanbiedt. Het speelplein is bewust ingericht met materialen die uitnodigen tot bewegen en (fysiek) ontdekken.

Centrum voor Jeugd en Gezin in de school

Op allerlei manieren is zorg aanwezig in de school, zowel preventief als curatief. Professionals met een zorgtaak, zoals logopedisten en fysiotherapeuten, zijn onderdeel van het team, soms ook verbonden aan het in pandige Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG). De school heeft ervoor geijverd om het CJG in het schoolgebouw te krijgen, waardoor de drempel voor het inschakelen van zorg voor kinderen en ouders laag is. Ook het schoolmaatschappelijk werk maakt hier onderdeel van uit. Zorg wordt daarnaast ook geboden in de groepen, door de aanwezigheid van sociaalpedagogisch hulpverleners. Waar de leerkracht primair gericht is op de inhoud en het curriculum, houdt de SPH 'er zich vooral bezig met de vraag hoe kinderen op de juiste manier kunnen worden begeleid. De taak van de SPH'er is signaleren en gesprekken voeren met kinderen. De SPH'ers hebben bovendien veel kennis van de achtergrond en behoeften van leerlingen. De aanwezigheid van deze ondersteuning op de groep, met extra aandacht voor het sociaal-emotioneel functioneren, moet zorgen voor de veiligheid die nodig is om te kunnen leren en moet

³⁴ <https://www.lekkerfitopschool.nl/>

³⁵ <https://www.halojobbing.nl/>

bevorderen dat leerlingen opener worden en zich vrijer voelen om een volwassene te benaderen met vragen en problemen. Een lid van het managementteam zegt: *“Zonder veiligheid kunnen de kinderen niet leren. Dat ligt aan de basis. Ze moeten het vertrouwen hebben: als ik iets vertel dan gebeurt er iets wat goed is voor mij of mijn ouders.”* Volgens haar moet je *“behalve signaleren ook actie ondernemen, dat geeft de kinderen het vertrouwen dat er ook echt iets voor ze gedaan wordt.”* Door de samenwerking met de SPH'er is het voor een leerkracht makkelijker om leerlingen individueel te begeleiden bij het verwerken van de leerstof.

4.3 Andere elementen in de aanpak van IKC IJsselmonde

Verrijkt curriculum

Volgens de school wordt de kloof tussen de kinderen uit IJsselmonde en die uit rijkere delen van de stad niet kleiner als de school zich beperkt tot de basisvakken, taal en rekenen. Daarom wordt, onder meer vanuit de Rotterdamse dagprogrammering³⁶ en recenter ook vanuit het landelijke programma 'school en omgeving'³⁷ een verrijkt curriculum aangeboden, met activiteiten op het gebied van sport, cultuur, gezondheid (koken), debatteren en filosoferen. Het aanbod is binnen schooltijd georganiseerd, zodat alle kinderen worden bereikt. Bij de inrichting van de school is rekening gehouden met dit aanbod, onder andere door de aanwezigheid van een kookgelegenheid in de school, de hoeveelheid buitenruimte en de inrichting hiervan met klim- en speeltoestellen.

Ouders voelen zich welkom

Op allerlei manieren wil de school de ouders laten zien dat de school ook voor hen een veilige en toegankelijke plek is. Ouders moeten zich welkom voelen en het gevoel hebben dat ze met vragen en zorgen, van welke aard ook, bij de school terecht kunnen. Een manier om dit uit te dragen is laten zien dat alle volwassenen in de school in principe aanspreekbaar zijn. De directieleden staan bijvoorbeeld 's ochtends en 's middags op het schoolplein, tussen de komende en gaande leerlingen en kunnen dan ook makkelijk benaderd worden door ouders. Een open en vriendelijke houding tegenover ouders wordt van alle teamleden verwacht. Een andere manier waarop de school probeert om betrokkenheid en begrip te tonen is door bewust rekening te houden met de thuisomstandigheden, zoals in het voorbeeld van het afschaffen van traktaties. Als er schoolmaterialen nodig zijn, bijvoorbeeld kleding om te sporten, informeert de school of die er wel zijn. En als dat niet zo *“dan vragen we de ouders: hoe kunnen we ervoor zorgen dat het er komt?”* en wordt hierbij hulp geboden. Je moet er niet zonder meer vanuit gaan *“dat je zomaar een fijne partner voor de ouders bent in de opvoeding: vertrouwen komt te voet en gaat te paard”*, aldus een lid van het managementteam. *“Als school moet je in staat zijn om eventuele problemen op een rustige, voorspelbare manier op te lossen.”* Dat is des te belangrijker als het gaat om heftige gebeurtenissen. *“Zo komt het voor dat de school een melding moet maken bij 'Veilig Thuis'. Dat komt voor, omdat we veel kinderen hebben die te maken hebben met mishandeling thuis. Dit doen we zo vanuit respect en gezamenlijkheid dat ouders eigenlijk altijd rustig het pand verlaten met een melding op zak, zonder dat daarmee de relatie geschonden is. Ze komen de volgende dag gewoon weer naar school.”*

Een goede relatie opbouwen zit hem ook in kleine dingen. Zo werden de ouders bij de opening van de school feestelijk welkom geheten, met goede koffie, bereid en rondgebracht door 'barista's', leerlingen van een gelieerde school voor voortgezet (speciaal) onderwijs. De zorg voor ouders begint al vroeg. Omdat het consultatiebureau in de school zit (in het CJG), komen

36 <https://onderwijs010.nl/themas/dagprogrammering/>

37 <https://www.gelijke-kansen.nl/rijke-schooldag>

ouders al in een heel vroeg stadium het gebouw binnen “en zien onze school in bedrijf. Het is heel mooi dat ze, als hun kind hier vervolgens op school komt, al veel gezichten kennen.” aldus een lid van het managementteam. *“Er is voortdurend een connectie met de thuissituatie. Tot en met groep 3 worden ouders nadrukkelijk en actief begeleid, in de voorschool en de kleutergroepen, met kijk- en doe-ochtenden met de oudercomponent van Logo 3000³⁸, de projecten VoorleesExpress, Thuis in Taal en, in groep 3, Overstap.”* Belangrijk hierbij is de coördinatie van de aanwezige Ouderconsulent. Ten slotte is het volgens de school ook van belang om ouders te informeren over hoe het met hun kind gaat en inzicht te geven in de inspanningen die de school verricht om het kind zo ver mogelijk te brengen, zowel in sociaal-emotioneel als cognitief opzicht: *“want dat is natuurlijk de eerste zorg van de meeste ouders, dat het goed gaat met hun kind. Ouders willen over het algemeen graag leren hoe zij daarbij het beste kunnen helpen.”*

4.4 Integraliteit

Behoeften van ouders en kinderen in de wijk vormen het vertrekpunt voor de inhoudelijke en organisatorische vormgeving van kindcentrum IJsselmonde. Uit de wijkanalyse bleek bijvoorbeeld dat veel kinderen en ouders behoefte hebben aan zorg. Samen met het CJG werd geconstateerd dat het aanbod in de wijk versnipperd is niet altijd terecht komt bij de mensen die het het hardst nodig hebben. Door zelf zorg in huis te halen krijgen kinderen die dit nodig hebben hulp op het kindcentrum en zoveel mogelijk in de groep, van de professional die hiervoor het best geëquipeerd is. Vragen rond gedrag of ontwikkeling van kinderen worden vroegtijdig onderkend en kunnen vanuit verschillende deskundigheden worden bekeken. Ook ouders kunnen met vragen en problemen van uiteenlopende aard op school terecht. Veel kinderen ervaren problemen in de huiselijke sfeer, die het leren kunnen belemmeren. Om ervoor te zorgen dat de school een veilige plek is, waar kinderen zich thuis voelen, worden verschillende strategieën ingezet. Zo wordt bijvoorbeeld in de groepen 7 en 8 systematisch met behulp van een vragenlijst onderzocht in hoeverre kinderen zich veilig voelen. Op basis hiervan wordt een ‘sfeerplan’ gemaakt voor de hele unit. Het doel is dat er groei is in de mate waarin de leerlingen zich veilig voelen. Verder zijn alle professionals toegerust om de kinderen (ook) sociaal-emotioneel te begeleiden. Hiervoor hebben zij de Kanjertraining gevolgd.

Elke unit (inclusief de peutergroep en het sbo) is vertegenwoordigd in de expertwerkgroepen rekenen, taal, executieve functies, gedrag (pedagogisch klimaat) en thematisch werken, met het oog op het bevorderen van een doorgaande lijn in het curriculum en de aanpak. De voorzitter van een expertgroep is de schakel tussen het managementteam en het team.

Een ander kenmerk van integraliteit is het onderbouwd werken aan kwaliteitsverbetering. Een voorbeeld hiervan is de uitvoering van dagelijkse korte evaluaties aan de eind van de schooldag, waarin per unit kort wordt gesproken over hoe het die dag is gegaan en wat er beter kan. Schoolbreed wordt er gebruikgemaakt van de Enigma kwaliteitsaanpak voor scholen³⁹. Een onderdeel hiervan is het werken met kwaliteitskaarten die worden ontwikkeld binnen de units en de expertwerkgroepen en schoolbreed worden uitgetoetst en geëvalueerd. De uitkomsten van de evaluaties vormen input voor het nieuwe schoolplan.

Om een uniforme aanpak te bevorderen, volgen de teamleden dezelfde scholing en training. Een voorbeeld is een cursus over breinontwikkeling⁴⁰ als basis om te bevorderen dat leerkrachten

38 <https://www.logo3000.nl/>

39 <https://www.enigmaonderwijs.nl/>

40 <https://www.mindacademy.nl/nlp/nlp-communicatiemodel>

dezelfde vaardigheden toepassen in hun gesprekken met kinderen. Ook scholing bij implementatie van een nieuwe methode wordt teambreed gevolgd. Ook van externe partijen wordt gevraagd dat zij kinderen op dezelfde manier benaderen als het vaste team. Van de uitvoerders van bijvoorbeeld sport- en cultuuractiviteiten wordt verlangd dat ze, net als het hele schoolteam, de Kanjertraining⁴¹ hebben gevolgd en kunnen toepassen in de omgang met de leerlingen. Nieuwe medewerkers krijgen goede begeleiding en een inwerkprogramma. Ook de expertgroepen spelen hierbij een belangrijke rol. Er is een heldere taakverdeling. Er wordt naar gestreefd dat processen die standaard terugkomen, duidelijk zijn voor alle professionals.

In het kindcentrum werkt een breed samengesteld team van professionals (leerkrachten, SPH'ers, leraarondersteuners, logopedisten, fysiotherapeuten) samen op de werkvloer. Dat vraagt dat alle betrokkenen een goed beeld hebben van de individuele kinderen, daarover communiceren en gezamenlijk zorgen voor een passend aanbod of een passende aanpak. Volgens de leerkrachten vraagt dit een andere manier van denken dan ze in klassikaal onderwijs gewend waren. *“Maar het levert veel op: je bent niet meer alleen, je kunt altijd sparren, je bent samen verantwoordelijk. Als je ergens mee zit, kun je altijd bij een andere volwassene terecht. Je leert van elkaar en samen sta je sterker.”*

Ten slotte is het kindcentrum erop uit om niet alleen van de school een veilige plek te maken, maar ook de wijk hierbij te betrekken. Om een wijkbrede aanpak te bevorderen zou de school graag zien dat de pedagogische aanpak zoals die op school wordt vormgegeven, wordt verbreed naar partners in de wijk, bijvoorbeeld op basis van de Kanjeraanpak. Hierover zijn gesprekken gaande, onder meer met de wijkagenten, die nu al vaak 'voor een bakkie koffie' op school langskomen.

4.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

Het vertrekpunt is de doelgroep kinderen in de wijk, die vanwege hun zwakke sociaaleconomische positie en taalvaardigheid in het Nederlands gebaat zijn bij een aanbod dat hieraan tegemoetkomt. Het team heeft bij de opzet van het centrum op basis van een wijkanalyse vijf kernwaarden vastgesteld: verbondenheid, veiligheid, zorg, groei en eigenheid. Deze kernwaarden zijn vertaald in vier pijlers, die richtinggevend zijn bij de vormgeving van het aanbod en het schoolbeleid: taalontwikkeling, zelfredzaamheid, gezondheid en zorg. Om doelen op deze domeinen te bereiken wordt samengewerkt in een interdisciplinair team van professionals met verschillende achtergronden.

Volgens de directie wordt, zonder specifieke bronnen te noemen, veel kennis van buiten gehaald. Maar de kracht van het kindcentrum is volgens haar ook dat de professionals met verschillende achtergronden zelf veel specifieke expertise inbrengen. Zo heeft de directeur een achtergrond in het sociaalpedagogisch werk en bestaat een groot deel van het team, naast leerkrachten, uit SPH'ers en andere pedagogisch geschoolde medewerkers. Verder zijn er specialisten als logopedisten en fysiotherapeuten.

Volgens de leerkrachten wordt veel kennis verworven via studiedagen, waar bepaalde thema's centraal staan, zoals onlangs het werken met sfeerplannen, onder leiding van een deskundige van buiten. Een ander voorbeeld is de studiemiddag waar een medewerker van Malmberguitleg kwam geven over de theorie achter de nieuwe rekenmethode. Kennisverwerving en -verspreiding verloopt ook via de expertwerkgroepen rekenen, taal, executieve functies, gedrag (pedagogisch klimaat) en thematisch werken.

41 <https://kanjertraining.nl/>

5 Basisschool Het Mozaïek in Arnhem

5.1 Inleiding

Basisschool Het Mozaïek heeft ruim zeshonderd leerlingen, die verdeeld zijn over drie locaties in Arnhem, twee reguliere basisscholen en een opvanglocatie voor nieuwkomers, verbonden aan het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Op Het Mozaïek zitten veel kinderen met een migratieachtergrond, afkomstig uit landen als Marokko, Turkije, Syrië, Somalië, Eritrea en Afghanistan. Kinderen met een Nederlandse achtergrond zijn in de minderheid. De reguliere scholen staan in wijken met veel armoede, één van de locaties zelfs in de grootste armoedewijk van Nederland. Deze locaties hebben een schoolweging van 37.3 en 38.5 (schooljaar 2021/2022). Omdat we via informatie uit ons netwerk de indruk hadden dat op Het Mozaïek sprake is van een onderbouwde visie op het bestrijden van onderwijsachterstanden, hebben we deze school benaderd voor deelname aan dit onderzoek. In de kern is de analyse van de school dat hun leerlingen niet het sociaal-culturele rugzakje hebben dat veel andere kinderen van huis uit meekrijgen. Om achterstanden van kinderen te bestrijden, moeten ze hun wereld vergroten: daar krijgen ze meer kennis door, gaan ze beter teksten begrijpen, krijgen ze een grotere woordenschat, waar ze beter van gaan leren. De school ontwikkelt haar eigen onderwijs, met een hoog kennisaanbod waarin kennis van de wereld, burgerschapsvorming, woordenschat, voortgezet technisch lezen, tekstbegrip en schrijven geïntegreerd zijn. De focus ligt op kennis als de basis van leren. De school heeft nieuwkomersgroepen en een voorschool, waar kinderen vanaf drie jaar en negen maanden terecht kunnen.

5.2 Wereldoriëntatie en taal

Cultureel kapitaal

Het Mozaïek heeft een doordachte aanpak om kinderen kennis van de wereld bij te brengen. Ze gebruiken daarvoor de term 'cultureel kapitaal' (Bourdieu). Om in de maatschappij mee te doen is een hoeveelheid cultureel kapitaal nodig, naast vaardigheden. Deze moet je als school bijbrengen, en dat is volgens de geïnterviewden op een school als deze extra belangrijk want de leerlingen krijgen het vereiste kapitaal vanuit thuis minder mee. Het Mozaïek ontwikkelt een ei-

gen leerlijn 'kennis van de wereld'. Deze houdt in dat de groepen 4 tot en met 8 dezelfde thema's aangeboden krijgen, oplopend in moeilijkheidsgraad. Daarbij is gebruik gemaakt van de principes van het spiraalcurriculum van Bruner. De gekozen thema's zijn gebaseerd op de SLO-leerlijnen voor de zaakvakken. Per thema is vastgesteld welke onderwerpen er in de verschillende leerjaren aan de orde moeten komen. Een voorbeeld van een thema (biologie) is 'wat leeft er op aarde'. Dat loopt van groep 4, over 'levenskenmerken', groep 5 over hoe organismen zijn opgebouwd tot groep 7 over evolutie (genen, DNA et cetera). Doordat een bepaald thema op hetzelfde moment in alle groepen centraal staat, leeft het in de school. Kennis wordt gestapeld en uitgebreid en verbanden kunnen worden gelegd. Het werken met thema's start al bij de peuters en geldt ook voor de nieuwkomers, al zijn voor hen de thema's aangepast aan (onderwijs)ervaring en behoeften. Vanaf groep 4 staat thematisch werken elke middag op het programma. Er vindt gestructureerde kennisoverdracht plaats door de leerkracht, met veel aandacht voor herhaling van cruciale begrippen. In de groepen is een veelheid van (bij het thema passende) boeken aanwezig die de kinderen kunnen lezen en gebruiken voor verwerkingsopdrachten. Lesdoelen worden formatief geëvalueerd, door bijvoorbeeld te controleren of de stof begrepen is en door toepassen van kennis in verschillende werkvormen. Bij de keuze van de leerstof legt de school de lat hoog. *"We zijn uitgegaan van de kerndoelen. Daar stapelen we nog wat bovenop. We hebben de overtuiging dat dat kan en moet, juist met onze kinderen. Anders kunnen we geen kansengelijkheid bewerkstelligen en krijgen de kinderen niet de kans om dezelfde kennis op te bouwen als leeftijdgenootjes met een andere sociale achtergrond. Dit werkt als een sociale lift. Juist voor onze kinderen moet het aanbod hoog zijn, omdat veel vanuit de school moet komen. Dit is voor ons hoe we omgaan met diversiteit in het kader van kansengelijkheid"*, aldus de directeur. Bij het bezoek aan de school valt op dat er heel veel materiaal gelabeld is met bordjes en stickers. Ook hangen er teksten die betrekking hebben op het op dat moment uitgevoerde thema. De bedoeling hiervan is kinderen te leren waar een woord in een bepaalde context naar verwijst.

Tekstbegrip en kennis stapelen

In de geïntegreerde leerlijn taal/wereldoriëntatie wordt gewerkt met rijke teksten, die de basis vormen voor tekstbegrip. Voor begrijpend lezen als aparte activiteit is geen plek meer ingeruimd in het curriculum. De school gebruikt wel elementen uit methoden voor begrijpend lezen, maar de ervaring is dat aanwijzingen uit leesmethoden hen geen betere lezers maakt. Het gaat bijvoorbeeld om het herkennen van bepaalde structuurkenmerken, omdat veel authentieke teksten niet zijn opgebouwd volgens zo'n structuur. Het is ook de ervaring van de school dat het gangbare begrijpend leesonderwijs weinig motiverend is voor de leerlingen en eigenlijk niet bijdraagt aan beter tekstbegrip. *"Want als de kennisbasis ontbreekt, snap je de tekst nog steeds niet, ook al weet je dan wel wat bijvoorbeeld verwijswaarden zijn."* *"Daarom"*, zo formuleert één van de leerkrachten, *"beginnen we altijd met kennis, aangebracht door de leerkracht. Van daaruit gaan we samen verder. Het is belangrijk dat er niet alleen kennis wordt ingebracht uit de eigen leefomgeving. Wij zorgen voor uitbreiding van de belevingswereld."* Volgens de leerkrachten enthousiasmeert deze manier van werken enorm: *"Kinderen koppelen op die manier ook steeds meer kennis."* Volgens hen is deze aanpak *"veel meer dan 'weetjes-onderwijs'". We willen dat kinderen ervaren: wauw het gaat ergens over!"* Het is mooi om te ervaren dat het ook werkt. De leerkrachten geven als voorbeeld een uitstapje naar het Rijksmuseum onlangs, ter afsluiting van een hele reeks lessen over de Gouden Eeuw. De kinderen bleken zoveel te weten over de schilderijen, dat de gidsen zich verbaasden: *"Ze zeiden: ze zijn veel beter op de hoogte dan de kinderen hier uit de buurt."* Kinderen hebben natuurlijk wel vaardigheden nodig, om kennis met elkaar te verbinden. Dit vergt training. *"Kinderen moeten leren verbanden te leggen en wij ondersteunen daarbij. Naarmate ze in hogere groepen komen, kunnen we ze hierin steeds meer loslaten"*, aldus één van de leerkrachten.

Professionaliteit en zelf onderwijs maken

De directie noemt de school een professionele leergemeenschap, die de basis vormt van de lerende cultuur en de onderzoekende houding op Het Mozaïek. Leerkrachten werken in leer-teams en expertisegroepen voortdurend aan onderwijsontwikkeling en verbetering. Om het zelf ontwikkelen van onderwijs te begeleiden, heeft de school voor twee dagen per week een onderwijsontwikkelaar/taalexpert in dienst. Deze ondersteunt bij de ontwikkeling van de leerlijn thematisch werken, die wordt ontwikkeld door de expertisegroep 'Wereldverbeteraars'. Dit is een groep leerkrachten die samen stapsgewijs het thematisch werken voor de groepen 4 tot en met 8 ontwikkelt. Schrijvers schrijven teksten die als basis dienen voor de kennis die in lessen wordt aangeboden. De leerkrachten ontwerpen een lesmodel en geven invulling aan lessen aan de hand van deze scripts. De onderwijsontwikkelaar bewaakt de inhoudelijke en doorgaande lijn. Diverse leerkrachten uit verschillende jaargroepen proberen lessen van een thema uit en geven feedback, zodat zaken weer aangepast kunnen worden. Het is een cyclisch proces, wat vraagt om continue afstemming van de diverse partijen. Ook worden teksten, filmpjes, boeken en materialen gezocht en aangeschaft om zo het thematisch werken steeds verder vorm te geven. Daarnaast sluiten ook lessen 'beeldend' steeds meer aan bij het thematisch werken.

Om het didactisch handelen in bijvoorbeeld de zaakvakken te verbeteren, wordt onder andere Lesson study⁴² ingezet: de teamleden bereiden samen een les voor, geven die les en reflecteren samen op wat wel en niet werkt voor welke kinderen. Hierbij is altijd oog voor de achterliggende theorie. Bij elkaar observeren wordt ook ingezet als een leerkracht behoefte heeft aan advies of sparren over iets specifiek. Een leerkracht geeft het voorbeeld van een spellingsles, die ze graag wilde verbeteren. Dan is er ambulante tijd beschikbaar om bij elkaar te kunnen observeren. Al met al is er volgens de leerkrachten *"heel sterk een lerende cultuur, waarin veel ruimte is voor onderzoekend leren en leren met elkaar: onze eigen ontwikkeling staat heel centraal."* Ook startende leerkrachten zijn hierbij in beeld. *"We kijken goed wat ze nodig hebben en hoe ze zich kunnen ontwikkelen. We zeggen altijd 'Je hoeft geen sterke leerkracht te zijn als je binnenkomt, dat kan je hier worden. En als je een sterke leerkracht bent, dan zorgen we dat je dat blijft'"*, aldus één van de leerkrachten.

5.3 Andere elementen in de aanpak van Het Mozaïek

Voor- en vroegschoolse educatie en ouders

De peutergroep, waarin kinderen vanaf drie jaar en zes maanden kunnen instromen, is te beschouwen als een soort schakelklas. De pedagogisch medewerker en de leerkracht werken samen, aan de hand van het (zelf ontwikkelde) programma TaalMozaïek, waarin taal- en kennisverwerving geïntegreerd zijn. In deze periode zijn ook de ouders sterk in beeld. Zij krijgen veel informatie over waar de school mee bezig is: *"Er is een stuk kennis voor ouders aan het programma gekoppeld."* Deze uitwisseling vindt onder meer plaats in periodieke ouderbijeenkomsten. Hierin leren ouders van peuters en kleuters over het belang van 'interactie- en spelactiviteiten', boeken en interactief voorlezen, en uitstapjes doen. Ze krijgen voorbeelden aangereikt en ze gaan de klas in om activiteiten te oefenen met hun kind. Eén van de leerkrachten formuleert: *"Ook dit doen we om ouders mee te nemen in de gedachte dat kinderen kennis over de wereld moeten opdoen en dat je hierin als ouder een actieve rol kunt spelen."*

42 Bij de methodiek Lesson Study leren leraren van elkaar door samen lessen te ontwerpen en verbeteren. Eén leraar probeert de les uit, de andere leraren observeren de leerlingen tijdens de les. <https://www.leraar24.nl/70167/lesson-study-verbetert-de-kwaliteit-van-je-les/>

Verlengde schooldag koppelen aan het thematisch werken

De verlengde schooldag bestond in het verleden overwegend uit losse activiteiten, als aanvulling op het curriculum. Sinds enige tijd krijgt de verlengde schooldag een andere invulling, meer ondersteunend aan het thematisch werken. Uit extra budget van het landelijke programma 'school en omgeving' is een 'eventmanager' aangesteld, die op zoek gaat naar leerzame excursies, gasten, ervaringen etc. die aansluiten bij het 'binnenschoolse' programma. *"Zo kunnen we in de toekomst de kennis van de wereld op veel meer verschillende manieren laten beklijven"*, aldus één van de leerkrachten.

5.4 Integraliteit

De integraliteit van Het Mozaïek ligt zowel op het inhoudelijke als het organisatorische vlak. De school heeft een heldere analyse van onderwijsachterstanden en een sterke, uitgesproken visie op het bestrijden hiervan. Die visie is vergaand uitgewerkt in een aanpak en wordt gedragen door het team. Dit zie je terug in hoge verwachtingen die leerkrachten hebben en een eenduidige gedrags- en didactische aanpak, waaronder het didactische model van expliciete directe instructie. Volgens de leerkrachten is de ambitie van de school om wat kinderen in potentie in zich hebben volledig te benutten en dat betekent dat je méér en andere zaken aan moet bieden dan wat huidige methodes te bieden hebben: *"Wij willen daadwerkelijk dat onze kinderen gelijke kansen krijgen. We bieden daarom méér aan en we hebben hogere doelen."* Volgens de leerkrachten is dit voor het hele team duidelijk. *"Je wordt erin geschoold. Als je hier komt werken, kies je bewust voor deze doelgroep en de manier van werken die hierbij past. Het is een andere doelgroep dan gemiddeld en de school heeft een duidelijke visie op leren die hierbij past. Die willen we graag delen: 'Waarom doen we de dingen zoals we ze doen en hoe doen we dat dan? Dat geeft houvast bij het maken van keuzes.'"*

5.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

In één van de documenten van de school wordt de redeneerlijn aldus verwoord (met verwijzing naar achterliggende bronnen, die we hier niet vermelden): 'Kennis die op de basisschool wordt aangeboden is grotendeels cultureel bepaald, in essentie is onderwijs cultuuroverdracht. Om precies te zijn: overdracht van de cultuur van de Nederlandstalige hoger opgeleiden in de samenleving. Ons onderwijs wordt samengesteld en gegeven door mensen afkomstig uit die groepen. Wanneer je als kind opgroeit in de cultuur van de hoger opgeleiden, maakt de kwaliteit van je basisschool minder uit, want je krijgt van huis uit veel van de kennis mee die op school wordt onderwezen. Onze kinderen krijgen dat culturele kapitaal veelal niet vanzelfsprekend mee. De meeste kinderen krijgen van huis uit een andere cultuur mee die niet aansluit bij wat wij op school overdragen. Ze missen het culturele kapitaal en dat zet hen op achterstand waardoor ze minder kans hebben op een succesvolle schoolloopbaan. Dat betekent echter niet dat deze kinderen minder potentieel hebben. Cultureel kapitaal is niet nodig voor rekenen, spelling of zinsontleding, want deze vaardigheden zijn min of meer 'cultuur-neutraal'. Maar het is wel nodig voor de zaakvakken, voor de teksten die ze lezen en voor de woordenschat die daaraan vasthangt. Die kennis is sterk cultureel bepaald. De kinderen op onze school hebben moeite met deze culturele kant van het onderwijs. Zij krijgen de kennis die daarvoor nodig is van huis uit niet mee en dus moet het onderwijs daarin voorzien, zoals het lezen van jeugdliteratuur, het bezoeken van culturele instellingen en het voeren van gesprekken waarin kennis van de wereld wordt overgebracht en waarbij academische taal wordt gebruikt.'

Naar voren komt dat de directie van Het Mozaïek een duidelijke, door het team gedragen visie heeft op wat goed onderwijs is voor de leerlingenpopulatie van de school, op de voor- en nadelen

van verschillende onderwijsconcepten voor deze leerlingen en op hoe 'degelijk onderwijs' in termen van instructie en oefening gecombineerd kan worden met onderwijsvormen die leerlingen laten oefenen met zelfstandig denken, eigen oplossingen zoeken en afwegingen maken en daarin samenwerken met andere leerlingen. In essentie is de gedachte dat, om effectief aan zowel taal als kennis te werken, het taalonderwijs zoveel mogelijk ingebed moet zijn in kennisonderwijs. Vandaar dat de school zelf een curriculum samenstelt dat kinderen veel (achtergrond)kennis bijbrengt. De focus ligt op kennis als de basis van leren. Het team laat zich bij de vormgeving van het onderwijs leiden door inzichten uit de wetenschap (onder andere Hirsch, Ledoux, Kintsch, Kirschner, Houtveen, Van Steensel). Bij ons bezoek aan de school valt op dat de boeken van deze en andere auteurs in de boekenkast van de lerarenkamer te vinden zijn. De leerkrachten die we spraken gaven aan regelmatig een boek ter bestudering mee naar huis te nemen. Daarnaast worden veelvuldig websites geraadpleegd, zoals de website van de *education endowment foundation* (EEF) en van NRO (onderwijskennis.nl).

6 Basisschool Noorderlicht in Den Bosch

6.1 Inleiding

Basisschool Noorderlicht heeft ruim vierhonderd leerlingen en staat in Den Bosch-Noord. De sociaal-etnische samenstelling van de bevolking in de nabijgelegen wijken varieert nogal en dat wordt weerspiegeld in de gemêleerde leerlingenpopulatie van Noorderlicht. De school is van oudsher een Nutsschool⁴³ zoals de directeur direct naar voren brengt als we haar vragen naar haar visie op kansengelijkheid: *“Ieder kind is gelijk, dat is de Nutsgedachte. Die identiteit dragen we nog steeds met ons mee, dat zit in ons DNA.”* Het selecteren van Noorderlicht als casus voor de dieptestudie is ons aangeraden door een van de wetenschappelijke experts die bij het begin van het onderzoek is geraadpleegd. Zij prijst de manier waarop de directeur onderzoekskennis en haar netwerk van wetenschappers inzet ten behoeve van het verbeteren en vernieuwen van de schoolaanpak. De school heeft een schoolweging van ruim 29 (schooljaar 2021/2022) en het percentage leerlingen dat formeel behoort tot de OAB-doelgroep is de laatste jaren gezakt van boven de twintig naar ongeveer vijftien. Volgens de directeur echter is het aandeel leerlingen dat binnenkomt met een ontwikkelingsachterstand – vooral op het gebied van taal – juist toegenomen. Bovendien vormen de grote niveauverschillen tussen de leerlingen volgens haar de grootste uitdaging voor de school, gezien het streven dat elke leerling zich optimaal kan ontplooiën in de breedste zin des woords. De slogan van de school is ‘Avontuur zit in onze natuur!’.

⁴³ ‘Nuts’ verwijst naar de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen, een traditionele vernieuwingsstroming die eind 18e eeuw is opgericht vanuit het streven naar volksontwikkeling en respect voor alle gezindten (<https://www.nutalgemeen.nl/>).

6.2 Alle leerlingen zijn gelijk, alle leerkrachten werken samen

Aandacht voor gelijkheid en diversiteit

De Nutsgedachte dat elk kind gelijk is en dat school een veilige plek moet zijn waar iedereen evenveel respect en ontplooiingskansen wordt geboden, vertaalt zich op Noorderlicht vooral in de praktische omgang met leerlingen. Zo wordt aan alle nieuwe leerlingen hetzelfde model waterbeker verstrekt (gebruik van een andere is op school niet toegestaan), is in coronatijd voor alle onderbouwleerlingen een iPad aangeschaft en wordt er op een neutrale manier aandacht besteed aan feestdagen uit verschillende culturen, zoals Kerstmis en het Suikerfeest. Dit alles om te voorkomen dat leerlingen ongelijkheid ervaren, samenhangend met verschillen in gezinsachtergrond en -inkomen. De geïnterviewde teamleden leggen uit: *“We doen bijvoorbeeld ook niet meer aan trakteren. Dat is niet alleen omdat het heel veel onderwijstijd kost en een hoop gedoe is, maar ook omdat het allemaal steeds gekker werd. Want dan heb je ook een kind dat zonder traktatie op school zit op zijn verjaardag, zodat je even snel op de mandarijntjes een gezicht tekent om maar iets te hebben. Dus dat is ook vanuit de gedachte van heel veel mensen kunnen dit niet betalen, dus schaf je dat gewoon af.”* De Nutsgedachte wordt traditiegetrouw elk jaar tijdens de startvergadering in herinnering geroepen en speelt altijd mee op de achtergrond, zoals bij het overleg over de bestemming van het jaarlijkse schoolreisje.

Leerpleinen en Q-teams

Noorderlicht heeft zestien groepen die verdeeld zijn over vier clusters: het eerste omvat de groepen 1 en 2, het tweede de groepen 3 en 4, het derde de groepen 5 en 6 en het vierde de groepen 7 en 8. De leerkrachten en groepen in elk cluster werken veel samen. Het gebouw waarin Noorderlicht sinds zes jaar is gevestigd, is mede met dat doel ontworpen. De lokalen van elk cluster liggen rondom een eigen leerplein en hebben schuifwanden waarvan dagelijks gebruik wordt gemaakt om de groepssamenstelling te kunnen veranderen. Eén van de geïnterviewde leerkrachten vertelt hierover: *“Het is niet alleen je klas, je bent gezamenlijk verantwoordelijk voor de kinderen van het hele plein. En we werken ook thematisch, dus we geven ook bij elkaar in de klas les. Bijvoorbeeld, we hebben nu het thema ‘kriebelbeestjes’ en dan bereid ik de les insecten voor. In plaats van dat wij die les dan alle vier moeten voorbereiden, ga ik die gewoon in alle vier de groepen geven. Daardoor leer je kinderen van de andere klassen ook beter kennen.”* Elke schooldag begint met een clusteroverleg van circa vijf minuten (de ‘briefing’) en eindigt met een tweede clusteroverleg van maximaal vijftien minuten (de ‘debriefing’). Tijdens deze overlegmomenten worden soms individuele leerlingen besproken, maar ook problemen waar leerkrachten tegenaan lopen bij het geven van onderwijs. In elk cluster fungeert een van de leerkrachten als coördinator of ‘plein-coach’ en één van hen licht tijdens het interview de debriefing toe: *“Dan vraag ik altijd even: was er nog iets waar je tegenaan liep vandaag, of wat je lastig vond? Dan worden er ook hulpvragen gesteld, zo van ‘oh, ik heb moeite met die en die’ of ‘ik weet niet zo goed wat ik met hem of haar moet doen’. En dan helpen we elkaar ook met tips en adviezen van ‘probeer dit eens’ of ‘ga daar eens mee aan de slag’.”*

Behalve dit dagelijkse overleg vinden er om de vier weken zogenoemde Q-teamvergaderingen (Q=Quality) plaats. In deze datagestuurde overleggen bespreken de clusterleden samen met de ib’er (c.q. didactische coach/data-coach) en andere specialisten van de school⁴⁴ de cognitieve en sociaal-emotionele voortgang van alle leerlingen uit het cluster, die met behulp van toetsen, observaties en andere instrumenten wordt gemonitord. Tijdens deze Q-teamver-

44 In het team van Noorderlicht zitten specialisten voor meer- en hoogbegaafdheid, rekenen en taal. Ook zijn er twee zorgcoördinatoren.

gaderingen worden de resultaten geanalyseerd op leerling-, groeps- en schoolniveau, met als doel verbeterpunten te formuleren om de leerresultaten te verhogen. Daarbij is het didactische uitgangspunt (beschreven op de kwaliteitskaart Didactisch handelen) dat alle leerkrachten werken met het EDI-model (expliciete directe instructie) en dat per les wordt bekeken welke leerlingen na de gezamenlijke basisinstructie zelfstandig verder kunnen werken – al dan niet aan extra taken – en welke leerlingen verlengde instructie nodig hebben. Er wordt dus bewust niet voor langere tijd vastgelegd welke leerlingen extra ondersteuning of uitdaging nodig hebben. Het streefdoel is dat honderd procent van de leerlingen referentieniveau 1F behaalt, in ieder geval voor taal. Als dat niet lukt – vorig schooljaar gold dat voor twee leerlingen - wordt uitgebreid uitgezocht waar dat aan ligt en hoe dat kan worden voorkomen.

6.3 Andere elementen in de aanpak van Noorderlicht

Studio NL

Studio NL (NoorderLicht) is een werkplaats in de school, waar leerlingen met een leerachterstand informeel kunnen leren. Studio NL werkt als een echt bedrijf, waar leerlingen praktische opdrachten uitvoeren in en om de school of bij 'klanten' in de omgeving van de school. De directeur beschrijft de Studio als volgt: *“Daar komen kinderen die bijvoorbeeld niet weten hoeveel 127 min 56 is. Maar als ze in de werkplaats staan en ik zeg: ‘Deze plank moet ingekort worden met 56 centimeter’, dan kunnen zij dat ineens wel. Of ik zeg: ‘Dat muurtje moet geschilderd worden en daar heb ik 27 euro voor over’. Dat heb ik dan allang met de juf afgestemd, zij weet dat de verf bij de Praxis 21 euro kost en een kwast is 3 euro en dan nog plastic tape ... dan kom je precies op 27,50 uit. Dus dat is een tekort van 50 cent. En dan zeggen die kinderen: ‘Oh, dat valt wel mee’. En dan kan zij zeggen: ‘Ja, maar je hebt nog geen arbeidsloon berekend’. Dus op die manier leren die kinderen dan heel praktisch die zaken.”*

In de Q-teamvergaderingen wordt vastgesteld welke leerlingen in aanmerking komen voor Studio NL; het betreft vooral de leerlingen die het risico lopen om referentieniveau 1F niet te behalen. Het doel van Studio NL is niet alleen informeel te leren op cognitief gebied, maar ook het opdoen van sociale vaardigheden, meer zelfvertrouwen, en een beter begrip van de wereld om hen heen. De leerlingen worden in Studio NL aangestuurd door een teamlid zonder onderwijsbevoegdheid maar met een hbo-opleiding in de sociale sector en veel ervaring in het werken met jongeren. Om te kunnen deelnemen aan Studio NL worden de leerlingen gemiddeld een ochtend per week uit de klas gehaald. Ze missen dus een deel van de reguliere lessen, en krijgen in plaats daarvan les van iemand zonder onderwijsbevoegdheid. De school kiest hier zeer bewust voor vanuit de redenering dat de leerlingen meer leren in de betekenisvolle context van Studio NL dan ze in de reguliere lessen zouden kunnen leren. De schoolleider formuleert het zo: *“Deze kinderen profiteren niet genoeg in de reguliere lessen. Ze komen niet goed mee. Maar het opstapje dat ze krijgen, de boost aan zelfvertrouwen, de inhoudelijkheid van het praktisch leren en het dan begrijpen, dat zorgt ervoor dat ze in de reguliere lessen daarna meer aansluiting krijgen.”* Er is overigens veel contact tussen de groepsleerkrachten en de leerkracht van Studio NL, zodat de laatste van elk kind weet welke leerdoelen er zijn.

Herstelprotocol

Noorderlicht heeft een protocol ontwikkeld dat in werking treedt als een leerling ongewenst gedrag vertoont. Dit 'herstelprotocol' kenmerkt zich door een zero tolerance beleid voor geweld, maar ook door een duidelijke afbakening: als het traject doorlopen is, is de leerling 'hersteld'. Concreet komt het erop neer dat als een leerling zich (ernstig) misdraagt, deze direct de klas uitgezet wordt en moet worden opgehaald door de ouders (de directeur: *“Wij vinden dat die ouders*

discomfort moeten ervaren; die moeten bijvoorbeeld van hun werk komen om het kind mee te nemen”). Vervolgens wordt de leerling een week lang in een klas met niet-leeftijdsgenoten geplaatst; een leerling uit groep 8 zit bijvoorbeeld tijdelijk bij de kleuters (*“Daar kun je geen apenrots-gedrag laten zien, want er is niemand om te imponeren, dat gaat niet bij jonge kinderen”).* Tijdens die week moet de leerling gewoon het schoolwerk van de eigen groep maken en daarnaast dagelijks met de leerkracht van de tijdelijke groep reflecteren op het vertoonde wangedrag. In de tweede week van het herstelprotocol gaat de leerling gefaseerd terug naar de eigen groep: op maandag één uur, als dat goed gaat op dinsdag twee uur, op woensdag drie uur, op donderdag de hele ochtend en op vrijdag de hele dag.

Leiderschapsstijl en professionele organisatie

De dagelijkse leiding van de school wordt gevoerd door de directeur en twee teamleiders. In het ‘MTplus-overleg’, bestaande uit de schoolleiding, de ib’ers, specialisten, zorgcoördinatoren en pleincoaches worden de analyses op leerling-, klas- en schoolniveau uit de Q-teamvergaderingen teruggekoppeld en besproken. Bij de Q-teamvergaderingen zelf is de schoolleiding echter niet aanwezig. De directeur zegt daarover: *“Want ze moeten daar kunnen zeggen wat hun zwakheden zijn en dat is soms heel basaal. En als jij zegt: ‘Rekenen gaat bij mij echt niet goed, ik vind dat zo’n stom vak’, dan zou jouw collega moeten kunnen zeggen: ‘Nou, wij staan toch op hetzelfde leerplein, en ik vind taal niet zo leuk, dan doe jij lekker alle taal en ik al het rekenen’. Prima, dan ga je dat doen. Dat mag.”* De autonomie die de directeur hiermee aan haar team biedt krijgt ze naar eigen zeggen ook van haar eigen schoolbestuur, dat overigens nog veertien andere algemeen-bijzondere basisscholen - met verschillende onderwijsconcepten - onder zich heeft. Naar haar mening is deze autonomie een belangrijke succesfactor voor de school. Als voorbeeld noemt ze de vrijheid die ze kreeg om voor Studio NL iemand in dienst te nemen die geen onderwijsbevoegdheid heeft.

Regelmatig worden er ook studie(mid)dagen georganiseerd waarbij wel het hele team bijeen is. De schoolleiding bepaalt in overleg met het MTplus welke thema’s daar worden besproken, gaat op zoek naar onderzoekskennis over deze thema’s en presenteert die tijdens de studiebijeenkomst. Gezamenlijk wordt vervolgens de schoolaanpak ten aanzien van het thema vastgesteld en uitgewerkt op kwaliteitskaarten of in protocollen. Twee recente themavoorbeelden zijn ‘het geven van beurten’ en ‘over-/onderadvisering’. Volgens de directeur is het team zich sinds deze bijeenkomsten beter bewust van het risico dat leerlingen met een bepaalde sociaal-etnische achtergrond minder vaak de beurt krijgen of een ander advies krijgen dan andere leerlingen. Voor het vinden van onderzoekskennis die direct praktisch bruikbaar is, raadpleegt de directeur bij voorkeur websites zoals die van NRO (*“We zijn niet van de uitgevers, die zijn te weinig wetenschappelijk”).* Ook beschikt ze over het telefoonnummer van verschillende Nederlandse onderwijsexperts (zie ook ‘Inspiratiebronnen’) en schrikt ze er niet voor terug om hen rechtstreeks om hulp of advies te vragen.

6.4 Integraliteit

De integraliteit van de aanpak van Noorderlicht zit volgens de schooldirecteur allereerst in het gezamenlijke streven naar kansengelijkheid en respect voor alle leerlingen, zonder onderscheid te maken naar gezinsachtergrond of andere leerlingkenmerken. Daarnaast is de integraliteit terug te zien in de eenheid die het team vormt en de gedeelde verantwoordelijkheid die men heeft. In de woorden van de directeur: *“Je ziet een gedisciplineerde, opgeruimde school waar alle leerkrachten in dezelfde trein zitten. Samenwerken moet, leerkrachten kunnen de deur van het klaslokaal niet achter zich dicht trekken. De kinderen zijn van ons allemaal.”*

6.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

De algemene redenering die ten grondslag ligt aan de onderwijsvisie op Noorderlicht is een erfenis van het Nutsverleden: alle kinderen hebben recht op optimale ontplooiing en respect, ongeacht sociaal-culturele of materiële achtergrondverschillen. Voor leerlingen die op cognitief of sociaal-emotioneel gebied dreigen achter te blijven is er daarom veel extra aandacht, zoals bijvoorbeeld blijkt uit Studio NL, het streefdoel dat alle leerlingen bij taal referentieniveau 1F behalen en het herstelprotocol bij gedragsproblemen. Om te garanderen dat het hele team deze visie op dezelfde wijze in de praktijk brengt, wordt er intensief samengewerkt; voor het dagelijkse pedagogisch-didactisch handelen vooral op het niveau van de clusters (die deels autonoom kunnen opereren); voor de grote lijnen op het niveau van de hele school. De schoolleiding faciliteert deze samenwerking en stuurt deze aan, daarbij inhoudelijk ondersteund door de specialisten.

De directeur laat zich in haar schoolbeleid inspireren door verschillende onderwijswetenschappers die praktisch bruikbare ("niet te extreme") oplossingen aandragen om de kwaliteit van de scholen te verhogen en verbeteren. Gevraagd naar voorbeelden noemt ze onder andere Linda van den Bergh (lector Waarderen van diversiteit bij Fontys), die het team heeft begeleid bij het succesvol doorlopen van het traject Onderzoeksmatig werken, Eddy Denessen (hoogleraar Onderwijs en sociale ongelijkheid aan de RU en bijzonder hoogleraar Sociaal-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs aan de LEI) vanwege zijn goed onderbouwde verhaal over achterstandenbestrijding (*"al zijn we ook kritisch omdat daarin de 0- tot 4-jarigen ontbreken, terwijl daar juist de grootste achterstand ontstaat"*) en Sarah Bergsen (schoolleider en docent Pedagogische Wetenschappen aan de RU) vanwege haar ideeën over het verbeteren van zwakke scholen.

7 Basisschool De Schakel in Heerlen

7.1 Inleiding

Basisschool De Schakel staat in Heerlen-Noord, één van de zestien ‘stedelijke vernieuwingsgebieden’, die de rijksoverheid planmatig wil aanpakken en verbeteren. Het CBS omschrijft Heerlen-Noord als een kwetsbare wijk waar het welzijnsniveau ver onder het Nederlandse gemiddelde ligt en de maatschappelijke participatie en het vertrouwen laag zijn⁴⁵.

. Veel gezinnen kampen met armoede en dat merkt het schoolteam elke dag. Kinderen hebben niet altijd ontbeten of komen ’s winters zonder jas naar school. De Schakel heeft ruim tweehonderd leerlingen en een schoolweging van 37.4 (schooljaar 2021/2022). Enkele cijfers die de complexiteit van de populatie illustreren: veertig procent van de leerlingen komt uit gebroken gezinnen, dertig procent maakt gebruik van schoolmaatschappelijk werk, bij de helft zijn er zorgen over het kind en/of het gezin, dertig procent heeft een andere thuistaal. Ook specifiek in relatie tot het onderwijs zijn er uitdagingen: 44 procent van de leerlingen heeft een ondersteuningsbehoefte op niveau 3 of 4 (intensieve specifieke interventie is nodig), bijna dertig procent is zij-instromer, 21 procent maakt gebruik van logopedie.

De directeur is sinds zes jaar aan De Schakel verbonden. Hij leidt ook nog een tweede school in de wijk en is de auteur van twee boeken voor onderwijsprofessionals over Zelfsturing in de klas en Informeel leren. Eerder heeft de directeur onze survey ingevuld en bij het analyseren van de resultaten vallen zijn antwoorden op doordat ze getuigen van visie en samenhang. Op De Schakel ligt de focus op de basisvaardigheden, aangeboden via onderwijs op maat, met daarnaast een pedagogisch veilige omgeving en goede zorgstructuur. Tijdens het interview legt de directeur uit dat alles ten dienste staat van het streven naar kansengelijkheid: *“Dat is de rode draad. We proberen bij alle kinderen eruit te halen wat erin zit door te kijken naar de ondersteunings- en onderwijsbehoefte. Omdat onze kinderen buiten de muren van de school weinig leren, moet het onderwijs heel goed zijn.”* De slogan van de school is ‘Samen leren voor het leven: ik kan het!’.

⁴⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2022/de-heitjes-en-het-welzijn-in-heerlen>

7.2 Focus op basisvaardigheden, veiligheid en zorg

Groepsdoorbrekend lesgeven in de kernvakken

Op De Schakel wordt veel leestijd besteed aan het onderwijs in de kernvakken; taal, lezen en rekenen. Daarbij werken de leerkrachten van De Schakel vanaf groep 3 letterlijk 'groepsdoorbrekend' door na een eerste klassikale instructie de groep in tweeën te delen. Leerlingen die de instructie goed begrepen hebben gaan naar het leerplein om de leerstof zelfstandig of met elkaar verder te verwerken aan de hand van eigen leerdoelen, daarbij ondersteund door onderwijsassistenten. De leerlingen die meer aankunnen dan gemiddeld (de 'plusleerlingen') werken op het leerplein aan extra activiteiten om meer diepgang te krijgen. Er is een leerplein voor het cluster middenbouw (groep 3, 4, 5) en voor het cluster bovenbouw (groep 6, 7, 8). De overige leerlingen blijven achter bij de leerkracht en ontvangen verlengde instructie en extra begeleiding. Bij het observeren in groep 8 zijn we getuige van deze aanpak tijdens een rekenles. Na de klassikale instructie inventariseert de leerkracht welke leerlingen het snappen en geen hulp nodig hebben. Zij gaan naar het leerplein en werken onder begeleiding van de onderwijsassistent verder. De overige leerlingen blijven in de klas. De leerkracht vraagt aan hen wat ze moeilijk vinden en behandelt hun problemen klassikaal via *modeling* (denkprocessen hardop voordoen).

Daarnaast is er de Schakelklas, waar gedurende twee ochtenden per week circa twaalf leerlingen uit groep 3 en/of 4 in een kleinere setting extra begeleiding krijgen op het vlak van begrijpend lezen/luisteren en woordenschat. Dit wordt bekostigd met een subsidie van de gemeente Heerlen. Elk schooljaar wordt gekeken welke leerlingen de leertijduitbreiding het hardst nodig hebben; soms gaat het alleen om leerlingen uit groep 3, soms om een combinatie van leerlingen uit groep 3 en 4.

Gedifferentieerde instructie en een veilige leeromgeving

Op De Schakel geven de leerkrachten instructie volgens het ADI-model: Actieve Directe Instructie. In dit model biedt de docent gedifferentieerde instructie aan, activeert (de betrokkenheid van) de leerlingen en stimuleert hen tot het nemen van initiatieven die zijn afgestemd op het eigen niveau. De directeur legt uit waarom dit model bij De Schakel past: *"Want je hebt dat kindje dat je eerder kunt loslaten, maar ook kinderen die bij jou aan de instructietafel moeten zitten en een aangepast aanbod nodig hebben. Dus het is niet wezenlijk anders dan op een andere school qua klassikale aanpak, alleen het differentiëren en het afstemmen van je onderwijsaanbod op de behoefte van het kind ligt hier wat verscheidener en dieper."*

Voor het pedagogisch handelen werkt het hele team van De Schakel met het programma *School Wide Positive Behavior Support* (SWPBS) dat gericht is op positieve gedragsbeïnvloeding en bevordering van de sociale veiligheid. De directeur: *"Veiligheid en een goed pedagogisch klimaat zijn een voorwaarde om te kunnen leren. Hier moeten kinderen leren omdat het thuis heel taalarm is, maar je moet ook dat pedagogische goed op de rit hebben. Die combinatie is heel wezenlijk."* De geïnterviewde leerkrachten beamen dat: *"Lesgeven is niet alleen gebaseerd op wat er didactisch werkt. Het gaat er ook om dat een kind vanuit een bepaalde emotionele achtergrond zich toch zodanig veilig bij jou voelt dat hij open staat om te kunnen komen tot leren."*

Zorgstructuur en naschools aanbod

Op De Schakel wordt intensief samengewerkt met andere maatschappelijke partners, zoals de aanbieders van voor- en vroegschoolse educatie, schoolmaatschappelijk werk en jeugdgezondheidszorg. Ook heeft de school een Startklas: een kleuterklas voor leerlingen op het snijvlak van regulier en speciaal basisonderwijs. Het idee achter de Startklas – die een regionale functie

heeft – is dat de leerlingen de kans krijgen om in een reguliere setting, maar met een aangepast aanbod in een kleine groep, te laten zien of ze het reguliere onderwijs aankunnen. Bij zeven op de tien leerlingen lukt dat; zij stromen door naar De Schakel of naar een basisschool in hun eigen wijk of dorp. De rest gaat alsnog naar het speciaal (basis)onderwijs.

De Taalklas is een andere speciale voorziening van De Schakel. Deze klas is halverwege schooljaar 2021/2022 opgezet, toen in de wijk een groot aantal gezinnen met een niet-Nederlandse thuistaal instroomde. De kleuters uit deze gezinnen starten in de Taalklas, waar ze ondergedompeld worden in een ‘taalbad’ om hun Nederlandse taalvaardigheid snel op te vijzelen.

De Startklas, Taalklas en groep 1 en 2 vormen samen het cluster onderbouw, dat in een apart gebouw naast het hoofdgebouw van De Schakel zit. De peuterspeelzaal zit eveneens in dit gebouw om een warme overdracht van voor- naar vroegschool te bewerkstelligen. Net als de clusters middenbouw en bovenbouw werkt ook het cluster onderbouw regelmatig groeps-doorbrekend; de leerlingen van de verschillende groepen ontmoeten elkaar een paar keer per week en werken in elkaars lokaal aan gezamenlijke doelen.

Omdat onder schooltijd de focus sterk ligt op de basisvaardigheden, heeft De Schakel ook een uitgebreid naschools aanbod van sport, creatieve vakken en huiswerkbegeleiding. Ook tijdens pauzes wordt er gesport. Het plan is om het naschoolse aanbod in de toekomst verplicht te stellen in de vorm van een verlengde schooldag. Een ander element van de ‘rijke schooldag’ die De Schakel wil aanbieden is het gratis ontbijt en fruit dat elke dag klaarligt en dat de kinderen zelf kunnen pakken.

7.3 Andere elementen in de aanpak van De Schakel

Professionele organisatie

Elk van de drie clusters (onder-, midden- en bovenbouw) heeft een clustercoördinator. Het managementteam, dat bestaat uit de directeur en adjunct-directeur (tevens ib'er), overlegt geregeld met deze clustercoördinatoren en zet de gezamenlijke koers uit. De clusters zelf vergaderen ongeveer tien keer per jaar. Tijdens deze vergaderingen worden zaken besproken en afspraken gemaakt die specifiek betrekking hebben op de eigen groepen of leerlingen. Daarnaast zit elk teamlid in vier tot zes werkgroepen. Er zijn werkgroepen die weinig tijd kosten en/of niet onderwijsgerelateerd zijn (bijvoorbeeld de werkgroepen BHV en Sinterklaas) en werkgroepen die tijdelijk zijn (bijvoorbeeld over de aanschaf van een nieuwe methode). Maar er zijn ook intensievere beleidsgerichte werkgroepen, bijvoorbeeld over het werken met SWPBS of executieve functies. Sinds ruim een jaar worden door deze werkgroepen ook kwaliteitskaarten ontwikkeld, waarop de aanpak van het betreffende onderdeel voor de hele school is vastgelegd. De clusters koppelen er vervolgens groepsspecifieke doelen aan, waarna de teamleden er in de klas mee aan de slag gaan. Hun ervaringen koppelen ze terug in het cluster en worden weer doorgegeven aan de werkgroep, die eventueel zorgt voor bijstelling. Zo ontstaan doorgaande leerlijnen en een samenhangende aanpak die breed gedragen wordt. Een van de clustercoördinatoren (tevens groepsleerkracht) zegt daarover: *“In welke groep je ook gaat werken, de basis is hetzelfde. Iedereen werkt bijvoorbeeld met SWPBS, die gedragsverwachtingen zijn voor alle kinderen en leerkrachten duidelijk. De inhoud is anders en de kinderen zijn anders en iedereen heeft zijn eigen manier, maar de grote lijnen zijn in de hele school hetzelfde.”* Een ander vult aan: *“Executieve functies is ook een werkgroep en daar is een PLG voor opgericht. Dat hebben we uit de literatuur gehaald: hoe richt je een PLG op in je eigen school. Zo wordt het breed gedragen en het mandaat ligt bij de werkgroep. Het team snapt ook: als een klein deel zich daar al mee bezig heeft gehouden, dan gaan we niet met tien mensen zeggen dat het anders moet. Zij hebben het goed uitgezocht en mogen het zeggen.”*

Rol schoolleider

Zoals gezegd leidt de directeur ook nog een andere school in de wijk. Dat is mogelijk, volgens hem, doordat het team van De Schakel weinig sturing nodig heeft. Via de werkgroepen en clusters denken alle teamleden mee en zijn betrokken, de schoolaanpak ligt vast en is goed geborgd. De directeur noemt dat 'Rijnlands werken'. De geïnterviewde teamleden beamen dat ze veel verantwoordelijkheid hebben voor hetgeen er gebeurt in school, maar wijzen ook op het belang van de sturing door de directeur: *"Ja, er hoort natuurlijk een bepaalde koers bij. Die wordt hier op school wel heel duidelijk neergezet, vind ik. Maar wij krijgen als clustercoördinatoren, en ook alle leerkrachten, de kans en de mogelijkheid, de ruimte om daarin mee te denken en mee te bepalen."* Ook de onderlinge samenwerking is goed, volgens de leerkrachten: *"We kunnen altijd bij elkaar terecht, waar je ook mee zit of wat je ook voelt. Ik denk dat dat ook wel te maken heeft met de manier van leiding geven en met de visie die hier neergezet wordt. Want dat heb ik in de afgelopen jaren heel erg zien veranderen."*

7.4 Integraliteit

De integraliteit van de aanpak van De Schakel zit volgens de schooldirecteur in het streven naar kansengelijkheid dat als rode draad loopt door alles wat onderwijsgerelateerd is. Daarnaast ziet hij integraliteit in de manier waarop de onderwijsaanpak en -kwaliteit wordt geborgd: *"al onze mensen weten precies wat ze moeten doen."*

7.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

Op De Schakel staat alles wat met onderwijs te maken heeft in het teken van het vergroten van de kansengelijkheid van alle leerlingen. Op basis van een analyse van de specifieke leerlingpopulatie – veel kinderen uit instabiele gezinnen, kinderen met een andere thuistaal, kinderen die buiten de schoolmuren weinig leren – heeft de schoolleiding geconcludeerd dat die kansen het meest zijn gebaat bij een sterke focus op de basisvaardigheden, aangeboden via onderwijs op maat in een pedagogisch veilige omgeving. Daarnaast is de redenering dat de onderwijskansen van de leerlingen gunstiger zijn in regulier dan in speciaal onderwijs. Vandaar ook de uitgebreide zorgstructuur; onder andere via de Startklas, Taalklas en Schakelklas worden zoveel mogelijk leerlingen op het snijvlak van speciaal en regulier onderwijs binnenboord gehouden. Op De Schakel valt het onderwijsachterstandenbeleid dus deels samen met passend onderwijsbeleid. De intensieve en deels in pandige samenwerking met ketenpartners uit de gezondheidszorg en jeugdhulpverlening komt daar ook uit voort. Het idee is dat de focus daardoor op onderwijs gericht kan blijven en het team niet te veel afgeleid wordt door opvoedkundige vraagstukken die wel aangepakt moeten worden maar die niets met onderwijs te maken hebben.

Gevraagd naar inspiratiebronnen noemt de directeur onder andere Gert Biesta, die drie doeldomeinen onderscheidt waaraan onderwijs aandacht moet besteden: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Op De Schakel moet vooral het kwalificatiedoel primair zijn, aldus de directeur. Daarnaast noemt hij John Hattie met zijn publicaties over effectieve onderwijsinterventies en Erik Jensen ('Ieder kind kansrijk'). Door de geïnterviewde leerkrachten wordt ook de literatuur over traumasensitief lesgeven aangeraden voor schoolteams die te maken hebben met een vergelijkbare populatie als op De Schakel.

8 Basisschool Silvester-Bernadette in Helmond

8.1 Inleiding

De Silvester-Bernadetteschool is een katholieke school in Helmond-Oost, gehuisvest in een mooi en groot gebouw van twee verdiepingen. De meeste klaslokalen beschikken over een knusse 'leeszolder', die te bereiken is via een trap in het lokaal en waar leerlingen zich kunnen terugtrekken om te lezen. Ook heeft de school een ruim voorziene schoolbibliotheek. Er wordt op de school veel gewerkt met digitale hulpmiddelen, zoals digiborden en Chromebooks. De school biedt onderwijs aan meer dan driehonderd leerlingen, voornamelijk afkomstig uit de omringende wijken. Een groot deel van de leerlingenpopulatie heeft een migratieachtergrond en een niet-Nederlandse thuistaal. In de ogen van de directeur is Silvester-Bernadette een soort mini-samenleving waarin iedereen - de school, de kinderen, de ouders en de externe partners - met elkaar verbonden is in het gezamenlijke doel om kinderen verder te helpen; niet alleen cognitief, maar ook bij het ontwikkelen en herkennen van andere talenten. De missie van de school sluit aan op die gedachte: 'Samenscholen met hoofd, hart en handen!'

De schoolweging van de Silvester-Bernadetteschool bedraagt in schooljaar 2021/2022 ruim 36 en heeft een hoog aandeel OAB-doelgroepleerlingen. De directeur, die tevens bestuurder is, maakt naar eigen zeggen echter geen onderscheid tussen leerlingen die wel of niet tot die doelgroep behoren. Volgens haar worden alle ouders - ook de wat hoger opgeleide - vooral aangetrokken door de extra faciliteiten die de school biedt, zoals de kleine klassen en het brede onderwijs- en ondersteuningsaanbod: *"Alle extra handen die we kunnen krijgen zetten we zoveel mogelijk aan het werk. We besteden ongeveer 88 procent van onze inkomsten aan het werken met de kinderen en dat is echt meer dan landelijk, daar is het tussen de 81 en de 83 procent."* Dit brede en gedifferentieerde onderwijs- en ondersteuningsaanbod, met taal en lezen als belangrijkste speerpunten, is het meest typerende van de aanpak van Silvester-Bernadette en is ook de reden dat we - op basis van de antwoorden van de directeur op onze survey - deze school hadden uitgekozen als casus.

8.2 Extra faciliteiten en ondersteuning

Verlengde schooldag in groep 5 tot en met 8

Vanaf groep 5 is er in alle groepen van Silvester-Bernadette twee middagen per week een verlengde schooldag van circa één tot anderhalf uur. Leerlingen die dat nodig hebben krijgen tijdens de verlengde schooldag extra onderwijs in de kernvakken. Dit verzorgen de leerkrachten van de groepen zelf. Omdat elke jaarlaag twee klassen heeft (er zijn twee groepen 5, twee groepen 6 enzovoort) verdelen de leerkrachten dit onderwijs: de ene leerkracht geeft bijvoorbeeld op dinsdagmiddag extra taal en lezen, de andere op donderdagmiddag extra rekenen. De leerkrachten bepalen zelf welke leerlingen hiervoor in aanmerking komen, maar als kinderen die het niet per se nodig hebben graag willen meedoen, mogen ze aansluiten. Voor andere leerlingen heeft het aanbod van de verlengde schooldag betrekking op zaken zoals sport en bewegen, kunst en cultuur, koken/voeding, techniek en oriëntatie op jezelf. Een deel van dit aanbod verzorgt de school zelf; zo is er een vakleerkracht gymnastiek in huis die de verlengde schooldagactiviteiten op het vlak van bewegen aanbiedt. Daarnaast wordt er ook samengewerkt met externe partners. Zo voert het Kunstkwartier⁴⁶ samen met de school het sociale muziekproject Ready to Rock⁴⁷ uit. Ook LEV⁴⁸ en JIBB+⁴⁹ zijn externe partners, die samen met de coördinator van de verlengde schooldag sport- en spelactiviteiten organiseren voor leerlingen uit groep 3 tot en met 8. De directeur benadrukt dat het aanbod voor alle leerlingen bedoeld is: *“Wij gaan niet zeggen: jouw ouders zijn hoogopgeleid, jullie kunnen zelf wel naar het Kunstkwartier. Want juist ook dat die mix er is en dat die kinderen elkaar treffen tijdens en buiten schooltijd helpt ook die andere kinderen om eens ergens anders te komen en te kijken hoe het eraan toe gaat. Dat het anders kan zijn dan wat voor hen de norm is.”*

Verskillende onderwijsroutes in groep 8

De leerlingen van groep 8 volgen deels verschillende onderwijsroutes, gedifferentieerd naar niveau. Er is de route **PraktijkRijk**, voor leerlingen met uitstroomperspectief praktijkonderwijs. Het gaat om een stuk of tien leerlingen die moeite hebben om vanuit de theorie te leren en die elke ochtend apart les krijgen. Op woensdagochtend gaan ze naar de praktijkschool voor gastlessen. De school is er trots op dat de leerlingen niet zijn doorverwezen naar het sbo, maar binnenboord gehouden zijn op de basisschool. Daarnaast is er ook de **Vakroute**, voor leerlingen met uitstroomperspectief vmbo-basis. Een deel van deze leerlingen volgt tevens het onderwijs van PraktijkRijk, anderen zitten in hun eigen klas. Eens per maand gaan de leerlingen van de Vakroute voor gastlessen naar het vakcollege, om voor hen die weg soepel te laten verlopen. Ook de leerlingen van PraktijkRijk nemen deel aan deze gastlessen, om ze het verschil tussen de praktijkschool en het vakcollege te laten voelen en eventueel hun motivatie te prikkelen. Sommigen willen er echt graag voor werken om toch die basis te kunnen halen. De directeur legt uit: *“Door het kleine groepje, de aandacht en de groei van het zelfvertrouwen, merken we dat het een aantal van deze kinderen lukt om op te stromen. Die in groep 7 nog pre-advies praktijk krijgen en die uiteindelijk toch kunnen doorstromen naar basis. En dat is mooi.”*

De overige leerlingen van groep 8 blijven bij elkaar in de ochtenden. 's Middags zitten alle leerlingen van groep 8 in hun eigen klas. Vakken als sport en muziek volgen ze samen.

46 <https://www.kunst-kwartier.nl/>

47 <https://www.readytorock.nl/>

48 <https://www.levhelmond.nl/>

49 <https://jibbplus.nl/>

Andere parttime klassen

Naast PraktijkRijk heeft Silvester-Bernadette nog meer 'parttime klassen', waar leerlingen een deel van de lestijd doorbrengen in plaats van in hun eigen klas:

- **De Taalklas** (8 uur per week) voor leerlingen uit groep 2 en 3⁵⁰ die extra taalondersteuning nodig hebben, bijvoorbeeld vanwege een andere thuistaal.
- **VindingRijk** (één dagdeel per week) voor meer- en hoogbegaafde kinderen uit midden- en bovenbouw⁵¹ die hier samen onderwijs volgen, met name op het gebied van executieve functies.
- **TaalRijk** voor leerlingen in groep 7 met uitstroomperspectief vmbo-t, havo of vwo die op taalgebied (begrijpend lezen, woordenschat) een '*boost nodig hebben*'. TaalRijk wordt bekostigd door de gemeente Helmond. Het onderwijs in TaalRijk wordt gegeven door leerkrachten van de school en vindt deels onder schooltijd plaats, deels erna. De directeur zegt erover: "*Met 8 tot 10 uur extra taalonderwijs zien we dat ze inderdaad die boost krijgen. Ze worden geselecteerd door school, maar er is wel altijd overleg met ouders en kind, want ze moeten wel gemotiveerd zijn.*" Het naschoolse deel van TaalRijk staat los van de verlengde schooldag die hierboven is beschreven. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld op maandag en dinsdag naar TaalRijk gaan en op woensdag en/of donderdag andere verlengde schooldagactiviteiten volgen.

Inzet onderwijsassistenten en stagiaires

Naast de parttime groepen is er ook in de reguliere klassen sprake van een intensivering van het taal-, lees- en rekenaanbod, mede dankzij de ondersteuning door onderwijsassistenten. De school heeft twee parallelklassen in elke jaarlaag, en deze delen samen één onderwijsassistent die op alle weekdays aanwezig is. Daarnaast lopen er op de school meestal ook flink wat stagiaires rond; van de pabo, de onderwijsassistentenopleiding of de opleiding tot leraar lichamelijke opvoeding. De onderwijsondersteuners sluiten in principe aan tijdens klassikale instructie, omdat het belangrijk is dat de didactische aanpak steeds gelijk is. Op andere momenten nemen ze groepjes leerlingen mee de klas uit voor verlengde instructie of pre-teaching. Soms ook doet juist de leerkracht dat en blijft de onderwijsondersteuner in de klas om toezicht te houden en bij te springen als leerlingen hulp nodig hebben. Verlengde instructie duurt in principe zo kort mogelijk, zeker in de jongere groepen. De directeur licht toe: "*Bijvoorbeeld als een nieuwe letter nog lastig is, heeft vaak kort herhalen meer effect dan eens per week een uur. Daarna kan het kind direct weer terug naar de klas. Anderzijds doet persoonlijke aandacht in een klein groepje veel kinderen goed. Dus we blijven wel die mix houden. Aanvankelijk was ik meer van 'zoveel mogelijk in de groep en zo min mogelijk buiten de groep'. Maar leerkrachten hebben daar zelf gewoon het beste zicht op.*"

Tijdens het groepsinterview met de leerkrachten van Silvester-Bernadette wordt dit beaamd. De leerkrachten schetsen de aanpak als een 'goed geoliede machine' waarin alle onderwijsassistenten en stagiaires meedraaien en die ook voor de kinderen inmiddels bekend is. Door het werken in kleinere groepjes krijgen alle leerlingen meer aandacht. Ook denken de leerkrachten dat het goed is als dezelfde instructie door verschillende volwassenen wordt aangeboden, omdat die dan beter beklijft: "*Bij rekenen vandaag bijvoorbeeld, met de keersommen. Ik heb een aantal leerlingen die nog totaal niet het inzicht hebben dat ze zouden moeten hebben. Die hebben we dus apart met de*

50 Sinds het nieuwe schooljaar (2023/2024) is de doelgroep van de Taalklas veranderd; deze is nu gericht op leerlingen in groep 1 en 2 die extra taalondersteuning nodig hebben.

51 Sinds het nieuwe schooljaar (2023/2024) zijn er twee groepen Vindingrijk; één voor meer- en hoogbegaafde leerlingen uit de middenbouw, één voor meer- en hoogbegaafde leerlingen uit de bovenbouw.

onderwijsassistent en stagiaire meegestuurd in twee groepjes van drie, waardoor ik met de rest van de klas door kon gaan. Later nam de onderwijsassistent de klas over, met de kinderen die zelfstandig aan het werk waren. Die zes kinderen kregen toen bij mij nog een keer de instructie.”

De klassen van Silvester-Bernadette zijn overigens vrij klein, gemiddeld ongeveer twintig leerlingen. Dat is een bewuste keuze van de schoolleider, eveneens ingegeven door de wens dat alle leerlingen voldoende gezien worden en aandacht krijgen. Om vergelijkbare redenen is er ook een aparte instroomklas ingericht voor nieuwe leerlingen van groep 1 die na de kerstvakantie instromen. Het idee is dat deze leerlingen (waarvan een deel nog nauwelijks Nederlands spreekt) in deze zogenoemde ‘Startklas’ de tijd krijgen om de basale normen, waarden en schools gedrag aan te leren.

8.3 Andere elementen in de aanpak van Silvester-Bernadette

Partnerschap met ouders

Zoals al in de inleiding is vermeld, ziet de directeur de school als een mini-samenleving waarin alle partijen met elkaar samenwerken aan de (talent)ontwikkeling van de leerlingen. Ouders worden in die visie beschouwd als partners en in de aanpak van Silvester-Bernadette wordt daarom veel aandacht besteed aan het stimuleren van ouderbetrokkenheid. Een voorbeeld hiervan is het zogenoemde ‘intergenerationele leren’ voor de ouders van kinderen in groep 3 en 4. Dit houdt in dat deze ouders ongeveer eens per maand samen met hun kind op school worden uitgenodigd om uitleg te krijgen over wat de kinderen in de afgelopen periode hebben geleerd en wat er de komende tijd op het programma staat wat betreft taal en rekenen. De bijeenkomsten vinden direct na school plaats op woensdag of vrijdag, en worden verzorgd door de leerkrachten van groep 3 en 4 zelf. Eventuele broertjes en zusjes worden opgevangen door onderwijsassistenten in het lokaal ernaast. Voorafgaand aan de bijeenkomst wordt er samen geluncht met alle ouders en leerlingen; ook de broertjes/zusjes en onderwijsassistenten zijn daarbij. Tijdens de bijeenkomst krijgen de ouders tips over taal- en rekenspelletjes die ze thuis met hun kind kunnen spelen en krijgen ze zelfontwikkeld materiaal mee waarmee ze thuis met hun kind kunnen oefenen. Andere volwassenen die bijdragen aan de ontwikkeling van de kinderen (zoals grootouders, oudere broers of zussen) zijn ook welkom op de bijeenkomsten. De directeur vertelt enthousiast: *“De ouders worden letterlijk meegenomen in de start van het lees- en rekenproces. Veel van hen beheersen de Nederlandse taal niet zo goed. Op de bijeenkomsten zien ze hoe ze toch hun kind kunnen helpen en motiveren. We zien dat ouders die structureel hieraan deelnemen enthousiast zijn. Maar ook, en dat is het mooie, de kinderen gaan echt goed vooruit. Ze hebben meer zelfvertrouwen, ze zijn trots en blij dat papa of mama de moeite en de tijd neemt. Je kunt laten zien waar je mee bezig bent en je kunt je klas laten zien. En het maakt de drempel naar school lager voor ouders.”* Ook de leerkrachten die we interviewen zijn enthousiast over het effect van de bijeenkomsten: *“Als ouders thuis de spelletjes echt doen, zien we direct effect op de toetsen die de kinderen maken. Want omdat ze thuis ook oefenen, één op één, dat is toch anders dan één op twintig. En dan merk je ook dat ouders steeds meer betrokken zijn bij ‘wat moeten ze kunnen’. Dan wordt het één geheel, één bubbel van ouder, kind en school in samenwerking om het beste uit het kind te kunnen halen.”*

Een andere poging van de school om de ouders bij het onderwijs te betrekken is de ‘ouder-app’, die al jaren bestaat. De directeur verzorgt hierin met ondersteuning van de schooladministratie wekelijks een nieuwsbrief over allerlei onderwerpen, bijvoorbeeld over een actie van het Armoedepplatform Helmond. Daarnaast beheert elke groepsleerkracht het eigen ‘Klasbord’ in de ouderapp. Minstens eens per week, soms dagelijks, worden hierop berichten geplaatst die vooral

gaan over de onderwijsinhoud: dit zijn de doelen waaraan we gaan werken, deze woorden staan deze periode centraal, met deze site kan je kind oefenen. De directeur: *“De app helpt om ouders een inkijkje in het onderwijs te geven, maar ook om ze erbij te betrekken. Want ouderbetrokkenheid is voor mij niet dat ze komen helpen om de school te versieren, al is dat natuurlijk wel fijn, maar dat zij hun kind ondersteunen thuis.”*

Tot slot heeft de school twee zogenoemde **Taalklassen voor ouders**. Deze zijn bestemd voor ouders met een migratieachtergrond die hun Nederlandse taalvaardigheid willen verbeteren. De gratis lessen (ééns per week) worden verzorgd wordt door twee oud-leerkrachten.

Onderwijsontwikkeling door werkgroepen

De Silvester-Bernadetteschool kent een aantal inhoudelijke werkgroepen waarin leerkrachten, inhoudelijke specialisten en leden van de schoolleiding samen zitting hebben. De Werkgroepen Taal/Lezen, Rekenen, Partnerschap (met ouders) en Denktank zijn enkele voorbeelden. Elke werkgroep stelt jaarlijks een werkplan op met doelen en borgingsactiviteiten in relatie tot het betreffende onderwijsthema, en bewaakt daarbij de doorgaande lijn. Door de Denktank Werkgroep – waarin ook de directeur zit – worden aan de hand van een vaste cyclus de verschillende hoofdstukken van het schoolplan onder de loep genomen, geactualiseerd en vastgelegd op kwaliteitskaarten. Op studiedagen worden nieuwe kwaliteitskaarten en andere producten van de werkgroepen met het hele team kritisch besproken en bijgesteld om ontwikkelingen, theorie en praktijk in overeenstemming te houden. Nieuwe collega's worden daarin meegenomen, zodat een vergelijkbare didactische aanpak in alle groepen gewaarborgd is. Gemeenschappelijke didactische elementen in alle groepen zijn – naast de al genoemde pre-teaching en verlengde instructie – Coöperatief Leren, werken met het EDI-model (Expliciete Directe Instructie) en Close Reading.

8.4 Integraliteit

De directeur ziet de integraliteit van de aanpak van de school vooral in het met alle partners verbonden zijn in het kennen van en werken aan de ontwikkelbehoeften van de leerlingen. Die partners zijn dan allereerst – vanaf de start van een kind op school – de ouders, anderzijds ook allerlei externe samenwerkingspartners waarmee de school lijntjes heeft lopen, bijvoorbeeld aanbieders van muziek en sport, zorg en ondersteuning. Uiteindelijk is het doel van dit integrale partnerschap voor de directeur dat de kansen van de leerlingen worden vergroot, zowel cognitief als in andere opzichten: *“Niet voor niets is de missie van onze school: Samen scholen: met hoofd hart en handen!”*

8.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

De directeur geeft desgevraagd aan dat het streven naar meer ontwikkelkansen voor de leerlingen ten grondslag ligt aan elke keuze die er op school wordt gemaakt. Vandaar ook dat op de Silvester-Bernadetteschool zoveel budget gaat naar het inzetten van extra handen in, rond en na de klas. De missie ‘met hoofd hart en handen’ slaat volgens haar ook op de grote betrokkenheid waarmee zij en haar team voor de kansenvergroting voor de leerlingen gaan: *“Mensen die hier werken, kiezen daarvoor en halen daar juist hun voldoening vandaan. Ik zie dat dat effect heeft. Ook het investeren in gesprekken met ouders, dat kost knetterveel tijd maar levert wel iets op.”* Gevraagd naar de keuze voor taal en lezen als speerpunten, reageert ze: *“Mensen hebben taal nodig om deel te nemen aan de maatschappij en als goed burger een bijdrage te kunnen leveren. Taal- en leesvaardigheden zijn ook voorwaardelijk om goede resultaten bij andere vakken te halen. De thema's van taal worden*

daarom breed uitgewerkt, in samenhang met rekenbegrippen in de onderbouw, en met onderwerpen vanuit wereldoriëntatie en wereldburgerschap, cultuureducatie, muziek, creativiteit en techniek."

Als inspiratiebron noemt de directeur het gedachtengoed van Stephen Covey en zijn zoon Sean. De zoon heeft een boek gepubliceerd ('*De 7 eigenschappen van happy kids*') dat is gebaseerd op de bestseller van vader Stephen ('*De 7 eigenschappen van effectief leiderschap*'). Het boek van Sean kwam onder de aandacht van de directeur nadat leerkrachten hadden aangegeven dat veel leerlingen vaak moe en ongemotiveerd zijn in de les. De Werkgroep Denktank werkt nu, aan de hand van het boek, aan een plan om op een positieve manier het gedrag en de houding in de klas van alle leerlingen te verbeteren. De aanpak wordt verweven met doelgericht en thematisch werken en met burgerschap.

9 BS De Touwladder in Sint-Michielsgestel

9.1 Inleiding

Basisschool De Touwladder is gevestigd in Sint-Michielsgestel, vlak bij Den Bosch. De school zit in een modern ellipsvormig gebouw met twee binnentuinen. Eén daarvan fungeert als leerplein voor de kleuters. In de andere binnentuin is ruimte voor het uitvoeren van praktische leeractiviteiten; ook wonen er kippen, cavia's en konijnen. Midden in het gebouw bevindt zich een sportzaal die kan worden omgebouwd tot amfitheater. De Touwladder werkt samen met een kinderdagverblijf en een instelling voor buitenschoolse opvang, die beide ook zijn gehuisvest in het gebouw.

In schooljaar 2022/2023 heeft De Touwladder 331 leerlingen waarvan zo'n vijftien procent behoort tot de doelgroepen van het onderwijsachterstandenbeleid. Daarmee is de schoolweging van De Touwladder niet heel hoog (ongeveer 28, schooljaar 2021/2022). De school heeft bovendien (bewust) geen specifiek beleid voor achterstandsleerlingen. Toch is De Touwladder ons aangeraden als casus voor deze dieptestudie door een van de wetenschappelijke experts die we hebben geraadpleegd bij de start van het onderzoek. Zij was onder de indruk van de manier waarop de school zich in enkele jaren tijd heeft weten om te turnen van zwakke school (in 2013) tot Excellente school (in 2020). De directeur die kort na de negatieve inspectiebeoordeling is aangesteld, heeft daarbij een hoofdrol gespeeld. Onder haar leiding heeft De Touwladder een aanpak ontwikkeld die zich kenmerkt door integraliteit op organisatorisch niveau. Het uitgangspunt is te zorgen voor een gemotiveerd en deskundig team en vandaaruit te bouwen aan goed onderwijs. Volgens de directeur profiteren daar alle leerlingen van, dus ook de OAB-doelgroepleerlingen. Omgekeerd geldt die redenering trouwens net zo goed, volgens haar: *“Wat goed is voor achterstandsleerlingen is goed voor alle leerlingen. Eigenlijk wordt al ons schoolbeleid voor achterstandsleerlingen gemaakt, vandaar bijvoorbeeld de aandacht voor taal en het bieden van een rijke schoolomgeving.”*

9.2 Gespreid leiderschap en professionalisering

Expertiseteams

Alle teamleden van De Touwladder zijn lid van een expertiseteam. Er zijn vijf expertiseteams; voor taal, didactiek en klassenmanagement, rekenen, pedagogiek en betekenisvol onderwijs (ook wel: thematisch onderwijs; een mix van wereldoriëntatie, kunst, ICT en techniek). Elk expertiseteam heeft een kartrekker. De expertiseteams werken “*evidence informed*” (citaat van de directeur) aan onderwijsontwikkeling voor de hele school en zorgen voor implementatie en borging van innovaties. De directeur legt uit hoe het werkt aan de hand van het expertiseteam taal, dat in 2014 als eerste werd ingesteld: *“Wat is nou het beste taalonderwijs voor achterstandskinderen, maar ook voor iedereen? Dat hebben ze uitgezocht en gepresenteerd aan het team, waarbij ik zei ‘je kunt alles krijgen wat je nodig hebt, als je het maar onderbouwt’. (...) Zo kwamen ze op de spellingsmethodiek ‘Zo leren kinderen lezen en spellen’. Dat hebben we toen geïmplementeerd. (...) Een paar mensen uit het expertiseteam laten zich er eerst in trainen, die leren het weer aan het hele expertiseteam, en die rollen het uit onder de rest van het team. Dan gaan ze ook klassenbezoeken doen, om te kijken: lukt het? Ze maken ook een kwaliteitskaart met wat met het hele expertiseteam besloten is: dit gaan we doen. Ze onderhouden de kwaliteitskaart door klassenbezoeken te doen, coaching. En ze rapporteren aan mij. Bijvoorbeeld: ‘We hebben meer coaching nodig’ of ‘Daar loopt het prima’ of ‘In de middenbouw willen we nog dit of dit doen’. En zo werken alle expertiseteams.”*

PLG's

Behalve in een expertiseteam participeren alle teamleden van De Touwladder ook in een professionele leergemeenschap (PLG's). Er zijn drie PLG's; voor de onder-, midden- en bovenbouw. Elke PLG heeft een voorzitter die ook lid is van het managementteam (MT). De PLG's maken alles wat de expertiseteams bedenken specifiek toepasbaar voor hun eigen bouw of groep. De expertiseteams en PLG's werken intensief met elkaar samen. Eén van de geïnterviewde leerkrachten licht toe: *“Bijvoorbeeld het leesonderwijs, een tijdje terug liep dat wat minder. (...) Sommige collega's vinden dat best lastig, waar moet je op letten, wat kan ik doen. Dat ga je dan met team taal en team didactiek bespreken. Toen hebben we filmpjes opgenomen van kinderen en laten horen, wat kan er nou beter en hoe kan iemand adequater lezen. Hoe pak je dat aan.”*

Gespreid leiderschap

De overleggen van de schoolbreed werkende expertiseteams en de bouwgewijs werkende PLG's grijpen in elkaar en door deze ‘kruisconstructie’ heeft iedereen taken en functies en is medeverantwoordelijk voor het schoolbeleid. De directeur noemt dat ‘gespreid leiderschap’. Dit systeem zorgt ervoor dat iedereen op de hoogte is van de ontwikkelingen in de school en weet wie er aangesproken kan worden op een bepaald onderwerp. Ook biedt het ruimte voor persoonlijke ontwikkeling én grotere betrokkenheid bij de school. Eén van de teamleden vertelt: *“Ik ben bijvoorbeeld de kartrekker voor team pedagogiek. Toen zijn we samen gaan kijken, wat kan nou passend zijn. Want je moet daar dan misschien wel bepaalde kennis over hebben en daarom ben ik nu 1,5 jaar bezig met de master Educational needs. (...) En die dingen die ik nu voor mijn opleiding doe, doe ik met team pedagogiek. Dus ik kom met ideeën uit de opleiding en daar gebruik ik team pedagogiek weer voor. Dus dat is ook wel heel fijn, ik deel het gelijk met het hele team en het wordt gedragen.”* Een kenmerk van het gespreid leiderschap is ook dat zoveel mogelijk wordt vermeden dat externen de school in komen om het team iets te leren; de eigen mensen laten eerst zichzelf trainen en trainen daarna de andere collega's ('*train de trainer*'), resulterend in de kwaliteitskaarten.

Collegiale coaching en begeleiding

Net aangestelde teamleden hoeven niet direct in een expertiseteam mee te draaien, maar mogen eerst een jaar 'snuffelen' aan de aanpak van De Touwladder. Wel worden ze direct getraind in het toepassen van het model voor directe instructie en klassenmanagement (zie ook onder). Ook wordt er tijdens hun lessen in de klas geobserveerd door leden van het expertiseteam didactiek en ontvangen ze naar aanleiding daarvan coaching. Leerkrachten die niet openstaan voor deze collegiale begeleiding passen niet in het team, vertelt de schoolleider: *"Het is het belangrijkste dat ze willen leren en niet dat ze alles al kunnen. Daar vragen we op door. (...) Er waren wel mensen die kwamen solliciteren en dachten: er komen nu mensen in mijn klas die mij gaan vertellen hoe ik les moet geven en die hebben ook gezegd: ik ga naar een andere school. Dus je krijgt wel mensen die hier ook echt voor kiezen."*

Rol schoolleider

Zoals al vermeld is de directeur aangesteld nadat de school door de Onderwijsinspectie als 'zwak' was bestempeld. Zij trof een team aan dat ervaren was en veel potentie had, maar onvoldoende op één lijn zat. Daarom heeft zij eerst het model voor directe instructie en klassenmanagement geïntroduceerd dat vanaf dat moment in alle groepen werd toegepast. Vervolgens heeft ze de PLG's en expertiseteams ingesteld. Aanvankelijk had de schoolleider een sterk sturende rol in het bepalen van het strategische schoolbeleid, maar inmiddels bepalen de expertiseteams zelf de meerjaren-doelen voor hun eigen thema. De schoolleider houdt wel het overzicht. Ze overlegt met de kartrekkers van de expertiseteams, beoordeelt nieuwe voorstellen en hakt knopen door: *"Zoals team pedagogiek, dat wilde laatst een nieuw volgsysteem. Dan zeg ik wel, dit gaat heel snel. Het systeem wat we nu hebben is COTAN-gecertificeerd. Jullie voorgangers hebben heel goed onderbouwd waarom we daarmee werken. En nu ligt er geen enkele onderbouwing, dus kom maar met een goed voorstel. Want dat eis ik wel echt van ze."*

9.3 Andere elementen in de aanpak van De Touwladder

Focus

Een terugkerend onderdeel in de aanpak van De Touwladder is: keuzes maken en focussen op wat echt nodig is. Dat blijkt al uit de inrichting van de PLG's en expertiseteams, waardoor onderwerpen die niet schoolbreed relevant zijn alleen met de teamleden van de betreffende bouw worden besproken, terwijl schoolbrede zaken door een specialistische vertegenwoordiging van het hele schoolteam worden opgepakt. Het speelt ook bij de verbeterpunten die elke vier jaar in het kader van het strategisch beleid worden vastgesteld: nooit meer dan vijf en *"geen losse flodders."* Tevens zien we het terug in de wijze waarop de schoolleider haar team faciliteiten en uren biedt om de extra taken uit te voeren zonder dat de werkdruk te hoog wordt. Ze zegt daarover: *"Ze willen heel veel en dat kost allemaal tijd en ik wil wel dat het goed en degelijk gebeurt. Dus ik zeg altijd: neem de tijd."* Het besluit van De Touwladder om bepaalde thema's, zoals mediawijsheid, in een cyclus van één per drie jaar aan te bieden zodat er daarbuiten genoeg 'normale' lesweken overblijven past er ook bij. Een laatste voorbeeld is de wijze waarop ouders bij de school worden betrokken. Er is een bloeiende oudervereniging die actief wordt ingezet, maar alleen bij activiteiten om het onderwijs heen, zoals schoolreisjes en het Sinterklaasfeest. De leerkrachten houden daardoor meer tijd over voor hun kerntaken. Eén leerkracht fungeert bij de activiteiten als intermediair, de overige teamleden hoeven daar geen tijd in te steken.

Didactische aanpak

Door het werk van het expertiseteam didactiek is de didactische aanpak in de hele school vergelijkbaar. Het model voor directe instructie (IGDI: interactieve, gedifferentieerde directe instructie) en het klassenmanagementmodel (GIP: Groeps- en Individueel gericht Pedagogisch en didactisch handelen) worden gezien als de basis, maar er zijn nog meer vaste elementen. Op kwaliteitskaarten (die er behalve voor directe instructie en klassenmanagement onder andere zijn voor technisch lezen, rekenen, formatief beoordelen, POP-werken en verdieping/verrijking op maat) zijn deze vastgelegd. De vaste elementen waarborgen de doorgaande lijn en zorgen voor herkenbaarheid bij de leerlingen. In het kader van het formatief beoordelen heeft het expertiseteam didactiek ook het werken met dynamische groepsplannen geïntroduceerd. Dat houdt in dat leerkrachten bij elke les op 'geeltjes' (post-it-blaadjes) bijhouden welke leerlingen nog moeite hebben met bepaalde doelen. De geeltjes plakken ze in de handleiding en als het leerdoel in een volgende les terugkomt weten ze meteen welke leerling extra ondersteuning nodig heeft. De feedback die de leerkrachten aan de leerlingen geven wordt daardoor effectiever. Tegelijkertijd wordt op een notatieformulier voor alle leerlingen van de groep het overzicht bijgehouden van welke leerdoelen zijn behaald en welke nog aandacht behoeven. De schoolleider van De Touwladder noemt dit "onze dagelijkse PDCA" (Plan, Do, Check, Act). De teamleden hebben een half uur per dag de tijd om dit systeem bij te werken. De geeltjes worden na gebruik nog een jaar bewaard in een map. In elke klas hangt ook een groeibord waarop onder andere de 'doelen van de week' worden aangegeven. Ook wordt in alle groepen gewerkt met een vorm van een POP-map, waarmee wordt aangesloten bij de persoonlijke leerdoelen en behoeften van de kinderen.

Uitdagende leeromgeving

De Touwladder streeft ernaar de leerlingen extra leerervaringen te bieden die ze thuis niet altijd krijgen. Voorbeelden daarvan zijn de binnentuin waar de leerlingen in thematische projecten – geïnitieerd door het expertiseteam betekenisvol leren – hun ICT- en techniekvaardigheden kunnen ontwikkelen ('Makers maken') en de tweede binnentuin annex 'ervarend leren'-plein voor de kleuters. Er is een goed voorziene schoolbibliotheek, waar kinderen ook boeken kunnen lenen om thuis te lezen, er zijn vakdocenten in dienst voor Engels, sport en zang en er worden om de paar jaar workshops georganiseerd voor dans, drama en literatuur. Ook nodigt de school elk jaar een kunstenaar uit om gedurende zes weken gebruik te maken van een werkplek in de school en in deze periode ook activiteiten met de leerlingen te ondernemen. Daarnaast is er een leerlingenraad op wiens voorstel recentelijk een schoolhond is aangeschaft en die ideeën kan aandragen voor uitstapjes zoals een museumbezoek. Om het 'eigenaarschap van leren' te bevorderen worden de leerlingen geacht zelf mee te denken over bekostiging en een concreet plan te ontwikkelen.

Nieuwkomers

Leerlingen die nog maar kort in Nederland zijn en (bijvoorbeeld door taalproblemen) op een te laag onderwijsniveau dreigen uit te stromen, mogen langer blijven op De Touwladder als dat nodig is. Soms stromen ze pas op 14-jarige leeftijd uit. Zo krijgen ze meer tijd om het niveau te behalen dat bij ze past.

9.4 Integraliteit

Zoals al in de inleiding vermeld, ligt de integraliteit van de aanpak van De Touwladder vooral op het organisatorische vlak. Dat komt ook naar voren in het interview met de schoolleider die het gespreide leiderschap, met de samenwerking in expertiseteams en PLG's, een schoolvoorbeeld van integraal werken vindt: *"Omdat ze elkaar zo door en door kennen, iedereen kijkt in elkaars klassen, iedereen weet hoe iedereen werkt en iedereen weet ook waar hij terecht kan met vragen. Dat maakt het voor mij integraal, omdat de werkwijze hetzelfde is. Iedereen heeft vertrouwen in elkaar en wil ontwikkelen."*

De geïnterviewde leerkrachten bevestigen dat: *"Het grijpt allemaal in elkaar, omdat iedereen zijn eigen expertiseteam omvat. En van elkaar hoor je weer wat er in het andere team speelt. (...) Je ziet het niet als losse dingen, want alles valt samen. Je draagt het ook samen."*

9.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

Een specifiek beleid voor achterstandsleerlingen heeft De Touwladder bewust niet. Zoals gezegd is de redenering dat wat werkt voor achterstandsleerlingen per definitie ook goed is voor alle leerlingen en vice versa. Gevraagd naar de redeneerlijnen achter het schoolbeleid geeft de schoolleider aan dat ze vooral werkt vanuit de ambitie om goed en zelfs excellent te zijn: *"Dat verdienen de leerlingen en dat verdient ook het team."* Ze wil dat alle teamleden trots zijn op hun vak, ambitieus durven zijn en hun capaciteiten maximaal benutten. Ze beschouwt het als haar taak om daar richting en leiding aan te geven en ervoor te zorgen dat er gezamenlijke doelen worden geformuleerd die door iedereen worden gedragen. Vanuit die gedachte is ook het gespreide leiderschap ontstaan, met de expertiseteams en PLG's die vanuit een onderzoekende houding (geïnspireerd door het actieonderzoek van Petra Ponte) samen werken aan onderwijsontwikkeling. De schoolleider maakt ook veel gebruik van de publicaties van John Hattie over effectieve onderwijsinterventies. Daarnaast noemt ze Joseph Kessels (emeritus-hoogleraar Opleidingskundig Leiderschap) als inspiratiebron. Zijn filmpje over mieren die een overstroming weten te overleven door goed samen te werken, heeft indruk op haar gemaakt.

Afgaande op wat een van de leerkrachten tegen haar collega's zegt tijdens het groepsinterview, lijkt de schoolleider er daadwerkelijk in geslaagd een trots, ambitieus en professioneel team te creëren: *"Ik weet niet hoe dat bij jullie is, maar ik voel wel altijd heel veel trots als ik het over mijn werk heb. Ik heb het idee dat dat bij heel veel mensen van ons is. Mensen willen echt niet meer terug naar hoe het twintig jaar geleden was. Iedereen wil bewaken wat we nu hebben. Dat willen we niet zomaar meer laten gaan. Dat gaat, denk ik, ook bijna niet meer. Het loopt gewoon, het gaat gewoon, en het werkt ook. Ik heb nu niet het idee dat zij er nog voor zorgt dat het blijft lopen. Het gaat gewoon vanzelf."*

10 Basisschool De Wierde in Almelo

10.1 Inleiding

De Wierde is een protestants-christelijke basisschool in Almelo met 138 leerlingen (schooljaar 2022/2023), verdeeld over twee locaties. Op de ene locatie wordt lesgegeven aan groep 1/2, groep 3 en groep 4. Op de andere locatie, een paar honderd meter verderop, zit eveneens een kleutergroep en daarnaast de groepen 5 tot en met 8. De school staat in de wijk Ossenkoppe-lerhoek, een dichtbevolkte wijk met relatief veel laagopgeleide bewoners en bewoners met een andere thuistaal dan Nederlands. De meeste leerlingen komen uit deze wijk. In schooljaar 2021/2022 had de school een schoolweging van ruim 35, maar volgens de directeur behoren eigenlijk alle leerlingen op de school wel tot de doelgroep van het onderwijsachterstandenbeleid (OAB). Daarom heeft De Wierde ook geen speciaal OAB-beleid, anders dan het algemene schoolbeleid. Wat daarin geboden wordt en wat alle leerlingen van De Wierde volgens de direc-teur nodig hebben, vat ze samen met 'rust en regelmaat'. De geïnterviewde leerkrachten vullen dat later aan met 'voorspelbaarheid'. Zowel pedagogisch als didactisch ligt de aanpak op school voor een belangrijk deel vast, er wordt in alle groepen en door alle leerkrachten aan de hand van dezelfde afspraken gewerkt. De focus ligt daarbij op gedragsregulering en een veilige leerom-geving, wat ook spreekt uit de drie kernwaarden die het team heeft gekozen als motto van de school: Vertrouwen, Respect en Samen verantwoordelijk. De directeur van de school ziet deze schoolaanpak als een integraal en samenhangend geheel: *"Het is beleid uit allerlei wetenschappe-lijke boeken, aan elkaar gesmeed door mij. Ik wil leerkrachten in hun kracht zetten, daarom ga ik samen met hen op zoek naar hun eigen kernkwaliteiten. Het versterken van kernkwaliteiten is de basis voor optimaal functioneren. Voor zowel leerlingen als leerkrachten is het werken aan talentontwikkeling vanuit kernkwaliteiten van belang."* Ze is trots op de leerresultaten die daarmee worden bereikt: *"Wij scoren bij lezen, rekenen en taal hoger dan landelijk gemiddeld en we zijn binnen onze stichting de hoogst scorende school, ondanks onze OAB-doelgroep."*

10.2 Rust en regelmaat: een schoolbrede pedagogisch-didactische aanpak

Positieve gedragsregulering in de klas en op school

Sinds een jaar of zes werkt de school met B6-4all ('Basics for All'). Dit schoolbrede gedragsprogramma is gericht op het stimuleren van positief gedrag en het creëren van een veilig, sociaal en voorspelbaar schoolklimaat. De leerkrachten zijn erin getraind om leerlingen (of de hele klas) tijdens de lessen te complimenteren en te belonen voor gewenst gedrag. Zo hangt er in de klassen een buis waarin de leerkracht muntjes kan gooien; een volle buis betekent een beloning of leuke activiteit. De geïnterviewde leerkrachten vertellen: *"We zien dat het werkt. In het begin waren de beloningen vrij groots en meeslepend. Nu doen ze er veel langer over om de buis vol te krijgen, want het gaat al vanzelf. Ik had na de pauze net weer dat een kind iets aan het lezen was uit zichzelf. Dan zeg ik: 'Oh jongens, kijk even naar haar, wat doet ze dat goed'. En hup, dan gaat iedereen een boek pakken. Dan benoem je het dus alleen maar. Eerder zou je dan meteen met muntjes gooien, maar dat is nu eigenlijk niet meer nodig."*

Daarnaast gebruiken alle leerkrachten in de klas ook dezelfde materialen om het gedrag van de leerlingen te sturen en te ondersteunen. Een voorbeeld is de klankstaaf, waarmee de leerkracht op een rustige en herkenbare manier om stilte vraagt. Ook staat op elk leerlingtafeltje een blokje met verschillende kleuren; de stand waarin de leerlingen dat neerzetten geeft de werkmodus aan (bijvoorbeeld rood=luisteren naar de instructie). Onnodige prikkels worden vermeden. De directeur: *"Wat niet nodig is voor de les, moet worden weggeborgen in de lade. Woorden en uitlegkaarten hangen in de klas zolang ze ertoe doen, maar worden daarna van de muur gehaald."*

Ook op het schoolplein en in de gang gelden duidelijke gedragsregels, zoals rechts houden op de trap en in het zicht blijven van de pleinwacht op het schoolplein. Elk jaar wordt met de leerlingen het 'stop-loop-praat-protocol' geoefend dat ze dienen te volgen als ze last hebben van het gedrag van een ander: eerst in woord en gebaar stop zeggen en als de ander niet stopt: rustig weglopen en praten met de leerkracht of pleinwacht. Nieuwe leerlingen en leerkrachten die het protocol niet kennen, krijgen een spoedcursus. Ook ouders zijn er goed mee bekend. Door het belonen van het positieve gedrag is er geen pestprotocol nodig, volgens de leerkrachten: *"Wij hebben een respectprotocol en ik denk dat dat beter werkt. Want dan ligt er niet zo de nadruk op en is het verweven met de hele school."*

De geïnterviewde leerkrachten zijn zeer positief over de schoolbrede gedragsaanpak: *"Je merkt de rust en de positieve sfeer in de school. En ook de duidelijkheid, want het is niet de eigen leerkracht die die regels heeft, het geldt bij iedereen. Dus als er een andere leerkracht binnen komt, die kan ook dat gedrag belonen of ze daarop aanspreken."* Een ander vult aan: *"Vroeger had je heel vaak een discussietje, maar nu is het zo duidelijk. Het staat gewoon heel vast. Die juf reageert zo, maar ik ook, en dan zie je ze al snel denken 'oh ja, het heeft geen zin in discussie te gaan'"*

Gestructureerde didactische aanpak

Ook in didactisch opzicht is er sprake van dezelfde aanpak door de hele school, met als doel de leerlingen structuur en duidelijkheid te bieden. Alle leerkrachten zijn erin getraind om 'modeling' (hardop voordoen) toe te passen en te werken volgens het EDI-model (expliciete directe instructie). De leerlingen beschikken over een Chromebook en met behulp van het programma Snappet⁵² wordt er bij taal, lezen en rekenen gedifferentieerd op drie niveaus: de instructiegroep,

⁵² <https://snappet.nl/>

basisgroep en plusgroep. Deze niveaugroepen wisselen constant van samenstelling; afhankelijk van of een leerling de vastgestelde leerdoelen heeft bereikt. Deze leerdoelen staan ook aangegeven op het 'planbord' voor de klas (dat dagelijks wordt geactualiseerd) en de leerkrachten benoemen deze doelen standaard bij aanvang van de les. Bij het geven van beurten werken alle leerkrachten met naamstokjes die aselekt uit een bekertje worden getrokken. Het doel hiervan is dat iedereen bedenktijd krijgt. Op deze manier worden alle leerlingen betrokken. Daarnaast wordt er vanaf groep 1 in alle groepen van De Wierde gewerkt met het technisch leesprogramma LIST⁵³. Ook wordt er in alle klassen aan Bewegend Leren gedaan. De leerkrachten ervaren dat de leerlingen door de afwisseling zich beter kunnen concentreren en dat de taakgerichtheid bij de leerlingen toeneemt. In de aangeboden spelvormen zitten cognitieve leerdoelen, bijvoorbeeld spellen die gekoppeld zijn aan cijfers, rekensommen, letters of woorden. Tijdens een lesobservatie in groep 3 zijn we daarvan getuige: de leerlingen lopen door de klas en onderhandelen met elkaar over de vraag of de woordjes op hun kaartje aan elkaar kunnen worden geplakt tot een samengesteld woord.

De klassen zijn tamelijk klein (maximaal 22 leerlingen); de directeur zet daar bewust de OAB-middelen voor in. Ze is geen voorstander van werken met onderwijsassistenten die leerlingen uit de groep te halen, omdat dat veel onrust geeft. Wel wordt er in groep 1, 2 en 3 aan *tutoring* gedaan, in de vorm van *preteaching* voor taal en rekenen. Eén van de vaste kleuterleerkrachten is daarvoor 1,5 dag per week vrijgesteld, mede met inzet van de gemeentelijke VVE-middelen. Leerlingen die in aanmerking komen voor *tutoring* ontvangen deze interventie een half jaar lang. De selectie wordt gemaakt op basis van de groepsplannen die voor elke groep worden gemaakt en waarop het beheersingsniveau van elke leerling wordt bijgehouden. Veelal gaat het om leerlingen met een andere thuistaal maar ook om leerlingen die geen peuterspeelzaal hebben bezocht.

10.3 Andere elementen in de aanpak van De Wierde

Relatie met ouders en overige omgeving

Voor de ouders van de leerlingen in groep 1 tot en met 4 is op een vaste dag per week een leeskwartier ingeroosterd, meteen aan het begin van de schooldag. De ouders (soms ook een broer, zus of grootouder) brengen hun kind dan niet tot aan de schooldeur, maar gaan mee naar binnen en lezen met hun kind een boek. Het doel hiervan is het (samen-)leesplezier en de ouderbetrokkenheid te bevorderen en het contact tussen de ouders en de school te verbeteren. Ook hoopt de school dat de ouders door dit leeskwartier meer inzicht krijgen in het leesniveau van hun kind in vergelijking tot dat van klasgenootjes. Om ouders beter te leren kennen en ook een indruk te krijgen van de thuisomgeving, leggen de kleuterleerkrachten huisbezoeken af bij al hun leerlingen. Momenteel wordt overwogen om ook huisbezoeken bij de leerlingen van groep 7 en 8 te gaan afleggen, om de overgang po-vo te bespreken en om erachter te komen of de leerlingen thuis een eigen plek hebben om huiswerk te maken. De leerkrachten die we interviewen gebruiken de kennis over de ouders en de thuissituatie om sommige leerlingen bewust anders te bejegenen dan andere: *"Huiswerk maak je thuis, dat is het beleid. Maar bij sommigen weet je: die hebben niet de rust of mogelijkheid om het thuis te doen. En daar heb ik dan afspraken mee gemaakt: doe dat op woensdagmiddag of vrijdagmiddag, blijf even een half uurtje. En dan lukt het ook. Sinterklaas is ook*

⁵³ Zie o.a. Houtveen, A.A.M., Brokamp, S.K., & Smits, A.E.H. (2012). Lezen, lezen, lezen! achtergrond en evaluatie van het LeesInterventie-project voor scholen met een totaalaanpak (LIST). Utrecht: Hogeschool Utrecht: Kenniscentrum Educatie.

zo'n dingetje. De surprise mogen zij dan op school maken." De contacten met de ouders verlopen op De Wierde zoveel mogelijk volgens een vaste opzet, die gedetailleerd is uitgeschreven. Ook hier geldt dus: voorspelbaarheid en structuur: *"Ouders kunnen van ons verwachten dat wij hen informeren als het nodig is of als er wat is. Maar wij kunnen ook van hen verwachten dat zij reageren op berichten die wij sturen of vragen die wij hebben om betrokken te blijven bij school. Het is nooit eenrichtingsverkeer. Je moet het wel echt met elkaar doen."*

Daarnaast werkt de school nauw samen met de peuterspeelzalen en kinderdagverblijven in de omgeving om een warme overdracht van de peuters naar groep 1 te bevorderen. Door deze warme overdracht krijgt de school informatie over de ontwikkeling van het kind en over de aanpak die geschikt is voor het kind. Dat helpt bij een goede start op de basisschool. Andere belangrijke samenwerkingspartners van de school zijn de wijkcoaches, politie, maatschappelijk werk en het Samenwerkingsverband Twente-Noord. De school legt elke dag fruit klaar dat alle leerlingen mogen pakken zonder toestemming te vragen en er is een ruim naschools aanbod, bijvoorbeeld op het gebied van sport, koken en techniek (gefaciliteerd door de gemeente). Alle leerlingen mogen zich hiervoor aanmelden, hun deelname is echter niet verplicht.

Professionele organisatie en leiderschapstijl

De Wierde heeft circa acht professionele leergemeenschappen (PLG's) ingericht, waarin teamleden samenwerken aan het inventariseren, ontwikkelen, verbeteren en borgen van onderwijs voor een bepaald vakgebied aan de hand van de PDCA-cyclus. Er is bijvoorbeeld een PLG voor taal, lezen, rekenen, kunstzinnige oriëntatie, Engels en burgerschap. Het curriculum van elk vakgebied wordt uitgewerkt aan de hand van het Curriculaire Spinnenweb van Van den Akker⁵⁴. De tien onderdelen van het curriculum zijn nodig bij het leren door leerlingen. In elke PLG zit tenminste één leerkracht uit elke bouw om de doorgaande lijn te bewaken en de PLG's koppelen hun werkzaamheden terug in plenaire teamvergaderingen. Daarnaast worden er regelmatig studiedagen over inhoudelijke thema's gehouden die de schoolleider meestal zelf voorbereidt, bijvoorbeeld door de actuele literatuur te lezen en samen te vatten. Ook legt de schoolleider regelmatig klassenbezoeken af om lessen te observeren: *"Ik controleer ze [de leerkrachten] niet, ik kijk wel goed mee en ik begeleid ze. Ik help ze op weg. Ze kunnen het vragen als ze iets lastig vinden. Ik loop altijd rond, praat overal mee, zit in de klassen, daar is iedereen aan gewend. Er zijn, meevóelen, weten wat nodig is. Ik zie de kinderen, ik zie hoe ze zich ontwikkelen. En ik haal de werkdruk weg doordat het team weet: zij gaat het goed uitzoeken."* Ook kijken de leerkrachten onderling bij elkaar in de klas: *"Dat is ook wel sterk bij ons in het team, alle deuren staan eigenlijk altijd open, iedereen kan binnenlopen, niemand voelt zich bekeken of er ongemakkelijk bij"*.

De leerkrachten zijn tevreden met de manier waarop het team overal bij wordt betrokken: *"Er is een bepaalde cultuur ontstaan op school waar iedereen achter staat. Eerder werden er veel dingen besloten zonder dat je daar iets over te zeggen had. Je werd er niet in meegenomen. En nu... Kijk we hoeven niet alles te weten, maar er wordt wel echt veel eerst voorgelegd. Tijdens vergaderingen, studiedagen, we beginnen altijd plenair nu met elkaar. En als er iets nieuws wordt ingebracht, kijken we ook samen: doet iedereen dat ook en moet het nog aangepast worden."* De leerkrachten zijn het erover eens dat de schoolleider in het voorafgaande een belangrijke rol speelt: *"Zij is wel de verbindende factor. En zij is niet van het topdown invoeren. Maar gewoon van: samen vinden we dit dat."*

⁵⁴ Akker, J. van den (2003). Curriculum perspectives: an introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (eds.), Curriculum Landscapes and Trends, (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

10.4 Integraliteit

Zoals al in de inleiding aangegeven, ziet de directeur de schoolaanpak van De Wierde als een integrale aanpak die ze zelf heeft gesmeed uit kennis uit diverse bronnen: *“Wat we doen is zeker integraal. Alles hangt heel erg met elkaar samen. De pedagogiek en de didactiek, maar ook de begeleiding en de zorg. En wat ook heel belangrijk is: alle neuzen staan dezelfde kant op. Iedereen weet waarom we de dingen doen zoals we ze doen. Dat dragen we samen, dat ontwikkelen we samen. Dat is heel belangrijk, ouders krijg je daardoor ook mee.”*

Ook voor de leerkrachten is de integraliteit vooral te zien in de doorgaande lijn wat betreft de pedagogisch-didactische aanpak en ook in het teambreed samenwerken aan onderwijsontwikkeling: *“Er is structuur, eenheid, een doorgaande lijn. Ook de B6-4all afspraken geven structuur. We hebben twee locaties, maar we zijn een eenheid. En alles hangt samen met de visie en alles heeft een doel. Er ligt overal een achterliggende gedachte achter en die is bij ons allemaal bekend.”*

10.5 Redeneerlijnen en inspiratiebronnen

Volgens de schoolleiding en teamleden van De Wierde hebben de leerlingen die de school bedient – vrijwel allemaal OAB-doelgroep leerlingen – vooral sterke behoefte aan structuur (rust, regelmaat, voorspelbaarheid) en veiligheid (c.q. positieve bevestiging en respect). Ook heeft men de overtuiging dat bij elk kind specifiek moet worden gekeken wat deze nodig heeft, onder andere door de thuissituatie goed in kaart te brengen en samen te werken met de ouders. Eén van de leerkrachten formuleert het zo: *“Niet denken: dit is het dus en daar nemen we dan maar genoegen mee. Maar echt per kind het hoogst mogelijke eruit halen, door elk kind met zijn eigen achtergrond en eigen kwaliteiten echt te zien.”* Het voorafgaande is terug te zien in de drie kernwaarden van de school: Vertrouwen, Respect en Samen verantwoordelijk.

Gevraagd naar haar inspiratiebronnen noemt de directeur ‘Krachtgericht coachen’ van Kort-hagen en Nuijten (over het uitgaan van kernkwaliteiten en positief denken), het Kleurenmodel van De Caluwé en Vermaak (over manieren om veranderingen vorm te geven) en het werk van Seligman (over positieve psychologie). Op didactisch vlak haalt ze veel uit ‘De 12 bouwstenen van effectieve didactiek’⁵⁵

en andere publicaties over het EDI-model. Regelmatig raadpleegt ze vak- en wetenschappelijke tijdschriften zoals Het Jonge Kind, JSW en De Wereld, ter voorbereiding op studiedagen. Ook andere teamleden doen dat soms, vanuit hun rol in een bepaalde PLG. Op de studiedagen worden af en toe deskundigen van buiten uitgenodigd, bijvoorbeeld om het werken met B6-4all toe te lichten.

⁵⁵ Surma, T., Vanhoyweghen, K., Sluijsmans, D., Camp, G., Muijs, D., & Kirschner, P. (2019). Wijze lessen, 12 bouwstenen voor effectieve didactiek. Ten Brink Uitgevers.

Tot slot

In dit onderzoek zijn we op zoek gegaan naar strategieën die basisscholen hanteren om onderwijsachterstanden effectief aan te pakken. We hebben casestudies uitgevoerd onder tien basisscholen, ter aanvulling op de survey die eveneens in dit onderzoek is uitgevoerd. Voor casestudies is gekozen omdat het op basis van gesprekken met schooldirecties en leerkrachten beter mogelijk is om de redeneerlijnen achter de aanpakken te onderzoeken dan op basis van een vragenlijst. De onderzochte scholen zijn over het land verspreid en variëren in omvang (van 138 tot 600 leerlingen) en zwaarte van het schoolgewicht (van 28 tot 40). Hieronder noemen we de voornaamste bevindingen uit de tien schoolportretten.

Verschillen tussen de scholen

Het gaat om heel verschillende scholen met verschillende concepten. De meeste scholen werken vanuit het traditionele leerstofjaarklassensysteem, maar er zijn ook scholen met een vernieuwend onderwijsconcept. Enkele daarvan zijn Integrale Kindcentra (IKC's), samenwerkingsverbanden van scholen, kinderopvangorganisaties en zorg. Ook is er een school die zich 'neo-klassikaal' noemt, vanwege een combinatie van klassikale instructie/lessen en adaptief onderwijs waarin kinderen hun eigen ambitie bepalen en aan hun eigen leerdoel werken.

De scholen verschillen ook in hun visie op wat nodig is voor doelgroepkinderen. Voor de ene school is dat niets specifiek ('gewoon goed onderwijs', waar ook niet-doelgroepkinderen van profiteren), voor de andere school een uitgebreid pakket van acties die voortkomen uit een analyse van behoeften. Verschillen in visie komen ook tot uitdrukking in de aankleding en inrichting van de school. Zo is in de ene school met het oog op taalstimulering alles gelabeld met teksten, terwijl op de andere school om overbodige prikkels te vermijden alle woordplaten en uitlegkaarten direct van de muur worden gehaald zodra ze niet meer nodig zijn voor de actuele lessen.

Didactische aanpak

Didactisch is er veel overeenstemming tussen de scholen. De meeste kiezen voor een sterk gestructureerd curriculum met veel directe instructie en een doordacht differentiatiemodel (EDI, ADI, IGDI) en veel aandacht voor basisvaardigheden. De ondervraagde schoolleiders/teams zijn van mening dat veel structuur bieden en de leerstof in stapjes aanbieden de leerlingen helpt. Klassikale instructie wordt vaak gecombineerd met zelfstandig werken. Sommige scholen maken gebruik van adaptieve leermethodes waarmee leerlingen zelfstandig in eigen tempo door de stof gaan. Op sommige scholen gaan de leerlingen na instructie zelfstandig aan het werk op een leerplein. Alle scholen bieden leerlingen die dat nodig hebben extra instructie en oefenmogelijkheden. Dat gebeurt soms binnen de klas, maar ook door extra aanbod buiten de klas en soms buiten de reguliere lestijd. Zo krijgen op één school leerlingen die dat nodig hebben tijdens de verlengde schooldag extra onderwijs in de kernvakken, verzorgd door de eigen groepsleerkrachten. Wat de scholen ook delen, is dat er wel wordt gewerkt in niveaugroepen, maar dat deze niet langdurig dezelfde samenstelling hebben: wie het leerdoel bereikt heeft, kan de volgende dag of week in een ander niveaugroepje zitten.

Ontwikkeling volgen, vroegtijdig problemen onderkennen

De meeste scholen volgen de ontwikkeling van hun leerlingen nauwgezet (adaptieve digitale systemen helpen mee om vorderingen te volgen) en maken gedegen analyses van de leerresultaten. Vaak is het de groepsleerkracht die daarop reflecteert, soms samen met één of meerdere teamleden, en er doelgerichte acties aan verbindt voor de betreffende leerling of een groepje leerlingen.

Een reden om de ontwikkeling goed te monitoren is het vroegtijdig herkennen van problemen in de ontwikkeling, om al in een vroeg stadium de juiste ondersteuning te kunnen bieden. Sommige IKC's noemen dit als grote winst van de nauwe samenwerking tussen kinderopvang, zorg en onderwijs: een kind blijft in beeld als het van de peuter- naar de kleuterfase gaat.

Pedagogisch klimaat

Naast de cognitieve ontwikkeling hebben alle scholen veel aandacht voor de sociaalemotionele ontwikkeling. Sommige scholen doen dat expliciet vanuit de redenering dat er ook op sociaal en emotioneel gebied sprake is van kansenongelijkheid. De school moet daarom inspanningen doen om de kinderen emotioneel te versterken (veerkracht en doorzettingsvermogen ontwikkelen) en sociaal vaardig te maken (denk aan inlevingsvermogen, conflicten kunnen hanteren, weten welke conventies gelden in welke sociale situaties). Kinderen moeten zich eerst en vooral veilig voelen en verbinding voelen met school. Daarom zetten de scholen sterk in op het creëren van een goed pedagogisch klimaat en een emotioneel 'warme' omgeving, waarin kinderen (en ouders) zich welkom, gekend en gewaardeerd voelen. Eén directeur typeert de school als een 'minisamenleving'. Een andere directeur zegt: "*zonder gevoel van veiligheid sta je niet open voor leren.*"

Een eenduidige aanpak wordt bevorderd door het werken vanuit een gezamenlijke filosofie en/of aan de hand van programma's voor het bevorderen van positief gedrag, zoals Positive Behaviour Support, Kwink, B6-4All en de Kanjeraanpak.

Opvallend is dat verschillende scholen uniformiteit in attitude en pedagogische vaardigheden ook verwachten van de samenwerkingspartners (cultuur, sport en dergelijke).

Meerdere volwassenen

De scholen benadrukken het belang van 'vaste gezichten' en voorspelbaarheid/voorspelbaar gedrag van de leerkracht. Daarom kiezen de meeste voor vaste groepen en een vaste leerkracht. Niettemin zijn er op de meeste scholen dagelijks meerdere volwassenen bij de kinderen betrokken. Dat hangt samen met combinaties van vaste klassen en flexibele groepsindelingen, werken in kleine groepen, tutoring en dergelijke. Ook zijn er op veel scholen vakleerkrachten voor leerlijnen als muziek en gym, en nemen de kinderen deel aan allerlei extra aanbod op het gebied van sport, cultuur, koken, en dergelijke, al dan niet in een extra aanbod/verlengde schooldag. Dit vraagt dat iedereen op de hoogte is en de kinderen goed kent. Om die reden wordt er op alle scholen ingezet op gemeenschappelijkheid (in doelen en aanpak) en goede samenwerking en afstemming tussen de teamleden.

Speciaal aanbod

Elke school heeft wel iets speciaals in de zin van extra instructie en oefenmogelijkheden: individuele hulp, instructie in kleine groepjes, tutoring, voor kinderen die dit echt nodig hebben. Daar zetten ze ook extra handen voor in en op verschillende scholen gebeurt dit ook buiten het reguliere onderwijs, in de vorm van schakelklassen, taalklassen, een werkplaats voor praktijkleerlingen, een klas voor hoogbegaafde leerlingen, een sbo-groep of een extra schakeljaar na groep 8 voor nieuwkomers.

Verrijkt curriculum

De meeste scholen hebben een verrijkt curriculum, in de vorm van extra activiteiten op het gebied van sport, cultuur, gezondheid (koken) debatteren, filosofie, en in enkele gevallen ook de kernvakken, taal en rekenen. Soms wordt dat binnen schooltijd geboden, zodat alle kinderen worden bereikt, soms is het een naschools keuze-aanbod, waarbij kinderen die het naar het oordeel van de school nodig hebben extra worden gestimuleerd. Wat opvalt is het streven om buiten- en binnenschools aanbod op elkaar af te stemmen.

Gezondheid

Sommige scholen zetten extra in op het bevorderen van gezond gedrag, door extra gym- en bewegingslessen, bewegend leren, faciliteiten die uitnodigen tot bewegen (schoolplein) en het aanbieden van fruit en andere gezonde voeding.

Ouders

Alle scholen zetten erop in om ouders te kennen én te betrekken. Ouders worden enerzijds gezien als het verlengstuk van de kinderen, in die zin dat kinderen veel problemen die zij thuis ervaren meenemen naar school en dat de school kennis over de thuissituatie nodig heeft om te kunnen begrijpen wat kinderen op school nodig hebben en hoe hun kansen kunnen worden vergroot. Anderzijds zien de scholen de ouders ook als partners en wordt er hard voor gewerkt om ouders mee te nemen in het ontwikkelproces van de kinderen vanuit de redenering dat het onderwijs daarmee veel meer zal opbrengen.

Integraliteit

De scholen vinden het over het algemeen lastig om het begrip 'integraliteit' te omschrijven. Daarom zijn we op zoek gegaan naar elementen die 'integraliteit' mogelijk kenmerken. Wat opvalt is dat de meeste scholen een analyse van de doelgroep maken en hier ook de omgeving bij betrekken, zoals de ouders en de wijk. De indruk is dat ze niet zonder meer instappen op projecten of aanpakken die van buitenaf worden aangeboden, maar een analyse maken van wat past bij de eigen visie.

Naar aanleiding van de expertraadpleging in het eerste deel van ons onderzoek, hebben we vier verschillende definities van 'integraal OAB-schoolbeleid' onderscheiden:

- Focus op het primaire proces
- Een samenhangende mix van (bewezen) interventies op basis van een planmatige data-analyse
- School- en teambreed
- Verbonden met de bredere context/omgeving van de school

Bij de survey onder schoolleiders van basisscholen met een hoge schoolweging bleek vervolgens dat de derde definitie (school- en teambreed) het vaakst werd genoemd door de respondenten, gevolgd door de vierde definitie (verbonden met de omgeving). Voor de schoolleiders van de tien scholen in het casestudy-onderzoek lijkt nu dus hetzelfde te gelden, met ook soms elementen van de eerste twee definities.

Samen doen, nadruk op schoolbreed werken en dit goed organiseren

Wat ons opvalt is dat alle bezochte scholen nogal wat kenmerken vertonen van een professionele leergemeenschap met gespreid leiderschap. Daarmee bedoelen we dat op alle scholen de teamleden deel uitmaken van één of meer thematische werkgroepen (bijvoorbeeld taal/lezen, rekenen, sociaal-emotionele ontwikkeling, ouderbetrokkenheid) die tot taak hebben het schoolbeleid ten aanzien van dat specifieke thema te ontwikkelen, bij te stellen (vaak in een PDCA-cy-

clus) en te borgen. Borging houdt vaak in dat het beleid wordt vastgelegd op kwaliteitskaarten die in een vaste cyclus om de zoveel tijd opnieuw tegen het licht worden gehouden. Soms ook worden er interne klassenbezoeken afgelegd om na te gaan of theorie (de kwaliteitskaart) en praktijk (de klas) matchen. Zo'n werkgroep is dikwijls een afspiegeling van het hele team (onderbouw, middenbouw, bovenbouw en soms ook voorschool), veelal ondersteund door een specialist. De werkgroep presenteert nieuwe ideeën of keuzes aan de rest van het team op studiedagen of bij teambijeenkomsten, en gebruikt vaak wetenschappelijke literatuur om deze te beargmenten. We concluderen dat dit ook een invulling is van integraliteit, passend bij de definitie van school- en teambreed.

Gebruik van wetenschappelijke kennis; onderbouwing van de aanpak

Alle scholen ontwikkelen (deels) hun eigen onderwijs en maken hierbij gebruik van wetenschappelijke kennis. Op de ene school is dit wat uitgebreider dan op de andere, maar alle scholen zoeken naar bronnen om hun onderwijs te onderbouwen en verder te ontwikkelen. Wat opvalt is dat niet zomaar alle informatie voor lief wordt genomen. De scholen zijn selectief en kennis die van buiten wordt gehaald moet passen bij de visie en (sommigen benadrukken hierbij) de gekozen aanpak ondersteunen. Kennis van buiten moet ook vertaalbaar zijn naar de eigen praktijk. Er wordt gebruik gemaakt van een breed palet aan informatiebronnen: wetenschappelijke reviews, rapporten, vakbladen en websites. Het zijn zeker niet alleen de directies die kennis inbrengen, ook de leerkrachten zijn hierin actief.

Slotopmerking

Wat ons misschien nog wel het meest opviel is het enthousiasme, de gedrevenheid en de professionaliteit die de onderzochte scholen uitstralen als het gaat om het bestrijden van onderwijsachterstanden en het werken met deze doelgroep. We durven te stellen dat deze scholen, met alles wat ze doen en de inzet en deskundigheid waarmee ze dit doen, een voorbeeldfunctie vervullen. In het bijzonder geldt dat voor de directeuren van de scholen, die zonder uitzondering indruk maakten vanwege hun bevlogenheid en enorme inzet voor de kinderen, maar ook voor de leerkrachten en de school als organisatie. Ook de ondervraagde leerkrachten zelf sprongen eruit, vanwege de collegialiteit en het plezier waarmee er wordt samengewerkt aan het bieden van goed onderwijs.

